

Voorzitter: Tjeenk Willink

Tegenwoordig zijn 67 leden, te weten:

Baarda, Baarveld-Schlaman, Van den Berg, De Boer, Boorsma, Van den Bos, Van Boven, Braks, Van den Broek-Laman Trip, Coenemans, Van Dijk, Ermen, Fleers, Gelderblom-Lankhout, Van Gennip, Van Gijzen, Ginjaar, Glastra van Loon, Glasz, Van Graafeiland, Grol-Overling, Heijmans, Heijne Makkreel, Hilarides, Hoefnagels, Holdijk, Huberts-Fokkelman, Jaarsma-Buijserd, Kassies, Korthals Altes, Van Kuilenburg-Lodder, Kuiper, Van Leeuwen, Luimstra-Albeda, Luteijn, Mastik-Sonneveldt, Van der Meer, Van der Meulen, Michiels van Kessenich-Hoogendam, Van Muijen, Pitstra, Postma, Pröpffer, Redemeijer, Rongen, Schinck, Schuurman, Schuyer, Soetenhorst-de Savornin Lohman, Spier, Staal, Steenkamp, Stevens, Talsma, Tiesinga-Autsema, Tjeenk Willink, Tummers, Van Veldhuizen, Veling, Vermaat, Vis, Wagemakers, Wessel-Tuinstra, Van Wijngaarden, Van de Zandschulp, K. Zijlstra en R. Zijlstra,

en de heren Van Thijn, minister van Binnenlandse Zaken, Ritzen, minister van Onderwijs en Wetenschappen, Ter Beek, minister van Defensie, mevrouw Maij-Weggen, minister van Verkeer en Waterstaat, mevrouw De Graaff-Nauta, staatssecretaris van Binnenlandse Zaken, en de heer Van Amelsvoort, staatssecretaris van Financiën.

□

De **voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mede, dat zijn ingekomen berichten van verhindering van de leden:

Vrisekoop, in verband met een werkbezoek aan Israël;

Pit, wegens persoonlijke omstandigheden;

Eversdijk, in verband met een bijeenkomst van de Raad van Europa te Israël.

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen.

De **voorzitter**: Ingekomen is een bericht van verhindering van de minister van Justitie.

Ingekomen is een beschikking van de voorzitters van de Eerste en Tweede Kamer der Staten-Generaal, houdende aanwijzing van Nederlandse leden en plaatsvervangend leden van de Raadgevende interparlementaire Beneluxraad.

Deze beschikking wordt voor kennisgeving aangenomen.

De **voorzitter**: De overige ingekomen stukken staan op een lijst, die in de zaal ter inzage ligt. Op die lijst heb ik voorstellen gedaan over de wijze van behandeling. Als aan het einde van de vergadering daartegen geen bezwaren zijn ingekomen, neem ik aan, dat de Kamer zich met de voorstellen heeft verenigd.

(Deze lijst is, met de lijst van besluiten, opgenomen aan het eind van deze editie.)

Aan de orde is de behandeling van de wetsvoorstellen:

- **Wijziging van de Wet op de studiefinanciering in verband met verhoging van de maximale**

bedragen van de rentedragende lening (23159);

- **Verklaring dat er grond bestaat een voorstel in overweging te nemen tot verandering in de Grondwet, strekkende tot het doen vervallen van de additionele artikelen die zijn uitgewerkt (23428);**

- **Verklaring dat er grond bestaat een voorstel in overweging te nemen tot verandering in de Grondwet, strekkende tot het doen vervallen van de additionele artikelen betreffende Koninkrijksaangelegenheden die zijn uitgewerkt (23463, R1488);**

- **Vervanging van de Wet toezicht verzekeringsbedrijf 1993 (23199).**

Deze wetsvoorstellen worden zonder beraadslaging en zonder stemming aangenomen.

De **voorzitter**: Ik geef een indicatie van de orde van de dag. De minister van Onderwijs en Wetenschappen en de ministers die betrokken zijn bij de grondwetsherziening inzake de verdediging zijn pas vanaf het eind van de middag beschikbaar. De ochtend kunnen wij gebruiken voor de behandeling van de begroting van Binnenlandse Zaken. Vanmiddag kan dan de begrotingsbehandeling van Verkeer en Waterstaat plaatsvinden. Ik stel voor, daarop volgend de wijziging van de Leerplichtwet aan de orde te stellen. Na de dinerpauze kunnen wij dan het voorstel tot grondwetswijziging behandelen.

Aan de orde is de behandeling van de wetsvoorstellen:

- **Vaststelling van de begroting van de uitgaven en de ontvangsten van hoofdstuk VII (Ministerie van Binnenlandse Zaken) voor het jaar 1994 (23400-VII);**

- **Wijziging van de begroting van de uitgaven en de ontvangsten van hoofdstuk VII (Ministerie van Binnenlandse Zaken) voor het jaar 1992 (Slotwet/rekening) (23277);**

- **Vaststelling van de begroting van de uitgaven en de ontvangsten van het Gemeentefonds voor het jaar 1994 (23400-C);**

- **Wijziging van de begroting van de uitgaven en de ontvangsten van het Gemeentefonds voor het jaar 1992 (Slotwet/rekening) (23290);**

- **Vaststelling van de begroting van de uitgaven en de ontvangsten van het Provinciefonds voor het jaar 1994 (23400-D);**

- **Wijziging van de begroting van de uitgaven en de ontvangsten van het Provinciefonds voor het jaar 1992 (Slotwet/rekening) (23291).**

De beraadslaging wordt geopend.

□

De heer **Postma** (CDA): Mijnheer de voorzitter! Ik moet constateren, dat de minister van Binnenlandse Zaken en ik voor de tweede keer in ons leven niet op gelijk niveau staan. De eerste keer dat wij niet op gelijk niveau stonden, was op 1 mei 1970, tijdens de 1-mei-viering in het Concertgebouw te Amsterdam. Ik stond onderaan de trap en de minister helemaal bovenaan de trap. Ik ben verheugd dat het niveauverschil nu een beetje anders is, dat ik één trapje hoger dan de minister sta.

Ik zou vandaag enkele algemene opmerkingen willen maken over de verhouding tussen overheid en burger. Het zou kunnen zijn dat zich daar een probleem voordoet en de opmerkingen die door mij vandaag naar voren worden gebracht, hebben niet de pretentie de waarheid of werkelijkheid weer te geven, maar bedoelen om vandaag met de minister te discussiëren over het probleem dat hier signaleerd kan worden. Het zijn dus geen verklaringen met een 100%-waarheidsgehalte, maar meer pogingen om het

probleem aan de orde te stellen en te analyseren.

Wij ontkomen dan natuurlijk niet aan wat afgelopen woensdag is gebeurd, bij de verkiezingen voor de gemeenteraden. In elk geval kun je daaruit de volgende trend afleiden: de twee politieke stromingen die in Nederland de twintigste eeuw in bestuurlijk en politiek opzicht in verregaande mate gedomineerd hebben, zijn nu aangeland op een historisch dieptepunt. Die beide politieke stromingen zijn de georganiseerde christen-democratie en de georganiseerde sociaal-democratie. De SDAP behaalde in 1918 22 van de 100 Tweede-Kamerzetels. Het percentage dat de Partij van de Arbeid afgelopen woensdag gehaald heeft, is geringer dan die 22. De christen-democraten behaalden in 1918 zo'n 50% van de stemmen; het percentage dat ze vorige week woensdag gehaald hebben, is beduidend lager. De vraag is nu, of er oorzaken zijn aan te wijzen voor de verschijnselen die zich afgelopen woensdag zo duidelijk hebben gemanifesteerd.

Een analyse die tot dusverre niet in de pers is verschenen, zou als volgt kunnen luiden. Het is ook mogelijk om de politieke partijen die deelgenomen hebben aan de gemeenteraadsverkiezingen, in twee andere categorieën onder te verdelen dan ik zojuist heb gedaan. Dan zou ik drie partijen aan de ene zijde kunnen zetten, partijen die zich zeer pro-Europees opstellen en aan de andere kant partijen die bij de voortgaande Europese integratie enige vraagtekens zetten. De laatste partijen zou je nationale partijen kunnen noemen, en sommige daarna nationalistische partijen. Als ik dan naar de zetelverschuiving kijk, constateer ik dat de eerstgenoemde categorie 23 zetels verloren heeft en dat de laatste categorie 23 zetels heeft gewonnen. De vraag is nu, of dat een verschuiving is die inderdaad iets te maken kan hebben met de verhouding tussen de overheid van het Koninkrijk der Nederlanden aan de ene kant en de inwoners van Nederland aan de andere kant. Het probleem dat hier aan de orde komt, is of de burger zich nog in voldoende mate met de Nederlandse overheid kan identificeren. Die vraag kan alleen beantwoord worden wanneer wij ons goed voor ogen stellen wat de overheid is en wat de burger is. Het ene begrip vooronderstelt het

andere. Er is geen overheid als er geen burgers zijn en er zijn geen burgers als er geen overheid is.

Naar het mij voorkomt, zijn in de afgelopen jaren de juiste definities van de begrippen "overheid" en "burger" verdwenen. Ik wijs in dit verband naar het antwoord op vraag twee inzake de elementen die de democratische rechtsstaat vormen. In de memorie van toelichting is opgemerkt dat een van de elementen van de democratische rechtsstaat de doelmatigheid is, naast de rechtsstatelijkheid. Wij stuiten hier op een zeer belangrijk punt, namelijk dat in de afgelopen jaren ongewild een nieuw constituerend element in het begrip "democratische rechtsstaat" is geslopen. Wat was altijd de klassieke definitie van de democratische rechtsstaat? In de eerste plaats moest er een legaliteitsbeginsel zijn. In de tweede plaats moest er een scheiding van machten zijn. In de derde plaats moest er een onafhankelijke rechterlijke macht zijn en in de vierde plaats waren er klassieke en sociale grondrechten. Wanneer die elementen aanwezig waren, was er reeds een democratische rechtsstaat. Het begrip "doelmatigheid" is nooit gezien als een constituerend element van de democratische rechtsstaat. Natuurlijk, een democratische rechtsstaat moet doelmatig handelen. Als dat niet gebeurt, kan de rechtsstaat zijn legitimiteit verliezen, maar zelfs wanneer de democratische rechtsstaat niet doelmatig handelt, blijft hij nog een democratische rechtsstaat. De eerste conclusie van dit blokje is dat het begrippenkader dat in de afgelopen decennia duidelijk was, kennelijk verwarrend is geworden.

Dit hangt samen met een verduistering van het begrip "overheid". Ik verwijs in dit verband naar het antwoord op vraag 12 waarin de regering zegt, van oordeel te zijn dat de samenleving de overheid omvat. Voorzitter! Ik denk dat dit juist niet het geval is en dat de overheid wezenlijk verschillend is van de samenleving. Wat is namelijk het kenmerk van de overheid? Dat zij bekleed is met macht en gezag, en deze met dwang aan de samenleving kan opleggen. De samenleving staat dus eigenlijk buiten de overheid. Wanneer wij nu de begrippen door elkaar halen, zou de burger wel eens het juiste zicht op de overheid kunnen verliezen en zou de burger de overheid niet meer als zodanig

kunnen herkennen omdat zij onduidelijk is geworden. Als die onduidelijkheid er is, wordt de identificatie met de overheid ook moeilijker en kan dit gevolgen hebben voor het stemgedrag van de burger. Waar is die overheid?

"De Staat, mijnheer de voorzitter, is een wezen op zichzelf en heeft een eigen wil omdat hij tenslotte uit mensen bestaat. De Staat zijn mensen. Daarmee bedoel ik niet het abstracte verzamelbegrip van alle staatsburgers, maar op concrete wijze allen die in staatsdienst zijn. Als ik aan de Staat denk, zie ik levende mensen voor me: ambtenaren, politici, rechters en het leger van ondergeschikte pettendragers; soldaten, politiedienaren, brievenbestellers, deurwaarders, spoorwegpersoneel, gevangenebewaarders enzovoorts, die de Staat dienen en in ruil daarvoor een verzekerd bestaan ontvangen, terwijl iets van zijn machtsaureool op hen afstraalt. Ik weet dat vooral de Duitsers met deze opvatting van de Staat niet tevreden zijn. Voor de professor is de Staat een hoger, boven de wolken tronend wezen, waaraan de mens gehoorzamen moet en offers brengen moet."

U zult begrijpen dat deze vloeiende zinnen niet van mij zijn. Ze zijn afkomstig van de bekende, marxistische ideoloog Hendrik de Man. Zij staan in zijn boek "De psychologie van het socialisme" uit 1927. Ik zie aan de blik van de minister dat hij, voor zover hij dit boek al niet gelezen heeft, er toch in elk geval van gehoord heeft.

Mijnheer de voorzitter! Ik wil in elk geval niet stellen, dat ik het met deze opvatting over de Staat eens ben. Het enige wat ik wil aangeven is, dat deze opvatting er is. Ik zou graag van de minister willen vernemen of ik het goed zie, als ik zeg dat in elk geval het essentiële element in dit citaat het volgende is: Pettendragers, met andere woorden: dienaren die als zodanig herkenbaar zijn. Je kunt zien dat dit een dienaar van de overheid, van de Staat is. Herkenbaar voor de burger, iemand met een pet op, iemand met een uniform.

Een volgende conclusie is dat de overheid juist, doordat zij niet meer duidelijk ziet wat haar verschil is met de samenleving, voor deze samenleving langzamerhand onherkenbaar is geworden.

Het andere punt dat een rol zou kunnen spelen in de verhouding tussen overheid en burger is de

taakopvatting van de Staat. We hebben in de afgelopen 130 jaar een grote ommezwaai meegemaakt. We herkennen aanvankelijk de nachtwakersstaat van Thorbecke, waarin de Staat op papier in zeer ideale zin omschreven werd. Hij diende alleen te zorgen voor de inwendige en de uitwendige veiligheid en hij moest zorgen dat de dijken hoog genoeg waren. We zijn nu, met name ook door de sociale grondrechten, aangeland in een heel ander type staat, de sociale verzorgingsstaat.

De sociale verzorgingsstaat bevat zeer veel goeds, maar de vraag is of de taakopvatting van de overheid niet geleid heeft tot onduidelijkheid bij de burger. Wat hebben wij namelijk gemeend? Wij hebben gemeend dat met name de sociale grondrechten het beste gewaarborgd waren, wanneer deze op centraal niveau werden gerealiseerd, bijvoorbeeld de bijstand. Of om een ander voorbeeld te noemen, de financiële gelijkstelling van het bijzonder met het openbaar onderwijs. Dat was een uitvloeisel van onze rechtvaardigheidsgedachte: er mogen eigenlijk geen verschillen zijn tussen de verschillende geografische streken van het land. Dat leidt dus tot centralisatie.

Zou het niet zo kunnen zijn dat centralisatie ook automatisch leidt tot uniformiteit, daarmee tot anonimiteit en daarmee ook tot onherkenbaarheid van datgene wat er op het centrale niveau gebeurt? Het probleem waar je hier op stuit is aan de ene kant dat van rechtszekerheid, het beginsel van de rechtsgelijkheid, zoals wij dat in de afgelopen decennia vorm hebben gegeven, en aan de andere kant de herkenbaarheid van het beleid en degenen die het beleid maken. Ik laat nu in het midden of de uitwerking van het rechtsgelijkheidsbeginsel, zoals wij deze in de afgelopen decennia gekend hebben, inderdaad de enig mogelijke is, of dat het ook mogelijk is in de richting van decentrale overheden tot een zekere differentiatie te komen.

De begrippenverwarring waarvan ik al enkele voorbeelden gegeven heb, heb ik ook aangetroffen in een van de oude memories van toelichting bij de begroting van Binnenlandse Zaken. Wat mij daar trof was dat men sprak over de ingezetenen van Nederland als cliënten. Ik denk, mijnheer de

voorzitter, dat de overheid geen cliënten kent. De overheid kent in eerste instantie burgers. Als de term cliënten wordt gebruikt, kan daarmee het wezenlijke zicht op wat de overheid is, verdwijnen. Ik zeg niet dat de overheid niet tevens een producent zou kunnen of moeten zijn of dat de overheid niet tevens iets voor de burger zou moeten doen, maar in eerste instantie doet zij dat als overheid en niet als producent. De overheid dient ingezetenen aan te spreken als burger en pas in tweede instantie als cliënt. Als de burger wordt gezien als cliënt, kom je dan ook niet in de problemen met het begrip "burgerzin"? Waarvan kan de burger nog burger zijn, als hij als cliënt wordt beschouwd? Dat kan alleen van iets dat duidelijk is en herkenbaar is. Ik kom daar straks op terug.

Ik maak enkele tussenliggende opmerkingen. Is het mogelijk om burgerzin van bovenaf op te leggen? Ik denk dat het moeilijk is. Ik denk dat burgerzin niet gemaakt kan worden door de overheid, maar dat burgerzin ontstaat in een bepaalde sfeer, ambiance, die mede door de overheid gecreëerd kan worden. Wanneer er burgerzin is, moet de overheid daarmee erg voorzichtig zijn en moet zij die koesteren. Zij moet zich zodanig gedragen, dat de burgerzin ook kan blijven bestaan. Omdat een burger altijd aan de andere kant de overheid vooronderstelt, zal de overheid dus herkenbaar moeten zijn, want anders wordt het logischerwijs onmogelijk om ergens burger van te zijn.

De vraag is nu of wij in Nederland niet bezig zijn geweest om die duidelijkheid en die herkenbaarheid van die overheid langzamerhand te verminderen. Dat heeft waarschijnlijk te maken met het beleid van de overheid van de afgelopen jaren, waarvan je met enige overdrijving – ik geef dat toe – zou kunnen zeggen dat het gediceerd is geweest door cijfers; cijfers niet alleen van het ministerie van Financiën, ook cijfers van het ministerie van Onderwijs – ik denk aan het rendementsdenken – en ook cijfers van het ministerie van WVC, ook een rendementsdenken. Ik geef toe dat de overheid in cijfers moet denken, maar zij mag niet alleen in cijfers denken. Als je alleen in cijfers denkt, is dat een reductie van de werkelijkheid, want zij bestaat niet alleen uit cijfers of – het synoniem daarvan – uit ratio. De

werkelijkheid bestaat uit meer, ook uit veel dingen die niet rationeel zijn. Wanneer de politieke werkelijkheid door de overheid wordt gereduceerd en het beleid wordt uitsluitend vastgelegd in cijfers, waarbij wordt aangegeven wat nog politiek kan worden bediscussieerd, kan daardoor de mogelijkheid van de burger om zich in de overheid te herkennen minder worden. Want door de overheid moet je niet alleen aangesproken worden op cijfers, maar ook op andere dingen, die niet rationeel van aard zijn en die samenbindend zijn.

Ik noem enkele dingen die wij gemeenschappelijk hadden als ingezetenen van Nederland en die naar mijn oordeel in de afgelopen jaren verwaarloosd zijn. In de eerste plaats aandacht voor de gemeenschappelijke geschiedenis, langzamerhand een ondergeschoven kind op de middelbare scholen en ook in de nieuwe vakkenpakketten. In de tweede plaats – een punt dat zeer emotioneel ligt en zeer samenbindend kan zijn – de gemeenschappelijke taal. Ik kan mij ook niet aan de indruk onttrekken dat de Nederlandse overheid in de afgelopen jaren aan dit samenbindende element niet de vereiste aandacht heeft geschonken. Dit stukje samenvattend: wanneer de overheid zich beperkt tot zogenaamde rationaliteiten, ontnemt zij daarmee aan de burger de mogelijkheid om zich met die overheid te identificeren. De overheid zal meer moeten doen.

De overheid is overheid en dat betekent dat wij van haar en ook van haar dienaren mogen verwachten dat er een volstrekte integriteit heerst, juist omdat de overheid overheid is en zij met macht en gezag aan de samenleving dingen kan opleggen.

In dit verband zou ik enkele opmerkingen willen maken naar aanleiding van een notitie die ons is toegezonden. Dat is een notitie van 11 februari 1994 over integriteit in de openbare sector. Als wij kijken naar de pagina's 3 en 4, lezen wij daar dat in de rechtspositie van politici en ambtenaren enkele wijzigingen worden voorgesteld, bijvoorbeeld waar het bepaalde nevenwerkzaamheden betreft of waar het de bezoldiging nevenwerk betreft. Ik constateer dat deze wijzigingen in de rechtspositie niet voorgesteld worden voor mensen die werkzaam zijn in wat ik dan maar "de

samenleving" noem. De wijzigingen worden voorgesteld voor de mensen die werkzaam zijn in de publieke sector. Kennelijk is het zo dat de zwaardere eisen die wij aan de openbare sector met betrekking tot de integriteit kunnen stellen, zich ook mogen vertalen in een afwijkende rechtspositie.

Wij komen hier bij een belangrijke positiebepaling ten opzichte van de overheidsdienaren. Die hebben altijd een afwijkende positie gehad. Waarom? Niet omdat het hen beter ging, maar omdat hun integriteit, objectiviteit en onafhankelijkheid beter gewaarborgd zou zijn. Dat was de achtergrond. Ik vraag hier aandacht voor, want wanneer wij spreken over een marktconforme regeling van de arbeidsvoorwaarden van dienaren in de publieke sector, is dit ook een element dat daarbij in overweging genomen moet worden.

Mijnheer de voorzitter! Ik kom tot enkele afrondende opmerkingen. Mijn eerste opmerking is dat begripsverwarring of onduidelijke begrippen een afspiegeling kunnen zijn van onhelder denken. Wanneer overheid en samenleving verward worden, kan dat ook betekenen dat men niet meer goed ziet wat de overheid is. Die onduidelijkheid kan ertoe leiden dat dan ook het juiste zicht bij de burger op wat de overheid is, verdwijnt. Duidelijkheid is een eerste vereiste opdat de overheid weer herkenbaar is voor de burger. Duidelijkheid is ook een eerste vereiste opdat de identificatie weer kan plaatsvinden met wat de overheid is.

Mijn tweede opmerking is dat de identificatie met de overheid moeilijk wordt wanneer deze de werkelijkheid reduceert tot de net genoemde rationaliteiten, en niet-rationele elementen eigenlijk uit de politieke discussie houdt. De dingen die dan wezenlijk zijn voor de samenhang van de Staat der Nederlanden worden dan ten onrechte onder de korenmaat gesteld.

Ik vat samen. Ik denk dat er in de uitslag van de gemeenteraadsverkiezingen van afgelopen woensdag dieper gegraven moet worden. Het meest wezenlijke element dat daarbij aan de orde is geweest, zou wel eens de gebrekkige identificatie met de overheid kunnen zijn. Die is dan een gevolg van het beleid dat de overheid ongetwijfeld met goede bedoelingen in de afgelopen jaren gevoerd heeft. Ik zou

hierover graag de mening van de bewindslieden willen vernemen.

□

De heer **Van den Berg** (PvdA):
Mijnheer de voorzitter! De verleiding is ook wat mij betreft groot om, een kleine week na de verkiezingen voor de gemeenteraden, analyserend en commentaar leverend stil te staan bij de tamelijk aanzienlijke ravage die de kiezers hebben aangericht. In tegenstelling tot mijn collega Postma zal ik voor die verleiding niet geheel bezwijken, want wat zou dat op dit moment – afgezien van zijn bijdrage, die heel wat dieper reikte – meer opleveren dan de zoveelste journalistieke, wetenschappelijke of politieke korte-baanevaluatie, waarop wij sinds vorige week woensdag al zo rijkelijk zijn getraceerd? Ik denk dat wij er in deze Kamer verstandig aan doen, ver strekkende conclusies op te sparen tot na de Tweede-Kamerverkiezingen. Dan zullen wij ook beter kunnen vaststellen, wat bij deze raadsverkiezingen lokale factoren zijn geweest en wat van incidentele betekenis is geweest, tegenover de factoren die dan een meer structureel karakter zullen blijken te hebben. Ook gelet op de uitslag ervan roepen deze verkiezingen bij mij niettemin herinneringen op aan de verkiezingen voor provinciale staten en gemeenteraad in 1966. De minister van Binnenlandse Zaken zal zich die in het bijzonder herinneren. Wist hij destijds immers als Amsterdamse lijsttrekker de schade voor zijn partij in die stad niet beperkt te houden, zoals het zijn en mijn partij nu evenzeer gelukt is, in die stad aan een verdere neergang te ontkomen? Mijn Amsterdamse vrienden zeggen mij dat dit opnieuw iets te maken heeft met de persoon van de in dit geval scheidende burgemeester van die stad; hij schijnt over afstandsbediening te beschikken...

Het jaar 1966 luidde een periode in van behoefte aan politieke vernieuwing, zowel van het democratische stelsel als van de partijvorming. Eind vorig jaar werd bij het slotdebat over de "operatie-Deetman" de conclusie getrokken dat er allemaal niet zoveel van terecht was gekomen. Daar is intussen over te twisten, nog afgezien van de vraag of wij de problemen van de Nederlandse democratie vandaag nog op dezelfde

wijze kunnen omschrijven als destijds.

De tijdscyclus die in 1966 op het politieke toneel begon, is blijkbaar uitgewerkt. En naar het zich laat aanzien, wordt het vooral voor de grote partijen van het midden "uithuilen en opnieuw beginnen". Ik geef het toe, in deze omgeving kunnen wij ons zeker op dit moment zo'n onthechte conclusie beter veroorloven dan aan de overzijde, laat staan in al die steden en dorpen waar nu moeizaam moet worden gebouwd aan de colleges voor het dagelijks bestuur. Wij benijden al die raadsleden en kandidaat-wethouders, van welke partij ook, in elk geval niet.

Voorzitter, dit neemt niet weg dat er sinds de jaren zestig nog een paar "vuiltjes" overgebleven zijn, zoals de positie van de burgemeester. Mijn fractie maakt er geen geheim van dat zij het, zacht gezegd, curieus vindt dat de Nederlandse grondwet als enige van de Westerse democratieën nog steeds een benoemde burgemeester kent, afgezien van de louter formele benoemingsprocedure bij onze zuiderburen. De Tweede Kamer wil er ook nu blijkbaar nog steeds niet van af, ondanks het heldere advies van de commissie-Van Thijn. Wel zal de minister van Binnenlandse Zaken nog een notitie leveren over de balans tussen de invloed van gemeentelijke voordracht enerzijds en die van benoeming van rijkswege anderzijds. Het zou ons veel waard zijn als de minister zo ver wilde gaan als "een eerlijke uitlegging van de Grondwet" toelaat, dus als hij de invloed van gemeenteraden zo groot mogelijk wilde maken.

Intussen dient er ook gelet te worden op de rechtspositie van de benoemde burgemeester. Het was deze minister die alweer meer dan tien jaar geleden de herbenoeming van de burgemeester van haar automatisme wilde ontdoen. Velen, de burgemeesters niet het minst, zagen dit als een onrustbarende vernieuwing, terwijl het toch niet meer was dan een terugkeer naar de dagen van Thorbecke. Toen viel de zesjarige benoemingstermijn van de burgemeester immers nog samen met de zesjarige mandaatstermijn van de raad. Een nieuwe raad moest volgens Thorbecke met zijn burgemeester uit de voeten kunnen; zo niet, dan kon geen herbenoeming volgen.

Aan de intussen niet meer corresponderende termijnen behoeft op zichzelf niet meer te worden geknutseld, maar herbenoeming moet, dunkt ons, wel afhankelijk zijn van een vertrouwensvotum van de raad. De commissaris van de Koningin en/of de minister mogen uiteraard om een motivering vragen, maar het moet niet nodig zijn dat een raad van zijn voorzitter een halve crimineel of onbenul maakt voor hij van hem of haar verlost kan worden. Dat zou het de raad ook wat makkelijker maken, een min of meer falende burgemeester tot het einde van de termijn "uit te zitten". Het onderzoek van Derksen en NRC Handelsblad mag dan hebben aangetoond dat veel burgemeesters hun raden maar matig van kwaliteit vinden, heel wat raden hebben reden hun burgemeester weinig hoger te waarderen, zo voeg ik eraan toe.

Dat neemt niet weg dat een raad ook gedurende de benoemingstermijn het vertrouwen in zijn voorzitter met reden kan verliezen. Dan hebben wij een probleem. Immers, op de ministeriële verantwoordelijkheid is de politieke sanctie mogelijk van een wantrouwensvotum. Een minister kan zich dan niet op een ambtelijke rechtspositie beroepen die ontslag kan tegenhouden. Zoals de oude Grondwet het in artikel 86 zei: hij kan naar welgevallen worden ontslagen. De burgemeester heeft dat verweer wel: hij kan een ontslag, uitsluitend te verlenen door de Kroon, bij de ambtenarenrechter aanvechten. De vraag is of dat zo moet blijven.

Ik herinner eraan dat tot in de jaren zestig van de vorige eeuw werd betwijfeld of ministeriële verantwoordelijkheid het recht van de Kamer inhield om ministers weg te sturen. De Kamer heeft die politieke sanctie eenvoudig geforceerd. Het zou ons niet verbazen als gemeenteraden hetzelfde gaan doen, ambtenarenrecht en rechtspositiebesluit of niet. Zou het niet wijs zijn om op die mogelijkheid te anticiperen nu op grondslag van de nieuwe Gemeentewet en Provinciewet de rechtspositie van politieke ambtsdragers toch al herzien moet worden? Welke zin heeft het, juridische barrières op te werpen voor een raad (of voor provinciale staten) die politiek gesproken met zijn voorzitter "niet langer door één deur kan"? Niet elke burgemeester heeft namelijk de wijsheid, eigener beweging ontslag

uit het ambt te vragen, als het zo ver is gekomen.

Daarmee kom ik terecht bij de vraag naar de integriteit van het openbaar bestuur. Als ik de notitie van wijlen minister Dales van 25 oktober van het vorige jaar en de brief van de huidige minister van 11 februari van dit jaar over de voortgang met de "operatie integriteit" lees, dan bekruip mij toch het gevoel: zijn wij niet bezig een kanon op een mug te richten of ten minste met "overreacting"? Natuurlijk hebben wij ook in Nederland te maken met corruptie in het openbaar bestuur en ten minste met hier en daar enige nogal "losse zeden". De vraag is echter of wij met sommige voornemens niet bezig zijn daarop onevenredig te antwoorden. Mijn fractie meent daarvan twee voorbeelden te hebben gevonden. Die legt zij dan ook graag aan de bewindslieden voor.

Het eerste is dat de mogelijkheid wordt onderzocht om het lidmaatschap van een vertegenwoordigend orgaan op te schorten of vervallen te verklaren bij personen die "zeer laakbare gedragingen hebben verricht". Wat zou daaronder moeten worden verstaan? Wie beslist daarover en wie neemt daartoe het initiatief, uiteraard niet tot die laakbare gedragingen, maar tot schorsing? Toegegeven, het kan voor een vertegenwoordigend orgaan buitengewoon treurig zijn, personen van zeer laakbaar gedrag in zijn midden te moeten dulden. Maar ofwel het gaat om strafbare feiten, waarvoor wij, inclusief ambtsmisdrijven, het Wetboek van Strafrecht hebben, ofwel het gaat daar niet om en dan misstaan onzes inziens administratief-rechtelijke middelen tot verwijdering. Er is dan maar één instantie die kan oordelen over laakbaar gedrag: dat is de kiezer.

Er zijn tijden geweest waarin gemeenteraden hun wethouders verwijderden wegens wat zij "laakbaar gedrag" vonden, bijvoorbeeld het lidmaatschap van de CPN. Mederaadsleden konden zij - gelukkig maar, zo voeg ik eraan toe - niet verwijderen, tenzij tijdelijk wegens verstoring van de orde. Hoe zeker is de minister ervan dat zulk een schorsing of vervallenverklaring van volksvertegenwoordigers, als die er komt, niet voor politieke doeleinden misbruikt kan worden?

Het tweede voorbeeld is het voornemen tot een wettelijk voorgeschreven openbaarheid van politieke partijfinanciën. Let wel, mijn fractie is vóór volledige openbaarheid van de financiële huishouding van de politieke partij en de met haar verbonden instellingen. Daar mag geen misverstand over bestaan. Maar moet dit allemaal bij wet worden voorgeschreven? Ik herinner eraan dat wij ons in Nederland steeds hebben verzet tegen een wet op de politieke partijen. Tegelijk zijn wij nu al jaren bezig, via wat ik niet anders dan gelegenheidswetgeving kan noemen, de politieke partij langs omwegen allerlei wettelijke voorschriften te geven. Een overzicht daarvan zal ik nu niet geven, want het is te vinden in het proefschrift van Ruud Koole, over de politieke partijen, en in het rapport van de commissie Subsidiering politieke partijen. Het enige wat althans de regering niet wettelijk heeft willen regelen zijn haar subsidieverplichtingen aan de wetenschappelijke en vormingsinstellingen van partijen. Als die wet er nu was gekomen, was er wellicht een rechtsgrond geweest voor eisen aan de openbaarheid van de financiële huishouding, in termen van subsidievoorwaarden. Nu de vraag naar de integriteit beslissend is, zien wij nog niet waarom dat voldoende reden zou zijn voor wettelijke voorschriften. Politieke partijen zijn particuliere verenigingen van burgers en geen staatsinstellingen. Vooralsnog ontgaat ons dus de gerechtvaardigheid van wettelijke voorschriften.

Het gaat vandaag telkens om democratie en democratische controle. Daarbij liggen ons nog twee kwesties zwaar op de maag. Tot op zekere hoogte hangen die trouwens met elkaar samen.

De eerste kwestie betreft die van de democratische controle op en verantwoordelijkheid voor de regionale politie. Wij waren daarover al niet zonder zorg. Terecht, naar nu blijkt. Als het bericht in NG-magazine, nr. 8, juist is, heeft de politie haar inval in onder andere het gemeentehuis van Vlissingen, in verband met de verdenking van visserijfraude, onlangs gedaan zonder dat de burgemeester van die gemeente zelfs maar op de hoogte was. Nog erger, zelfs de burgemeester-korpsbeheerder in Middelburg zou van niets hebben geweten. De televisierubriek Nova

werd intussen wel geïnformeerd. Ik laat in het midden door wie. Ik merk hier namens mijn fractie op dat ik zulk optreden van het openbaar ministerie en de recherche niet toelaatbaar vind. Van de minister willen wij in de eerste plaats weten of dit bericht juist is en in de tweede plaats of ook hij niet vindt dat de verantwoordelijkheid van de burgemeester voor de openbare orde met zich brengt dat hij bij acties als deze vooraf behoorlijk wordt ingelicht.

De tweede kwestie is die van de regionalisering van het lokaal bestuur, waarvan de politieregio een voorbeeld is. In de memorie van antwoord zeggen de minister en de staatssecretaris in antwoord op vragen van mijn CDA-collega's dat zij de geleidelijke integratie nastreven van WGR-gebieden en functionele gebiedsindeling. Ten dele gebeurt dat via de provincie-nieuwe-stijl, ten dele via het verlengd lokaal bestuur, zoals in het antwoord op vraag 15 staat. Verderop, in het antwoord op vraag 21, wordt nog eens met bijna gepaste vroomheid de lof gezongen van de gemeente als "volwaardige bestuurslaag".

Nu moeten wij over een aantal aspecten van deze ontwikkeling nog spreken als wij het binnenkort hebben over de kaderwet Bestuur in verandering. Maar is het nu werkelijk zo vreemd dat de Vereniging van Nederlandse Gemeenten en het Interprovinciaal overlegorgaan zich ieder op hun eigen wijze – en ook met hun eigen kleur, moet ik erbij zeggen – achter de oren krabben en lichtelijk nerveus worden als zij kaartjes, natuurlijk van een ambtelijk karakter, tegenkomen met 25 regionale gebieden. Is het heel vreemd dat de een alsnog diep gaat nadenken over radicale gemeentelijke herindeling en de ander de provincies ziet verbrokkelen? In Binnenlands Bestuur van 4 maart jl. merkt Pieter Nieuwenhuijsen op dat integratie van functionele gebieden en gemeenschappelijke regelingen leidt tot "een nieuwe zware bestuurslaag die een rechtstreekse legitimatie behoeft". Men zal begrijpen dat dit in ieder geval iets anders zou zijn dan de controle op grond van de Wet gemeenschappelijke regelingen, het verlengde lokale bestuur dus.

Ik wil daar niet te diep op ingaan, mijnheer de voorzitter, maar de vraag is wel: waar gaat het nu om?

Gaat het om zuiver geografische integratie, die het voordeel zou kunnen bieden van een betere en gemakkelijker communicatie, of staat – de antwoorden suggereren dat mijns inziens – de staatssecretaris méér voor ogen? Daarbij verwijst ik vooral naar het antwoord op vraag 15. Als dat niet zo is, begrijpen wij niet goed meer waarom de zogenaamde opschaling van WGR-gebieden nodig zou zijn, behalve in, wat ik nu maar noem, de kaderwetgebieden. De staatssecretaris zou ons een genoeg doen, als zij ons daar wat meer licht over zou kunnen verschaffen.

De heer **Holdijk** (SGP): Voorzitter! Het komt mij gepast voor om bij de behandeling van deze begroting, die immers is ingediend en verdedigd in de Tweede Kamer door de voorganger van de huidige minister, het plotseling overlijden van mevrouw Dales in de nacht van 9 op 10 januari jl. te memoreren. Evenals in de totale maatschappij van vandaag, geldt ook in de politiek dat de doden buiten de kleine kring van persoonlijke relaties snel vergeten plegen te worden. In de politiek, die immers uit haar aard sterk op het heden en op de toekomst is betrokken, geldt dit misschien nog wel sterker dan elders. De mij wat rauw in de oren klinkende uitdrukking dat iemand "van het politieke toneel is verdwenen" en is vervangen door een andere persoon, geeft aan dat er in veel gevallen snel wordt overgegaan tot de orde van de dag en dat de nagedachtenis van overledenen een uiterst korte termijn is bescho-

ren. Ieder overlijden, en dus ook dat van mevrouw Dales, bepaalt ons bij de woorden van de dichter van psalm 103: "De dagen des mensen zijn als het gras, gelijk een bloem des velds alzo bloeit hij. Als de wind daarover gegaan is, zo is zij niet meer, en haar plaats kent haar niet meer". Dat moge een wat somber makende indruk geven, maar daar staat tegenover het direct daarop volgende woord: "Maar de goeder-tierenheid des Heeren is van eeuwigheid en tot eeuwigheid over degenen die Hem vrezen, en Zijn gerechtigheid aan kindskinderen, aan degenen die Zijn verbond houden, en die aan Zijn bevelen denken, om die te doen".

Voorzitter! Voor zover wij in deze Kamer van gedachten mochten wisselen met mevrouw Dales, zullen wij daar met respect aan terug denken. Haar gedachtenis brengt ons onmiddellijk op een centraal thema van de begroting, namelijk het thema dat in de stukken genoemd wordt: de integriteit van de openbare sector. De naam van mevrouw Dales zal, met name via haar toespraak op het VNG-congres van 3 juni 1992, aan dit thema verbonden blijven. Bij de vorige begrotingsbehandeling schonken wij daar aandacht aan. Gelukkig is sedertdien gebleken dat het thema de aandacht krijgt die het in onze ogen verdient.

Een tweetal voortgangsnotities, een van mevrouw Dales en een van de huidige minister, zag het licht. Eigenlijk is het toch merkwaardig te noemen dat, waar iedereen in de openbare sector corruptie zal verwerpen en integriteit zal omarmen, kennelijk zulk een brede actie nodig is, om ervan doordrongen te geraken dat het noodzakelijk is op zijn hoede te zijn voor uitglijden. Als er sprake was van politieke tegenstellingen op dit punt, zou dat de noodzaak van intensieve actie van de zijde van de overheid verklaarbaarder maken.

Het lijkt mij niet helemaal terecht, de oorzaak geheel en al te zoeken bij de al dan niet georganiseerde misdaad die in de samenleving voorkomt. Die indruk wordt hier en daar wel gewekt. Bij de behandeling van de begroting van Justitie vorige week in deze Kamer stelde ik terloops de vraag, of er geen verband bestaat tussen de calculerende burger en de calculerende overheid. Op die vraag kwam geen rechtstreeks antwoord. Mijnerzijds waag ik het te veronderstellen, dat dit verband er terdege is en wel op grond van een tweetal overwegingen.

Ten eerste vanwege het feit dat, naarmate het marktdenken meer vat krijgt op en dieper doordringt in de overheidssfeer, de gevoeligheid voor financiële overwegingen in het overheidshandelen toeneemt.

Ten tweede lijkt de tijd lang voorbij, dat voor het bezetten van overheidsposten in het algemeen – ik doel daarbij tevens op ambtenaren – hogere toelatingseisen werden gehanteerd dan elders in de maatschappij c.q. in de particuliere sector gebruikelijk was. De overheid gaat er immers sinds geruime tijd

van uit, dat zij zich als werkgever in niets, althans in liefs zo weinig mogelijk, van andere grote werkgevers dient te onderscheiden.

Het verbaasde mij dan ook in antwoord nr. 12 op een vraag van de fractie van het CDA te lezen, dat de bewindslieden het niet eens zijn met de gedachte dat de bestuurlijke integriteit verwatert doordat het bestuur en zijn ambtenaren zich meer op de markt en de samenleving richten. Ik citeer uit dat antwoord het volgende: "Die gedachte veronderstelt dat de samenleving per definitie minder integer is dan de overheid. Ik ben van oordeel dat de samenleving de overheid omvat en dat de samenleving als geheel hoge eisen mag stellen aan de overheid, hetgeen op zich van betekenis is voor haar wijze van functioneren." Verbazing, enerzijds vanwege mijn veronderstelling dat naarmate de overheid meer de spel- en gewoonteregels van de particuliere sector overneemt en integreert in haar eigen beleid, het aantal verleidingen zal toenemen. Anderzijds verbazing omdat ik in het antwoord een bevestiging meen te lezen van mijn veronderstelling, dat het handelen van de overheid zich minder en minder onderscheidt van dat van de doorsnee calculerende burger.

Voorzitter! Overigens blijft mijn fractie van mening dat de integriteit van het openbaar bestuur en in het bijzonder die van de politie, alle aandacht blijft verdienen. Voor zover er al niet voldoende feiten beschikbaar zijn om dat standpunt te schragen, zijn wij daarvan nog eens extra overtuigd geraakt door de uitspraken van de voorzitter van de Landelijke vereniging van rechters-commissarissen, mr. H. Lamens, rechter-commissaris in strafzaken te Arnhem. Ik moge verwijzen naar de berichtgeving in NRC Handelsblad van 15 januari 1994. Ik citeer daaruit het volgende: "Het Nederlandse politiekorps is niet meer altijd betrouwbaar. Rechters-commissarissen moeten ernstig rekening houden met de mogelijkheid dat vertrouwelijke informatie via de politie bij zware criminelen terecht komt." De heer Lamens wordt woordelijk aangehaald met de volgende uitspraak: "Wij moeten af van de opvatting dat het politiekorps per definitie betrouwbaar is. Dat is helaas niet meer het geval. Er stuit regelmatig op situaties waarvan je denkt: hier klopt iets niet. Ik heb op

dit punt een argwaan gekregen die vanaf het moment dat ik rechter-commissaris werd, alleen maar gevoed is."

Voorshands ga ik ervan uit, dat de bewindslieden deze uitlatingen niet negeren of ter zijde stellen met de overweging dat het hier om een incidentele zaak of een subjectief gekleurde waarneming gaat. Het zou geen moeite kosten méér van zulke signalen naar voren te brengen. Graag zal mijn fractie vernemen, wat de reactie van de bewindslieden is en tot welke actie deze signalen hen aanleiding geven.

Mijnheer de voorzitter! Sprekend over de politie, kom ik bij het door ons in het voorlopig verslag aangesneden punt van de politiebudgetten. Mijn vragen hadden betrekking op het centraal beschikbaar budget voor investeringen in de huisvesting en in het bijzonder op de investeringen in schietaccommodaties. In 1992 en 1993 is voor dat laatste doel 44 mln. geïnvesteerd en voor 1994 zijn extra bijdragen tot een bedrag van ruim 10 mln. toegezegd. Mijn vragen waren gebaseerd op mededelingen van de voorzitter van de Nederlandse Politiebond. Moet ik nu uit de mededeling van regeringszijde dat het budget in de afgelopen jaren volledig tot besteding is gekomen, afleiden dat de informatie op een misvatting dan wel een misverstand beruiste? Gaarne verkrijg ik nog enige opheldering op dit punt.

Ter zake van de decentraal te besteden budgetten voor materieel dan wel personeel ligt er de vraag of de politie in de afgelopen jaren de extra bijdragen voor uitbreiding van het aantal agenten daadwerkelijk voor dat doel heeft aangewend. De Algemene Rekenkamer zou naar aanleiding van deze vraag een onderzoek instellen. De resultaten van dat onderzoek zouden in de loop van februari van dit jaar verwacht kunnen worden. Kunnen de bewindslieden mededelingen doen over de stand van zaken? En indien de resultaten bekend zijn, hoe kijkt de huidige minister dan aan tegen de kritiek vanwege zijn voorganger in haar nieuwjaarstoespraak? Ten slotte leg ik in dit verband nog de vraag voor, hoe tegen de achtergrond van het onderzoek van de Rekenkamer de werkwijze moet worden gezien van de stuurgroep regionaal politiebudget onder voorzitterschap van ons medelid de heer Van Dijk.

Eveneens in de sfeer van de kosten van de politie was gelegen mijn vraag in het voorlopig verslag met betrekking tot het Project Politie en Allochtonen. De extra kosten die ten behoeve van aspirant-agenten die in 1993 met de opleiding aan de scholen voor primair onderwijs zijn begonnen, bedroegen volgens antwoord 34 f 540.000. Het aantal aspiranten dat met de opleiding is begonnen, bedraagt 73. De totale extra kosten per cursist komen derhalve op f 7397, naast de kosten voor het reguliere onderwijs, aldus de memorie van antwoord. Toch was dit geen direct antwoord op mijn vraag hoeveel de totale kosten per opgeleide politieman of -vrouw van de eerste groep van 39 afgestudeerden de facto bedroegen. Op die vraag zou ik graag, indien mogelijk, alsnog een antwoord ontvangen.

Tot besluit van mijn opmerkingen over de politie heb ik nog een enkele vraag over de verhouding van de reguliere politie tot particuliere beveiligingsorganisaties en politiesurveillanten. Tijdens de tweede termijn van de behandeling van de begroting van Justitie, vorige week, voerde ik even de dorpswacht van Badhoevedorp ten tonele. Uit persberichten heb ik nu begrepen dat de Staat der Nederlanden een kort geding is begonnen, omdat de auto's van de dorpswacht te veel op politiewagens lijken. Daarmee zou een inbreuk worden gemaakt op auteursrechten. Misschien kan de minister ons inmiddels iets naders mededelen over het verloop dan wel de uitkomst van dat kort geding. Mijnerzijds wil ik wel verklaren dat dit soort schermutselingen op mij een wat kleinzielige indruk van de overheid achterlaten en – ook in het licht van de opmerkingen die ik vorige week maakte – dat het geschamper over de negentiende-eeuwse nachtwakersstaat op mij een merkwaardige indruk maakt als wij tegelijkertijd moeten vaststellen dat justitie en politie in de twintigste eeuw blijkbaar geen kans zien om de burgers adequate bescherming te bieden. Is dat geen gevolg van de terugtrekkende, calculerende overheid?

Mogen mijn opmerkingen op hun beurt een wat schampere indruk maken, ik zou ervoor willen pleiten dat hier – op het punt van onderscheiden taken – klare wijn wordt geschonken. In elk geval zou het belang en de behoefte van de

burgers centraal dienen te staan en niet bijvoorbeeld de belangen van de politie zelf of mogelijk zelfs van politiebonden. In hetzelfde kader plaats ik een vraag over de bewapening van politiesurveillanten. Bij Binnenlandse Zaken zouden plannen bestaan om de politieregio's toestemming te geven, deze zogenoemde hulpagenten te gaan bewapenen. Concrete voornemens daartoe zouden reeds bestaan wat betreft de politieregio Haaglanden. Kan de minister wat meer duidelijkheid verschaffen over standpunten en voornemens ter zake? Is het inderdaad zo dat toestemming tot bewapening alleen verleend kan worden na overleg met de politiebonden en zo ja, wat is daarvan dan de zin?

Tot besluit kom ik nog even terug op de in het voorlopig verslag aangesneden kwestie van de gevolgen van de recente overstromingen in Limburg en Gelderland. Informerderwijs had ik gevraagd naar de opstelling van het Rijk bij de pogingen om samen met verzekeraars tot een vorm van verzekering tegen schade als gevolg van aardbevingen en overstromingen te komen. Inmiddels heb ik in elk geval de indruk gekregen dat de schade als gevolg van de overstromingen in december jongstleden globaal genomen op redelijk bevredigende wijze tegemoet is getreden, al zal niet iedereen tevreden zijn. Wat betreft de schade door agrariërs geleden, moet nog afgewacht worden of de getroffen regeling voldoende soelaas zal bieden. Ook over de tegemoetkoming van rijkswege in de schade door gemeenten geleden, lijkt nog geen overeenstemming te bestaan. Is het inderdaad zo – dat zou een vraag aan de staatssecretaris voor gemeentefinanciën kunnen zijn – dat de door de watersnood getroffen gemeenten daar volledig zelf voor moeten opdraaien en dat, wanneer zij dat niet kunnen, hun wordt geadviseerd zich onder curatele van het Rijk te stellen?

Intussen heb ik ook begrepen dat de onderhandelingen tussen het Rijk en verzekeraars niet tot een akkoord heeft geleid. Het is voor mij ook zeer de vraag of het Rijk in een dergelijke regeling moet participeren. Niet alleen ben ik van mening dat er vooral een taak ligt voor met name de lagere overheden om te voorkomen dat riskante activiteiten

plaatsvinden in gebieden waar de overstromingskansen groot zijn, maar ook denk ik dat wij er te veel van uitgaan dat schade als gevolg van een natuurramp altijd volledig vergoed moet worden of althans verzekeraar dient te zijn. Met een royale tegemoetkoming vanwege het Rijk heb ik dan veel minder moeite.

Voorzitter! Ten slotte ben ik van mening dat het voor kamerleden een verlies is dat de uitgave "Persdocumentatie" vanwege de voorlichtingsdienst van het ministerie is gestaakt.

De vergadering wordt van 11.08 uur tot 11.23 uur geschorst.

□

Minister **Van Thijn**: Mijnheer de voorzitter! De drie sprekers in eerste termijn hebben zich ware vertegenwoordigers getoond van de Eerste Kamer als chambre de réflexion. Zij hebben fundamentele beschouwingen gewijd aan belangrijke vraagstukken van democratie. Ik noem de relatie burger-overheid en de integriteit van het bestuur c.q. de voorbeeldfunctie van de overheid en zij die de overheid vertegenwoordigen.

Zowel de heer Postma als de heer Van den Berg is diep in de geschiedenis gedoken. De heer Postma herinnerde mij aan een 1-mei-bijeenkomst in 1970. Dat waren nog tijden dat dat soort bijeenkomsten druk bezocht werd, ook door allerlei verrassende bezoekers. Het treffen op de trap van de desbetreffende congreszaal staat mij niet meer voor ogen. Mij staat helderder voor ogen het voorbeeld van de heer Van den Berg betreffende de verkiezingen van 1966 en wat daarop gevolgd is. Net als de heer Van den Berg zal ik de verleiding weerstaan om op deze plek op deze dag erg diep in te gaan op oorzaken, laat staan gevolgen van de verkiezingen die zich vorige week hebben voltrokken.

Ik zal wel wat dieper trachten in te gaan op de beschouwingen van de heer Postma over de aangetaste relatie tussen overheid en burger. Dit fenomeen gaat verder dan één verkiezing en heeft wellicht mede bijgedragen aan de uitkomst van deze verkiezing. De heer Postma heeft een hoog abstractieniveau gekozen. Het prikkelt hier en daar tot tegenspraak. Ik heb een zestal

elementen in zijn verhaal onderscheiden.

De eerste vraag is of een burger zich vandaag nog in voldoende mate met de overheid kan identificeren, gelet op een aantal verschuivingen in het begrip "overheid", die zich in de afgelopen decennia hebben voltrokken. De heer Postma introduceerde het begrip "doelmatigheid" als constituerend element van de democratische rechtsstaat.

Even een kleine zijsporging: in het kader van het dooreenhalen van ons begrippenapparaat en het scherpen met verschillende interpretaties van het verschijnsel "overheid", moet ik erop wijzen dat "overheid" niet hetzelfde is als "democratische rechtsstaat", laat staan dat dit beperkt mag worden tot het verschijnsel "staat". Maar ik heb toch wat moeite, het begrip "doelmatigheid" op eenzelfde niveau te zetten als constituerend element van onze democratische rechtsstaat als het begrip "effectiviteit", de scheiding der machten, grondrechten en wat de heer Postma verder nog naar voren bracht.

De heer **Postma** (CDA): Uit uw antwoord moet ik concluderen dat mijn abstractieniveau te hoog was. De bedoeling van mijn interventie was nu juist om mij te verzetten tegen de doelmatigheid als een van de constituerende elementen. Ik wil nu juist niet dat het een van die elementen is.

Minister **Van Thijn**: Daar sluit ik mij van harte bij aan. Enerzijds geloof ik wel dat, als doelmatigheid zou kunnen worden gezien als doeltreffendheid en als probleemoplossend vermogen van de overheid, een van de oorzaken van de toenemende kloof tussen overheid en burger het feit is dat het probleemoplossend vermogen van de overheid aan het afnemen is. Aan de andere kant kan doelmatigheid natuurlijk niet gelijk worden gesteld met een verhoging van het probleemoplossend vermogen. Juist als je kijkt naar een ander element dat de heer Postma heeft genoemd, de herkenbaarheid van de overheid, bijvoorbeeld de herkenbaarheid van de overheid in de persoon van welke uniformdrager dan ook, kun je stellen dat een beleid, gericht op toeneming van het aantal uniformdragers in dit land niet altijd afgemeten kan worden aan het

criterium van grotere doelmatigheid, terwijl het de herkenbaarheid van de overheid wel degelijk vergroot, evenals het begrip "decentralisatie", de burger dichter bij het bestuur brengen, heel erg belangrijk is om de kloof overheid/burger te verkleinen. Maar dat zal niet altijd identiek zijn aan een vergroting van de doelmatigheid van het overheidsbestuur. Ik hoef hier verder niet zo veel spreektijd aan te besteden, want blijkbaar zijn wij het op dit punt geheel eens.

Dat brengt mij op het tweede punt: de herkenbaarheid van de overheid, met name de dienaren daarvan. Ik heb begrepen dat het pleidooi van de heer Postma stamt uit 1927; ik heb dat boek niet zo snel kunnen raadplegen. De dienaren van de overheid zijn herkenbaar als mensen met een pet op. Ik denk dat we hier een kernpunt te pakken hebben. Ik constateer in de praktijk van de communicatie tussen overheid en burger dat, daar waar de overheid nog herkenbaar is, met name de politie bedoeld of onbedoeld als identificatiepunt voor de burger in bijvoorbeeld de grotere gemeenten, in het bijzonder in de steden, aan betekenis heeft gewonnen. Waar heel veel traditionele kaders en herkenningspunten van de overheid weg zijn gevallen of minder helder zijn geworden, is de sociale integratiefunctie van de politie in dat krachtenveld in de afgelopen jaren toegenomen. Het punt van de herkenbaarheid is buitengewoon elementair.

Voorzitter! De heer Postma heeft ook gesproken over de herkenbaarheid van de overheid in het algemeen. Wij moeten constateren dat het begrip "overheid" als zodanig nauwelijks meer functioneel is, omdat er gigantisch veel overheden zijn. Als gevolg van de verzelfstandiging van allerlei overheidsdiensten komen er steeds meer categorieën. Door de toenemende verkokering kan er nauwelijks meer gesproken worden over één overheid in Den Haag. Er zijn ook competentiegeschillen tussen bestuursorganen en dan heb ik het nog maar niet over de politieke dimensies binnen het geheel van de overheid. Dit alles maakt "de overheid" tot een buitengewoon onoverzichtelijke entiteit. Het is nog maar zeer de vraag of het ooit mogelijk is om "de overheid" weer tot een herkenbare eenheid te maken

en of dat ook wenselijk is. Het is wel wenselijk om onnodige competentiegeschillen, verkokering en alles wat de helder omschreven taken van de verschillende overheidsorganen aantast, beter aan te sturen dan de afgelopen jaren mogelijk is gebleken. Op een lager abstractieniveau brengt mij dit op de grote operaties die in gang zijn gezet: de reorganisatie van de rijksdienst, de grote decentralisatie-operatie en de regionalisering van het bestuur. Het is van zeer groot belang dat, ook in het kader van de relatie overheid-burger, hiervoor een aantal communicatieve hoofdlijnen worden ontwikkeld en dat er weer iets van het integraal bestuur in ere wordt hersteld. Daarmee kan de herkenbaarheid op de verschillende bestuursniveaus voor de burger worden vergroot.

De heer Postma heeft gesproken over de centraliserende uitwerking van het beginsel van rechtsgelijkheid. Dit betreft een uitermate wezenlijk spanningsveld. Enerzijds is het streven naar perfectie op het punt van de rechtsgelijkheid buitengewoon groot en diepgeworteld in de Nederlandse politiek. Anderzijds is het juist dat de perfecte implementatie van dat beginsel bijna onvermijdelijk leidt tot sluipende centralisatie, tot een toenemende uniformiteit en daardoor tot een zekere mate van anonimiteit en onherkenbaarheid. Ik ben het geheel eens met het pleidooi van de heer Postma dat wij, met behoud van de hoofdpunten van de rechtsgelijkheid, toch moeten streven naar meer differentiatie en meer maatwerk. Er zal meer ingespeeld moeten worden op preferenties van burgers in verschillende omstandigheden. Ik zal mij daar ook voor inzetten. Als wij weer van dit abstractieniveau afdalen naar de rauwe werkelijkheid, kan vastgesteld worden dat dit een interessant hoofdthema is voor de beoordeling van bijvoorbeeld het wetgevingsproces rondom BON 3 en de Kaderwet.

Ten slotte de opmerking van de heer Postma dat de burgers ten onrechte worden aangeduid als cliënten en dat er een wereld van verschil is tussen overheid-burger, politiek-kiezer en overheid-cliënt. Ik ben het aan de ene kant met de heer Postma eens dat er een wereld van verschil is. Aan de andere kant is het toch ook voor de herkenbaarheid van de overheid van het allergrrootste

belang dat de publieke diensten die worden geleverd, als zodanig door de burger in zijn hoedanigheid van cliënt kunnen worden herkend. Ik wijs op de vele publikaties van prof. Tops op dit punt. Hij heeft een onderzoek gedaan in de zeven grote steden van Nederland, een onderzoek dat in de uitslag van de verkiezingen een zekere bevestiging heeft gekregen. Hij heeft een heel merkwaardig fenomeen gesignaleerd, namelijk dat enerzijds de tevredenheid van burgers over de ambtelijke dienstverlening weinig te wensen overlaat in deze zeven gemeenten, terwijl anderzijds de onvrede over het politieke bestuur in die zelfde gemeenten ongemeen groot is. Met andere woorden: er is in de beleving van burgers een groot onderscheid tussen ambtelijke dienstverlening en politieke beleidsvorming, waarbij deze laatste niet wordt gezien als iets wat met de ambtelijke dienstverlening te maken heeft. Dit is een zorgelijk verschijnsel dat niet de ambtelijke dienstverlening maar de politieke beleidsmakers zich moeten aantrekken. Overigens heeft het wel degelijk zin dat de politiek er via de mechanismen die haar gegeven zijn op toeziet, dat de burger als cliënt van ambtelijke dienstverlening niets tekort komt. Het is geen garantie voor een overbrugging van de kloof tussen overheid en burger, maar het is wel iets waar de burger in zijn dagelijks leven gewoon recht op heeft.

Burgerzin maak je niet door de burger als cliënt optimaal te bedienen. Omgekeerd: burgerzin – ik haal met instemming de woorden van de heer Postma aan – ontstaat in een ambiance die de overheid creëert. Ik vul dit even heel concreet in op het vraagstuk van de veiligheid en het functioneren van de politie als publieke dienst. Ik denk dan dat er, wanneer de burger als cliënt van het veiligheidsapparaat niet optimaal wordt bediend, heel weinig hoop hoeft te zijn dat het appel van de politiek op burgerzin in positieve zin kan worden beantwoord. Omgekeerd: als de politiek de kloof tussen overheid en burger wil overbruggen door een appel op burgerzin, dan is het minste wat de politiek kan doen, via ambtelijke dienstverlening in de sfeer van de veiligheid een zodanige ambiance te creëren dat de burger zich weer veilig voelt op straat. Dan kan men een begin van een herstel van de gemeenschapszin in de zin

van een vertaling van burgerzin verwachten. Het bewijst dus dat we inderdaad heel erg moeten uitkijken dat we de begrippen scherp uit elkaar houden. Ik vind – dat is mijn laatste opmerking – dat de heer Postma zelf neigt naar een nieuwe begripsverwarring, als hij de overheid verwijt te veel in cijfers te denken. Ik denk niet dat dit een terecht verwijt is aan de overheid. Het is wel een terecht verwijt aan de politiek. Het is goed dat overheden, departementen, bestuursorganen, cijferbewust opereren, maar politiek – wij zijn het op dat punt eens – is meer dan het rondstrooien van cijfers. De politiek moet, als men de kloof met de burger wil overbruggen, ook de intrinsieke waarde van het beleid, de achterliggende normen, waarden en idealen, van tijd tot tijd zichtbaar maken.

Dat brengt mij op het vraagstuk van de integriteit. Uiteraard – de heer Postma en ik zijn het daarover eens – mag op dat punt van zowel de politiek als van de overheidsfunctionarissen een voorbeeldfunctie worden verwacht. Er is geen enkele aanleiding om te veronderstellen dat het gros van politici en overheidsfunctionarissen zich daar niet elke dag ten volle van bewust is. De heer Holdijk heeft in dit verband heel terecht mijn voorgangster geprezen. Zij heeft dit thema met name in haar rede voor het VNG-congres aangesneden, toen weinigen daarvan nog het belang inzagen. Ik heb aan de overzijde van het Binnenhof, toen dat thema aan de orde was, gezegd dat ook ik op dat congres even met mijn oren heb zitten klapperen in de zin van: wat krijgen wij nou, zijn wij soms niet integer? Ontstaat er iets van een omgekeerde bewijslast? Maar de ontwikkelingen daarna hebben aangetoond dat mijn ambtsvoorgangster op dat moment volkomen terecht, aan de vooravond van ontwikkelingen waar wij nog lang over zullen praten, de moed heeft gehad om in dat gezelschap de kat de bel aan te binden. Ik heb daar groot respect voor. Ik zal op dat punt het door haar ingezette beleid met volle overtuiging voortzetten.

Dat brengt mij weer terug bij de heer Postma, die erop heeft gewezen dat er een onderscheid mag worden gemaakt tussen functionarissen in de publieke sector en in de private sector. Wij moeten daar enerzijds voorzichtig mee zijn in die zin, dat van elke Nederlander een zekere

mate van integriteit verwacht mag worden. Ik kom daar zo dadelijk nog op terug naar aanleiding van het betoog van de heer Holdijk. Anderzijds moet worden erkend dat de bijzondere rechtspositie van het overheidspersoneel door de decennia heen mede heeft gediend om tot uitdrukking te brengen dat de dienaren van de overheid een bijzondere verantwoordelijkheid dragen. Zij werken voor de publieke zaak en aan de publieke moraal. Zij hebben een voorbeeldfunctie. Ik wil de redenering echter niet omdraaien door te zeggen dat naarmate die rechtspositie meer wordt genormaliseerd, het overheidspersoneel die bijzondere voorbeeldfunctie verliest. Aan de andere kant is er wel reden om ook op dat punt diligent te blijven.

Alles overziende, luidt mijn antwoord op de diep indringende vraag van de heer Postma of de uitslag van de gemeenteraadsverkiezingen mede verklaard wordt door een groeiende kloof tussen overheid en burger en of de elementen die hij heeft aangedragen daarin een rol spelen als volgt. Die elementen spelen daarin mede een rol in de zin zoals ik die heb besproken. Er zijn echter ook andere factoren te noemen. Daarnaast geloof ik dat er ook andere verklaringen zijn dan de genoemde voor de uitslag van de verkiezingen. Met de heer Van den Berg zeg ik echter dat wij in het kader van dit debat daar verder terughoudend mee om moeten gaan.

Ik kom te spreken over het betoog van de heer Van den Berg. Ik pik daar de concrete punten uit. Hoe nu verder met de burgemeester? Ik heb aan een half woord genoeg, maar ik zal mij op dit punt toch moeten voegen in de opvattingen van de beide Kamers der Staten-Generaal. Dat betekent dat ik zelfs bij de uitleg van wat er binnen de Grondwet mogelijk is nog niet tot het uiterste kan gaan, zoals de heer Van den Berg al gezegd heeft. Ik moet mij schikken in de standpuntbepaling van de Tweede Kamer. Die zal plaatsvinden aan de hand van de stemming over de aangehouden motie-Niessen. Er is een notitie naar de Tweede Kamer onderweg over de rechtspositie van de burgemeester en de rol van de commissaris der Koningin in het geval dat er sprake zou zijn van een recht van voordracht van de gemeenteraden en niet

van een recht van aanwijzing. Ik heb echter nog geenszins de garantie dat met een dergelijke uitleg mijnerzijds de motie-Niessen ook werkelijk zal worden aangenomen. Het lijkt mij weinig zinvol om hier in dit huis op dat debat vooruit te lopen, alhoewel de opvattingen van de heer Van den Berg een steun in de rug zijn.

Anders is het gesteld met zijn opmerkingen over "normalisering" van het burgemeestersambt wanneer het gaat om het doorbreken van het automatisme van de herbenoeming en het implementeren van een vertrouwensregel. Die vraagstukken hebben een andere betekenis gekregen, omdat daar in het politieke debat in grote consensus naar wordt gekeken. De commissie die onder mijn voorzitterschap stond, heeft voor beide vraagstukken unaniem geadviseerd om het automatisme bij de herbenoeming te doorbreken en de vertrouwensregel in de praktijk te accepteren. Het beleid zal daar dan ook op worden afgestemd. Ik wijs er in dit verband op dat het voorbeeld van de Tweede Kamer, die zichzelf het recht verworven heeft van de vertrouwensregel – wij kennen allemaal de parlementaire geschiedenis – in toenemende mate in gemeenteraden gevolgd werd en wordt. Het is toch nauwelijks denkbaar, of het nu om een burgemeester gaat of om een wethouder, dat men zonder vertrouwen, zeker als dat nadrukkelijk is uitgesproken, onbepert zou kunnen doorfunctiëren? Inderdaad is de rechtspositie van de burgemeester nog niet op deze realiteit afgestemd, maar daarover zijn wij in gesprek met de burgemeesters in het georganiseerd overleg. Dit overleg zal binnen een maand of drie worden afgerond.

Dan kom ik opnieuw op de integriteit van het openbaar bestuur, en wel aan de hand van twee voorbeelden van de heer Van den Berg, twee voorbeelden van overreacting, overkill, met een kanon op een mug schieten. Ik moet zeggen dat ik toch wat andere vibraties krijg bij de genoemde voorbeelden. In de eerste plaats gaat het om de vraag, wat te doen met leden van een vertegenwoordigend orgaan die zeer laakbare gedragingen hebben vertoond. Wie bepaalt het, wie neemt het besluit en op grond van welke criteria? Is het niet simpelweg zo dat zulke mensen zich schuldig hebben gemaakt aan een strafbaar

feit of niet? Waar kan het nog om gaan behalve het constateren van een strafbaar feit? Nu moet ik zeggen dat de werkelijkheid van de ontwikkeling van de criminaliteit toch ook een groot tussengebied zichtbaar maakt, waarmee al enig leergeld is betaald. Wie kennis neemt van beide nota's van het kabinet over de bestrijding van de georganiseerde criminaliteit, ziet dat er niet alleen een rol is weggelegd voor het openbaar ministerie en de politie, maar ook steeds meer voor het openbaar bestuur. Er is met recht sprake van een driehoeksinspanning bij het opsporen van kwetsbare plekken en het constateren dat het nog voordat het strafrechtelijk traject kan beginnen, nodig kan zijn dat het openbaar bestuur intervenieert. Dit kan op een veelheid van gebieden, zoals het uitgeven van grond in erfpacht, het verlenen van vergunningen, enz. Het kan ook gaan om het traceren van de rol van personen in grotere netwerken. Als de burgemeester daar vanuit zijn verantwoordelijkheid in het driehoeksoverleg op stuit, kan hij niet zeggen dat het maar eens een paar jaar tot rijping moet komen. Ik denk dat dit een ernstig probleem is, maar over de vraag of het moet worden aangepakt zoals nu wordt voorgesteld, compleet met de maatregelen die aan de Tweede Kamer zijn voorgelegd, wil ik mij zonder overleg met de medewetgever niet uitlaten, maar ik houd staande dat er al in het voortraject van de strafrechtspleging sprake is van een heel groot probleem.

Het tweede voorbeeld gaat over de openbaarheid van de financiële huishouding van politieke partijen. Dat vind ik zo mogelijk een nog lastiger materie. Ik ken evenals de geachte afgevaardigde de literatuur op dat punt. Ik weet ook welke problemen er door de decennia heen geweest zijn bij het streven naar een wet op de politieke partijen en welke elementaire rechtsbeginselen zich daartegen verzetten. Ik weet dus hoe moeilijk het is om zonder zo'n wet aan partiële wetgeving te doen.

Mijn voorgangster heeft een voorontwerp van wet ingediend dat is bedoeld als een eerste aanzet. Daarover zullen wij zeer binnenkort – en ik leg de nadruk op "zeer binnenkort" – een eerste overleg hebben met de vertegenwoordigers van de diverse politieke partijen die het aangaat. Ik kan toezeggen dat ik

op dit punt uiterst behoedzaam zal opereren en dat ik daarbij ook rekening houd met het rapport van de commissie die de naam van de geachte afgevaardigde draagt.

De geachte afgevaardigde heeft nog een heel concrete vraag gesteld over de reorganisatie van de politie ter zake van het incident in Vlissingen. Maar mag ik hem vriendelijk vragen om die twee zaken volkomen uit elkaar te houden? Het is bekend dat de reorganisatie van de politie niets veranderd heeft aan de gezagsverhoudingen in dit land. Volgens mij is de burgemeester van Vlissingen als bevoegd gezag ten onrechte niet op de hoogte gesteld van de voorgenomen inval. Dat komt de te verwachten vertrouwensrelatie in een driehoeksoverleg niet bepaald ten goede.

Ik vind het dan ook niets, als de geachte afgevaardigde zegt: het is nog erger dat de burgemeester, korpsbeheerder in Middelburg niet op de hoogte is gesteld. Welnu, die heeft daar helemaal niets mee te maken.

Echt erg is het dat de burgemeester als bevoegd gezag ter zake niet geïnformeerd is. Ik zal mij dan ook verder op de hoogte stellen van de mogelijke achtergronden daarvan. In ieder geval staat dit mijns inziens geheel los van het vraagstuk van de democratische controle op de regionale politie. Het staat de raad van Vlissingen vrij om de burgemeester ter verantwoording te roepen over dit vraagstuk, zij het dat hij weinig te melden zal hebben.

De heer Holdijk heeft ook een uiterst fundamenteel verhaal gehouden. Nog één keer iets over de integriteit van het openbaar bestuur. Ik moet eerlijk zeggen dat ik begrijp wat hij bedoelt, als hij zegt dat de aantasting van die integriteit niet uitsluitend te maken heeft met het vraagstuk van de georganiseerde criminaliteit en veeleer gezocht moet worden bij het verschijnsel van de calculerende burger en de in toenemende mate calculerende overheid. Ik begrijp wel wat hij bedoelt, maar ik kan het moeilijk accepteren, omdat ik vind dat ook een overheid die in toenemende mate geacht wordt bedrijfsconform of marktconform te opereren, desalniettemin haar voorbeeldfunctie niet te grabbel mag gooien. Daarom zal de marktconforme situatie ook nooit optimaal bereikt worden. Aan de andere kant moeten wij echter

niet te lichtvaardig suggereren dat men het in de marktsector met de integriteit niet al te nauw neemt. Dat zou namelijk een oversimplificatie zijn. Ik heb er moeite mee, zo gemakkelijk de relatie tussen afnemende integriteit en toenemende doelmatigheid van het overheidsfunctioneren te leggen. Ik blijf erbij dat de dienaren van de overheid nog altijd de publieke moraal hoog dienen te houden. Ook al zouden de verleidingen groter worden, dan nog hebben zij die verleidingen te weerstaan. Dat mag van hen verwacht worden.

Ik kan absoluut niet meegaan in datgene wat de heer Holdijk heeft gezegd over de integriteit van de politie. Hij beroept zich op een uitspraak van een rechter-commissaris in strafzaken. Er zijn veel rechters-commissarissen in strafzaken en er zijn ook veel politiefunctionarissen. Ik wil niet zeggen dat alle rechters-commissarissen onbezonnen uitspraken doen, maar deze in ieder geval wél. Niemand kan het maken – ik niet, maar ook de heer Holdijk niet – om te zeggen dat het politiekorps niet meer per definitie betrouwbaar is. Dat zou een ernstige generalisatie zijn, die het imago van de politie geheel ten onrechte grote schade berokkent. Ik vind het verschrikkelijk dat blijkbaar in toenemende in dit land binnen politie en justitie de verleiding groter wordt om elkaar in het wilde weg te bekladden. Daar moet een eind aan komen. Dat dient geen enkele zaak. Natuurlijk, corruptie komt voor bij de politie, maar dat neemt niet weg dat de overgrote meerderheid van de politiemensen in dit land daarvoor niet beschikbaar is. Er is geen enkele reden om aan de onkreukbaarheid van de doorsnee diender in dit land te twifelen. Het vertrouwen tussen politie, justitie en overheid is een groot goed. Waar dat vertrouwen geschonden wordt, wordt tegenwoordig keihard opgetreden. Daar is geen enkele twijfel over mogelijk. Je mag het echter niet omdraaien. Er zijn een aantal gevallen van corruptie die keihard worden aangepakt, maar daaraan mag je niet de conclusie verbinden dat het allemaal niet deugt. Daarmee zouden wij de rechtshandhaving in dit land onrecht doen.

De heer Holdijk heeft gevraagd naar de stand van zaken bij een rapport van de Algemene Rekenka-

mer. Ik kan daar kort over zijn, want dat rapport is heden uitgebracht. Is het een vrolijk rapport? Nee, het is geen vrolijk rapport. Wat is er dan niet vrolijk aan? Ik verwijs korthedshalve naar de inhoud. Het is nu niet het moment en de plaats om uitvoerig op die inhoud in te gaan. Er zijn wel een paar korte opmerkingen over te maken.

In de eerste plaats: is het juist dat het meerdere geldt dat in de afgelopen zes, zeven jaar in de politiebegroting is geïnvesteerd, in onvoldoende mate is terug te vinden in de vorm van agenten op straat? Wij moeten nader naar die cijfers kijken. Zo is er natuurlijk een groot verschil tussen krimpregio's en groeiregio's. De vraag is of krimpregio's wel voldoende gekrompen zijn, om de groei elders mogelijk te maken. De relatie materiële norm/personele norm speelt er een rol in. Wat voorts een heel grote rol speelt, is dat er tussen de beslissing om een agent te werven en het feitelijk functioneren op straat, ten minste een periode van 2,5 jaar is gelegen, zodat beslissingen van het begin van de jaren negentig pas nu zichtbaar en tastbaar zouden kunnen worden. Er is aldus sprake van een enorme time-lag. Het is een eerste, primaire kritiek op het rapport, dat dit nog onvoldoende naar voren komt; dat zal liggen aan onvoldoende beschikbaarheid van gegevens.

Veel belangrijker vind ik de principiële vraag wat de constatering voor het functioneren van het departement van Binnenlandse Zaken betekent, dat het departement te weinig grip zou hebben op de precieze aanwending van de budgetten betreffende de verschillende regiokorpsen. Moet Binnenlandse Zaken daar een grotere grip op krijgen? Moet er op de zelfstandigheid van de regiokorpsen, de autonomie van de korpsbeheerders, gas terug worden genomen? Betekent dit dat de beleidsafdelingen van Binnenlandse Zaken, die zijn afgeslankt conform het rijksbeleid, weer drastisch moeten worden opgewaardeerd? Het lijkt mij niet dat dit de weg is. Er is hier een spanningsveld waar goed naar gekeken moet worden. Ik ben dan ook heel blij dat uw medelid en voormalig minister van Binnenlandse Zaken, de heer Van Dijk, bereid is gebleken om de stuurgroep regionaal politiebudget, die dit soort

vraagstukken nu aan de hand van dat rapport gaat bekijken, als onafhankelijk voorzitter voor te zitten en al hard aan de slag is.

Ik zou de heer Holdijk willen vragen, ermee in te stemmen dat ik een herkansing krijg om hem nader schriftelijk te antwoorden op zijn zeer specifieke vragen over het project politie/allochtonen en over het huisvestingsbudget, respectievelijk de investering in accommodaties. Het betreft een tweetal vragen ten aanzien waarvan hij niet tevreden is met de gegeven schriftelijke antwoorden.

Wat betreft de vraag inzake het kort geding, met betrekking tot de bewakingsdienst en de gelijkenis tussen auto's, wijs ik erop dat dit kort geding nog loopt, zodat ik daar niets over zeg. Wel merk ik op dat, als het gaat om de herkenbaarheid van de overheid – de heer Postma heeft daar terecht een groot punt van gemaakt – dit geen kwestie is van kleinzerigheid.

Kortgeleden heeft mijn voorganger een brief gestuurd aan de Tweede Kamer over de politie-surveillance, met uiteraard een afschrift aan de Eerste Kamer. Daarin is meegedeeld dat bij wijze van uitzondering de korpsbeheerder van Den Haag, zo hij dat wenselijk acht, onder een aantal condities de bevoegdheid krijgt om sommige goed opgeleide politieursurveillanten, die belast worden met de bewaking van diplomatieke objecten, uit te rusten met een wapen. Ik wacht het oordeel van de Tweede Kamer daarover af. Het is dus geen algemeen beleid ten aanzien van de politieursurveillanten in heel Nederland.

□

Staatssecretaris **De Graaff-Nauta:** Voorzitter! De heer Van den Berg sprak over een kaartje met 25 gebieden en de nervositeit van VNG en IPO als gevolg van dat kaartje. De heer Van den Berg merkte terecht op, dat wij hier binnenkort uitgebreid over dit onderwerp zullen praten wanneer de Kaderwet bestuur in verandering aan de orde is. Toch wil ik nu graag ingaan op de door hem gestelde vragen.

De nervositeit waarover de heer Van den Berg sprak, begrijp ik eerlijk gezegd ook niet goed. Het kabinet heeft in de beleidsnotitie BON-3 - Vernieuwing bestuurlijke organisatie,

een nota van februari 1993, zijn visie, concrete beleidsvoornemens, hoofdlijnen en criteria uiteengezet. Dat beleid is niet gewijzigd. Er wordt hard gewerkt aan de verdere uitvoering daarvan.

Wanneer wij het hebben over de vernieuwing van de bestuurlijke organisatie, is er in de eerste plaats sprake van de behandeling van de kaderwet die bestemd is voor de zeven stedelijke gebieden. Het andere spoor van de vernieuwing van de bestuurlijke organisatie is het saneren en het ordenen van de bestuurlijke lappendeken van samenwerkingsverbanden en grenzen in het hele land. De discussie over het genoemde kaartje heeft betrekking op dit tweede spoor. Ook hier is weinig nieuws aan de hand. Het kabinet heeft immers in oktober van het afgelopen jaar een nader kabinetsstandpunt uitgebracht over de functionele indeling in relatie tot de WGR-indeling. Daarin is ook het kader aangegeven dat het kabinet hanteert bij de afstemming van de functionele rijksindelingen. Het gaat daarbij om de nieuwe WGR-indeling, zoals de provincies die hebben vastgesteld c.q. bezig zijn vast te stellen. In sommige gevallen is die indeling aan de kleine kant. Waar dat het geval is, wordt voor de afstemming gewerkt met gestapelde WGR-gebieden. Ook daarover heeft met de betrokken provincies overleg plaatsgevonden. Zoals in het genoemde kabinetsstandpunt is aangegeven, wordt op het ogenblik gewerkt aan de voorbereiding van een plan van aanpak voor de integratie van gebiedsindelingen. De Tweede Kamer heeft daar bij motie nadrukkelijk om verzocht. Ten behoeve van het interdepartementale overleg daarover is een kaartje gemaakt van de gebiedsindelingen, die als afstemmingskader voor de integratie van de functionele indelingen geldt. Wanneer daar wat discussie over is ontstaan, kan ik mij dat voorstellen. Er is heel nadrukkelijk sprake van interdepartementaal ambtelijk overleg. Echter, de stukken zijn in ruime mate naar buiten gegaan. Het fotokopieerapparaat heeft daarbij belangrijke diensten bewezen. Als je dat van tevoren weet, zou je op het kaartje en de notitie duidelijker hebben aangegeven waarvoor dat kaartje is bestemd en wat de betekenis van de indeling is. Wij hebben hier misschien iets te makkelijk over gedacht, hoewel het

wel duidelijk was voor het interdepartementale overleg. Wij hadden wellicht meer rekening moeten houden met de buitenwereld. Wij leren iedere dag weer!

Zoals gezegd gaat het om de genoemde WGR-indeling. In sommige gevallen gaat het om de gestapelde WGR-gebieden. Het kaartje heeft dus geen betrekking op een nieuwe indeling van ons land in provincies. Wij zijn niet bezig met de versnippering van het middenbestuur en met de versnippering van de provincies. WGR-gebieden zijn ook niet bestemd om uit te groeien tot nieuwe provincies. Dat moeten wij ook met elkaar voorkomen. Het zou een heel slechte zaak zijn. Ik hoop dat ik hiermee misverstanden heb weggenomen, hoewel wij al in diverse stukken, in diverse gesprekken en bij diverse gelegenheden de hoofdlijnen van ons beleid duidelijk hebben aangegeven.

Van alle kanten bestaat uiteraard vrees voor de vorming van een vierde bestuurslaag. Wanneer dat meermalen wordt gezegd, is het ook een heel duidelijk signaal. Maar het saneren en het ordenen van de bestuurlijke lappendeken van hulpstructuren leidt niet tot een nieuwe bestuurslaag. De vernieuwing van de bestuurlijke organisatie is gericht op het overzichtelijker en doorzichtiger maken van de vele gebiedsindelingen die op het ogenblik bestaan. Dan gaat het in de eerste plaats om een territoriale afstemming. De WGR is en blijft verlengd lokaal bestuur en is een noodzakelijke hulpstructuur. Afstemming van functionele gebiedsindelingen op de WGR-indeling doet daaraan niets af. Het ordenen van de hulpstructuren komt ten goede aan de doorzichtigheid en het versterken van de integraliteit van het bestuur. Want naast bundeling – nu doel ik op de Wet gemeenschappelijke regeling – dient integratie van gemeenschappelijke regelingen ook veel sterker de aandacht te krijgen. Ik voeg er wel aan toe dat in het proces van ordenen en saneren van de lappendeken ook gekeken wordt naar een mogelijke herverkaveling van taken tussen gemeenten en provincies, met Friesland als aandachtsgebied. Er loopt een gezamenlijk project van provincies, gemeenten en Binnenlandse Zaken. Daarbij worden de mogelijkheden van herverkaveling van taken tussen

de provincies en gemeenten opnieuw bekeken. Uitgangspunt bij alle onderdelen van de vernieuwing van de bestuurlijke organisatie is en blijft de indeling in drie bestuurslagen: Rijk, provincie en gemeenten. Hulpstructuren mogen ook niet uitgroeien tot een vierde bestuurslaag. Ik wil nog graag opmerken dat de provincies ook zelf bezig zijn met de bezinning op hun toekomst. Daarbij gaat het niet alleen om taken, maar ook om grenzen.

Ook voor het Rijk heeft de vernieuwing van de bestuurlijke organisatie gevolgen. Decentralisatie van rijkstaken kan ook door versterking van het middenbestuur en van de lokale bestuurslaag nieuwe impulsen krijgen. Aanpassing van schaal- en taakverdeling in het bestuur is van groot belang. Het is een middel. Uiteindelijk gaat het om goede legitimatie van het bestuur: herkenbaarheid en bereikbaarheid voor de burger, goede en snelle besluitvaardigheid. Dat is van belang, dat is het einddoel.

Staatssecretaris Van Amelsvoort: Mijnheer de voorzitter! Ik zal graag antwoord geven op de vragen die gesteld zijn door de heer Holdijk over de overstromingen die in december hebben plaatsgevonden. De overstromingen betreffen het stroomgebied van de Maas. De heer Holdijk heeft gevraagd of gemeenten die daardoor schade geleden hebben daarvoor zelf moeten opdraaien en, als zij bij het Rijk willen aankloppen, zich onder curatele van het Rijk moeten stellen. Ik neem aan dat hij daarbij het oog heeft op artikel 12 van de Financiële verhoudingswet. Ik moet deze vraag ontkennend beantwoorden. De Tweede Kamer heeft zich tegen die opvatting verzet. Het kabinet heeft dan ook besloten om over te gaan tot schadevergoeding aan particulieren, bedrijven, gemeenten en rechtspersonen die geen bedrijf voeren. De mate waarin is nog onderwerp van overleg. Wij zijn het verste gevorderd met schadevergoeding aan particulieren en bedrijven. De heer Holdijk zinspeelde daar al op. Voor gemeenten zoeken wij naar een analogie met een van deze twee, particulieren of bedrijven. In elk geval zal dat gebeuren via de provincie. Aan de provincie is een inventarisatie gevraagd van de

schade die gemeenten hebben geleden. Ik vertrouw erop dat het Rijk in staat zal zijn, via de provincie voldoende vergoeding te geven. Ik zeg natuurlijk niet "volledige vergoeding"; dat is wel duidelijk.

In dat verband voeren wij ook overleg met verzekeraars. De heer Holdijk heeft daar ook naar gevraagd. Ik mag er misschien op wijzen dat er tot voor kort, tot vorig jaar, een besluit gold dat verzekeraars onderling genomen hadden, waarin zij elkaar, zo u wilt zichzelf, verboden hadden verzekeringen aan te gaan tegen schade door aardbevingen en door overstromingen. Dat besluit hebben zij vorig jaar ingetrokken. In andere landen bestaat allang de mogelijkheid om zich tegen zulke natuurrampen te verzekeren. Ook in Nederland kan dat dus vanaf vorig jaar, maar daarmee is zo'n verzekering er nog niet. De Tweede Kamer heeft ons gevraagd om voor 1 maart daarover opheldering te geven. Daartoe zijn wij niet in staat gebleken. Wij zijn nog in overleg met de verzekeraars. Een belangrijke moeilijkheid in het overleg met de verzekeraars is dat er voor deze risico's geen herverzekering mogelijk is in de markt. Dan rijst de vraag of de Staat hierin een rol moet spelen, een herverzekering of een soort garantie in de vorm van een achtervang moet bieden aan de verzekeraars en zo ja - ik heb de neiging om deze vraag bevestigend te beantwoorden - hoe omvangrijk die achtervang voor de verzekeraars dan moet zijn. Over die vraag zijn wij nog niet uitgepraat.

De tweede vraag is hoe de reserveringen tegen dit soort risico's fiscaal worden behandeld. Het zijn risico's van bijzondere aard. Ze doen zich zelden voor, maar als ze zich voordoen zijn ze van uitermate grote omvang. Ook deze vraag vormt voorwerp van overleg met de verzekeraars. Er is nog geen overeenstemming. Wij streven ernaar, uiterlijk medio april overeenstemming te bereiken en zullen dan beide Kamers van de Staten-Generaal inlichten.

De financiële gevolgen voor de rijksbegroting zullen worden verwerkt in de kaderbrief en zullen overgelegd worden in de Voorjaarsnota.

□

De heer **Postma** (CDA): Mijnheer de

voorzitter! Ik zal kort zijn, mede gezien mijn lichamelijke constellatie, die er eigenlijk op wijst dat het debat reeds afgelopen had moeten zijn. U kunt dus nog wat verwachten. Ik weet niet of de ambulance al gereed staat.

Ik ben de minister zeer erkentelijk voor zijn uitvoerige beantwoording, vooral voor zijn vriendelijke eerste woorden, waarin hij de ontmoeting op de trappen van het Amsterdamse concertgebouw op 1 mei 1970 in herinnering bracht. Hij sprak van een onverwachte bezoeker. Ja, dat klopt. Ik zie nog de verbaasde blik in de ogen van de toenmalige fractievoorzitter van de Amsterdamse Partij van de Arbeid. Op 1 mei 1971 was ik er niet. Toen was ik in de oude Rai bij de 1-mei-viering van de CPN. Zo ging dat in Amsterdam. Je had op 1 mei twee mogelijkheden. De keuze hing af van het klimaat, van de temperatuur. Wanneer deze vijftien graden of hoger was, waren er relletjes op de Dam en ging je daarnaar toe. Bij lagere temperaturen ging je naar een 1-mei-viering. Waarom lukken die 1-mei-vieringen niet meer zo erg? Omdat de studiefinanciering ingevoerd is. Wanneer wij weer grote belangstelling voor de politiek willen hebben, voor de politieke partijen en de overheid, moet de studiefinanciering afgeschaft worden, althans drastisch verminderd.

De minister en ik zijn het over een groot aantal punten eens, vooral over het punt dat de doelmatigheid van overheidsoptreden geen constituerend element is van de democratische rechtsstaat. Wat wij wel kunnen zeggen, is dat de democratische rechtsstaat tot een doelmatig en doeltreffend overheids-optreden verplicht. Wanneer gesproken wordt over de onderzoeken van prof. Tops en de grote tevredenheid over de ambtelijke dienstverlening, moeten wij constateren dat het goed is voor de democratische rechtsstaat, dat daardoor de legitimiteit vergroot wordt. Een democratische rechtsstaat die niet doelmatig is, kan in theorie blijven bestaan. In Nederland is hij niet voor 100% doelmatig, zoals uit rapporten van de Rekenkamer blijkt. Er is echter wel sprake van een democratische rechtsstaat. Wanneer hij niet in staat is, een werkloosheidsprobleem op te lossen, zoals de republiek van Weimar in de jaren twintig en dertig, wordt het

bestaan van de democratische rechtsstaat zelf op het spel gezet. Ik formuleer het als volgt. Doelmatigheid is geen constituerend element, maar wel een verplichting die uit het wezen van de democratische rechtsstaat voortvloeit.

Het begrip "overheid" is niet meer zo functioneel, want er zijn er zoveel. Dat leidt tot onherkenbaarheid. Als wij bezig zijn met integratie van WGR-gebieden en functionele gebieden, zijn wij bezig om de grote aantallen overheden tot herkenbare eenheden terug te brengen. Behalve de doelmatigheid die achter deze operatie zit, zit er dus nog iets anders achter. Ook hier moet de herkenbaarheid van de overheid voor de burger vergroot worden. Dat doen wij door herinvoering van integraal bestuur. Wij denken dat het onjuist is, een onderscheid te maken tussen aan de ene kant de politiek en aan de andere kant de ambtelijke dienstverlening, ofte wel de overheid. Wanneer de overheid, de ambtenaren en de departementen in cijfers denken, kunnen ze dat alleen maar omdat de politici hun daartoe de gelegenheid geven. Wanneer ik bepaalde begrotingen bekritiseer, omdat die te eenzijdig zijn door het rendementsdenken, kunnen die alleen maar uitgebracht worden onder supervisie van een politicus, het departementshoofd, de minister. In die zin is er dus geen tegenstelling tussen aan de ene kant de ambtelijke dienst en aan de andere kant de verantwoordelijke politici.

Is het goed, de burger cliënt te noemen? In de pauze heb ik van de staatssecretaris begrepen, dat de belastingdienst over cliënten spreekt. Het kenmerk van een cliënt is nu juist, dat hij zelf kan bepalen of hij iets al of niet wil kopen. Dat is, dacht ik, bij de belastingdienst niet het geval. Hij moet betalen, ook al krijgt hij er niets voor terug. Het is dus gedwongen winkelnering. Reeds dit voorbeeld geeft aan, dat het onjuist is om te spreken over cliënten. Je moet over burgers spreken, en dezen hebben recht op bijvoorbeeld diensten van het veiligheidsapparaat. Omdat ze burgers zijn, kunnen ze tegen de overheid zeggen: u moet mij beschermen, want dat is uw taak als overheid, ik spreek u daarop aan. Dat recht hebben ze niet als cliënt, maar als burger.

Met tevredenheid moet ik constateren dat een aantal opmerkingen van mij niet weersproken en ook

niet in discussie gebracht zijn, bijvoorbeeld waar ik sprak over de verwaarlozing door de regeringen van het Koninkrijk der Nederlanden in de afgelopen jaren van de gemeenschappelijke geschiedenis en de gemeenschappelijke taal. Op dat punt ben ik de minister dankbaar dat hij het met mij eens is, want een volk dat zijn geschiedenis niet kent, verspeelt zijn welvaart, zoals staat in het World Trade Center in Amsterdam.

Wat de rechtspositie van degenen die in publieke dienst zijn en de voorbeeldfunctie daarvan betreft, denk ik dat bij de vaststelling van de rechtspositie van ambtenaren altijd mede betrokken moet worden het element "kan door deze rechtspositie de voorbeeldfunctie nog gehandhaafd worden, of wordt zij daardoor juist bemoeilijkt?". Ik denk dat collega Holdijk dat bedoelde te zeggen in zijn interventie. Het is dus geen neutrale zaak om de rechtspositie marktconform te maken; men moet daarbij ook altijd afwegen of daarmee het imago en de integriteit van de overheid worden bevorderd, of dat daarmee theoretisch gezien afbreuk kan worden gedaan aan dat imago.

Samenvattend: de bedoeling van mijn betoog in eerste termijn was niet om een analyse te maken van de verkiezingen van afgelopen woensdag; de bedoeling was slechts om aan de hand van de uitslag trends te onderscheiden, die zich wellicht in de afgelopen decennia in Nederland hebben ontwikkeld.

□

De heer **Van den Berg** (PvdA): Voorzitter! Na uw dreigende woorden over kortheid zal ik het zo kort houden, dat ik alleen terugkom op zaken, waarvan ik het gevoel heb dat we daarover nog niet helemaal weten wat we ervan vinden. Voor de rest laat ik de zaken liggen, al was het maar omdat ook wat mij betreft de vragen in het algemeen heel helder en bevredigend zijn beantwoord. Ik ben daar de minister en de staatssecretarissen uiteraard dankbaar voor.

Ik kom terug op de kwestie van de integriteit, waarbij ik graag verwijs naar het optreden ter zake van de ambtsvoorgangster van de heer Van Thijn, die dat als probleem in het algemeen geïntroduceerd heeft. De minister heeft het, als het gaat om

integriteitsbewaking, in relatie gebracht met wat ik opmerkte over een eventuele vervallenverklaring of schorsing van volksvertegenwoordigers, over een fase die zich voltrekt, voorafgaand aan een eventuele strafrechtelijke vervolging. Daar heeft hij natuurlijk gelijk in. In dat opzicht zijn ook overheidsorganisaties en bestuurders gehouden, iets te doen in termen van preventie en van het alert maken, zeker als het om zwakke plekken in het bestuur en in het overheidsapparaat gaat. Zij dienen ook te waarschuwen voor ongewenste ontwikkelingen. Daar ben ik het geheel mee eens. Ik heb echter gesproken over een eventuele wettelijke mogelijkheid – zonder dat er sprake is van gedrag dat in strijd is met het strafrecht – voor een raad, voor provinciale staten of voor de nationale volksvertegenwoordiging om iemand te schorsen of vervallen te verklaren van zijn lidmaatschap van het vertegenwoordigende lichaam. Dat heeft volgens mij weinig te maken met maatregelen met een preventief karakter en met maatregelen die gericht zijn op het alert maken. Ik zie op dit moment het nut van een dergelijke wet nog niet, maar ik zie wel een groot aantal gevaren, ook van politiek misbruik.

De minister heeft beloofd zich in het overleg met politieke partijen over een mogelijke wettelijke regeling zeer behoedzaam op te stellen. Dat lijkt mij ook terecht. In het overleg kan ook blijken dat het nodig is om besturen van politieke partijen tegen zichzelf te beschermen. Het zou mij niet verbazen dat sommige besturen voor een dergelijke wettelijke regeling zijn. In een eerdere fase, toen het over rechtstreekse subsidiëring van politieke partijen ging, is ons dat al duidelijk geworden. Een externe commissie heeft de betrokkenen er destijds op gewezen dat het beter was, er niet aan te beginnen. Ervaringen in het buitenland hebben aangevoerd om welk een ongelukkig pad men dan terecht kan komen. Zelfs ten opzichte van partijen doet de minister er verstandig aan, behoedzaam te opereren op het punt van wettelijke regels.

Ik heb met vreugde de reactie van de minister gehoord op het incident in Vlissingen. Hij heeft gelijk: het niet informeren van de burgemeester van Vlissingen is wezenlijk ernstiger dan het niet informeren van de korpsbeheerder. Iets dergelijks had zich

ook in het oude politiebestedel kunnen voordoen, maar ik neem aan dat de minister het met mij eens is dat het verband met de reorganisatie van de politie op zijn minst kan zijn dat er sprake is van een lichte begripsverwarring bij de betrokkenen. Laten wij dit maar als een kinderziekte beschouwen en ik hoop dat het daarbij blijft.

De staatssecretaris is op zijn minst gevoelig gebleken voor de symboolwerking van termen en kaarten. Als zelfs alleen voor ambtelijk gebruik een kaart wordt gemaakt die precies 25 regio's telt, heeft dat een zeker effect, omdat iedereen weet dat dit een soort "alarmgetal" is geworden. Men kan volhouden dat, wanneer over de vernieuwing van de WGR en de functionele gebiedsindeling in termen van integratie wordt gesproken, dit alleen betrekking heeft op de territoriale gebiedsindeling. Het woord "integratie" suggereert echter dat je met iets meer bezig bent. Ik wijs erop dat er hulpstructuren zijn ontstaan die niet helemaal zonder reden hun huidige vorm hebben gekregen. Een gebied dat wordt bestreken door een Regionaal bureau arbeidsvoorziening, zal niet precies overeenkomen met een politieregio of een brandweerregio. Als dan toch over integratie wordt gesproken, suggereert dit dat het om meer gaat dan alleen een technische sanering om van een al te opzichtige lappendeken af te komen. Dan vraagt men zich al snel af wat de staatssecretaris nog meer wil. Dit geldt te meer nu de provincie Friesland – overigens terecht – de kans krijgt om de herindeling van functies en bevoegdheid op eigen wijze aan te pakken.

□

De heer **Holdijk** (SGP): Mijnheer de voorzitter! Mijnerzijds hartelijk dank aan de minister en aan de ene staatssecretaris. Deze laatste is uitgebreid op mijn vragen ingegaan. Ik zal op de antwoorden niet uitgebreid terugkomen. Dat spijt mij voor hen, maar de voorzitter zal het hier vast en zeker mee eens zijn. Dit betekent natuurlijk niet dat wij zijn uitgepraat.

Ik wil nog even de toezegging van de minister vastleggen, dat hij op een aantal specifieke vragen betreffende de politiebudgetten nog

schriftelijk zal terugkomen. Ik aanvaard deze toezegging gaarne.

Wat de opmerking van de staatssecretaris over de verzekering van schades betreft, heeft hij waarschijnlijk in mijn inbreng in eerste termijn wel beluisterd dat ik niet sta te dringen voor een oplossing in de richting van participatie of garantiestelling van de overheid in dezen. Ik wacht de uitkomsten van het overleg echter graag af.

Voorzitter! Ik wil ook graag nog op een enkel punt een enkele inhoudelijke reactie geven, zoals de integriteit van het openbaar bestuur. De minister heeft gezegd dat hij moeilijk kan accepteren dat er een verband gelegd wordt tussen – wat ik enigszins ongenueanceerd aanduidde als – de calculerende burger en de calculerende overheid. Ik ben het ermee eens dat wat ik gezegd heb, niet meer dan een poging tot een verklaring is geweest en zeker geen aanzet kan zijn voor een verontschuldiging van wie of wat dan ook. We kunnen dat in de sfeer van de criminaliteit ook wel tegenkomen. Je zoekt naar een adequate verklaring als een begin van een goede benadering, maar in geen geval als een verontschuldiging. Ik val hem dus ook van harte bij, als hij zegt dat de voorbeeldfunctie van de overheid ten aanzien van de publieke moraal behouden moet blijven. Ik ben het ook met hem eens dat het natuurlijk niet zo is, dat er bij het gesignaleerde doorwerken van het marktdenken bij de overheid een blaam gelegd wordt op de markt of particuliere sector. De overheid en de markt hebben in beide opzichten iets van elkaar te leren. Ik wil dit absoluut niet ongenoemd laten.

Voorzitter! Dan nog even iets over de politie. Ik begrijp best dat de minister zich met kracht verzet tegen een uitspraak als die van de heer Lamens, namelijk dat wij af moeten van de opvatting dat het politiekorps per definitie betrouwbaar is. Ik denk dat het zijn taak is om hier met nadruk afstand van te nemen, maar ik denk ook dat deze uitspraak niet afgedaan moet worden als een onbezonnen uitspraak. Zij staat ook niet op zichzelf. Ik heb vorige week bij de behandeling van de begroting van Justitie een uitspraak in vrijwel dezelfde zin aangehaald van prof. Schalken, die het justitieapparaat ook van binnenuit grondig kent. Ik wil deze uitspraak hier graag herhalen.

De heer Schalken schreef in de Volkskrant van 25 januari jongstleden een bijdrage. De laatste drie regels hiervan luiden: Het gaat al lang niet meer om de vraag of hier van een of meer incidenten sprake is. De betrouwbaarheid van de politie staat als onwrikbaar uitgangspunt ter discussie. Verlies van geloofwaardigheid valt niet in een getal uit te drukken.

Dat is een ander signaal. Laten wij deze uitspraken niet als waren ze onbezonnen gedaan naast ons neerleggen. Misschien ligt er een vraagstelling in de journalistieke sfeer aan ten grondslag, in die zin dat men "ja" of "neen" wil horen op de vraag naar de betrouwbaarheid van de politie. Je kunt dan dit soort ongenueanceerde, generaliserende uitspraken doen. Dat is nooit terecht.

Voorzitter! Afsluitend, ben ik het natuurlijk eens met de minister, dat hij zich verzet tegen de uitspraak van de heer Lamers. Wij moeten de opvatting behouden dat het politiekorps per definitie betrouwbaar is.

□

Minister **Van Thijn**: Mijnheer de voorzitter! Ik zal de sprekers puntsgewijs in tweede termijn beantwoorden. Terugkomend op de plezante 1-mei-ervaring van de heer Postma, zal ik mijn partijvoorzitter, de heer Rottenberg, daarvan mededeling doen en hem aanraden, zijn besluit om dat soort vieringen af te schaffen, in heroverweging te nemen.

De heer **Postma** (CDA): Mijnheer de voorzitter! U begrijpt dat ik daarvan moeilijk mededeling kan doen aan mijn partijvoorzitter!

Minister **Van Thijn**: Ik zwijg in alle talen, zoals ik ook heb gedaan over de betekenis van het geschiedenisonderwijs in dit land, omdat ik het met de opmerking daarover inderdaad eens ben.

De doelmatigheid is geen constituerend element in de rechtsstaat, maar de rechtsstaat is wel tot doelmatigheid verplicht. Een goede ambtelijke functionering bevordert de legitimiteit van het overheidsoptreden. Dat zijn uitspraken die ik volledig onderschrijf, met dien verstande dat de praktijk mij heeft geleerd dat de doelmatigheid geen dogma mag

worden. Ik haal het functioneren van de politie nog eens als voorbeeld aan. De basis-politiezorg en de surveillancetaken van politieagenten worden niet altijd gezien als doelmatig in de strikte bedrijfseconomische betekenis van het woord. Daar staat echter tegenover dat die taken cruciaal zijn voor de veiligheidsbeleving van burgers. Zij dragen bijvoorbeeld bij tot het vergroten van de legitimiteit van het overheidsoptreden. Ik denk dat wij het op hoofdlijnen volstrekt eens zijn en dat dit eerste treffen naar meer smaakt.

Nog één opmerking over de burger in zijn hoedanigheid als cliënt. Ik groei ook op dit punt toe naar de heer Postma, omdat ik, evenals hij, vind dat dit onderscheid niet op de spits moet worden gedreven. Echter, ook op dit punt geldt dat een klantvriendelijke behandeling van burgers bijdraagt tot meer burgerzin. Het een staat toch niet los van het ander. Dat er, ondanks hetgeen ik heb gezegd over het onderzoek van prof. Tops, in de praktijk van de ambtelijke dienstverlening wel eens wat kan ontbreken, blijkt uit de jaaroverzichten van de verschillende ombudsmannen in dit land. Het blijft inderdaad een plicht van de rechtsstaat om de doelmatigheid te bevorderen en ook de cliëntvriendelijkheid in acht te nemen.

De heer Van den Berg is teruggekomen op de mogelijkheid de volksvertegenwoordiger van zijn lidmaatschap vervallen te verklaren casu quo hem of haar te schorsen. Het is een paardemiddel. Ik weet ook niet of de situatie van dien aard is dat wij het zouden moeten introduceren. Er is een onderzoek gaande. De uitkomsten daarvan zullen ons in het gemeen overleg duidelijk moeten maken of wij inderdaad tot zo'n paardemiddel moeten overgaan. Ik sluit dat niet bij voorbaat uit. Er is op dit gebied nog maar heel weinig praktijkervaring.

Over de praktijkervaring tot nu toe kan ik slechts met de grootst mogelijke terughoudendheid over spreken. Die heeft uitgewezen dat het produceren van een ambtsbericht terzake en de terhandstelling daarvan aan een betrokken politieke partij voldoende is om in concrete gevallen de gerezen kwestie op te lossen. U kent de procedure. Ik heb die bij de behandeling van het jaarverslag van de BVD aan de overzijde uiteengezet.

Van Thijn

Stel dat zo'n procedure – het gaat dan om redelijk ernstige gevallen – uiteindelijk tekort schiet omdat de betrokkene zich niet bij de aan het licht gekomen feiten wil neerleggen, dan zou een uitbreiding van deze mogelijkheid mogelijk moeten zijn. Dat moet dan worden omkleed met allerlei waarborgen en rechtsbescherming. Zeker een waarborg tegen politiek misbruik is nodig. Politiek misbruik is het laatste waar wij aan moeten denken.

In feite bestaat de bedoelde mogelijkheid al. Wij kennen op het ogenblik in de Provinciewet en in de Gemeentewet de figuur van vervallenverklaring van het lidmaatschap bij het verrichten van in de wet aangewezen zogenaamde verboden handelingen. Die figuur bestaat al. Het komt echter niet voor dat daarop een beroep wordt gedaan. Wat nu in discussie is genomen, is om dit ook uit te breiden tot de categorie die voor de heer Van den Berg aanleiding is geweest om zijn verontrusting te uiten. Het is dus niet eens zo'n geweldige breuk met het bestaande systeem.

De heer **Van den Berg** (PvdA): Dat kan zijn. De discussie deed mij in ieder geval herinneren aan de discussie die zich in de jaren dertig heeft voorgedaan bij de grondwetsherziening. Dat zou voor het onderzoek ook een aardige bron kunnen zijn. Het ging toen om de zogenaamde revolutionaire volksvertegenwoordiger. Men achtte het, met de ervaring van de NSB, noodzakelijk om daar iets aan te doen. Daar is in de Grondwet van 1937 van afgezien. Na de oorlog is nog eens ter discussie gekomen of daar niet enige beheersingsmogelijkheid nodig was. Toen werd alweer de potentiële schade groter geacht dan het nut dat met dergelijke wetgeving kon worden nagestreefd. Misschien zijn er geen voorbeelden voor handen, maar hierbij zouden voorbeelden van eerdere discussies behulpzaam kunnen zijn.

Minister **Van Thijn**: Dat toont weer eens aan wat het belang van de geschiedwetenschap is voor het beleid van vandaag. Wij moeten ons zeer goed bewust zijn van de betekenis van die voorbeelden, maar toch gaat het hierbij om iets waarvoor wij ons wel moeten wapenen, namelijk de toenemende

verstrengeling van onderwereld en bovenwereld. Er zijn op dit punt zoveel feiten bekend dat wij er niet luchthartig overheen zouden moeten stappen. Ik suggereer overigens niet dat de heer Van den Berg dit zou doen. Wij zullen in ieder geval een evenwichtig beleid in dezen ontwikkelen, absoluut geen overtrokken of zelfs hysterisch beleid, want het zelfreinigend vermogen van onze democratie is ondanks alles buitengewoon groot gebleken.

De heer Holdijk heeft nog gesproken over de calculerende burger. Ik denk dat wij op dat punt niet zo ver van elkaar af staan. En wat de calculerende overheid betreft, berekenend zijn mag, maar verrekenen niet; daar ligt de scheidslijn. Ik zou er echter bezwaar tegen hebben, gedrag dat van de norm afwijkt in verband te brengen met marktconformiteit. Zo'n generalisering vind ik iets te snel door de bocht, al zijn er hier en daar wel overlappingsen te traceren.

Ik blijf mij wel geheel en al verzetten tegen elke generaliserende uitspraak die de politie in een kwaad licht zet, ook al zijn de problemen hier en daar buitengewoon groot. De heer Holdijk heeft nu prof. Schalken ten tonele gevoerd. Die is mij beter bekend dan de rechter-commissaris die hij wat eerder citeerde. Prof. Schalken is al jarenlang voorzitter van de politie-klachtencommissie in de regio Amsterdam en hij is heel goed bekend met alle incidenten die zich in het korps aldaar hebben voorgedaan. Ook ik heb het artikel in de Volkskrant gelezen. Hij heeft vooral naar voren willen brengen dat de conflicten in het gezagsapparaat hier en daar de proporties van incidenten te boven gaan, maar ook dat de betrouwbaarheid van de politie daardoor ter discussie wordt gesteld. Die zorg deel ik, maar dit is nog niet het juiste moment om er wat meer gerichte opmerkingen over te maken.

□

Staatssecretaris **De Graaff-Nauta**: Voorzitter. De heer Van den Berg heeft nog gewezen op de gevoeligheid van getallen en begrippen. Ik dank hem daarvoor. Wij ervaren die gevoeligheid geregeld en wij proberen er ook rekening mee te houden, maar het is moeilijk om rekening te houden met overgevoe-

ligheid. De heer Van den Berg sprak hierbij van integratie; integratie is belangrijk bij de vernieuwing van het bestuur en bij de wijziging van de Wet gemeenschappelijke regelingen is behalve op bundeling bij nota van wijziging ook sterker het accent gelegd op de integratie van gemeenschappelijke regelingen.

□

Staatssecretaris **Van Amelsvoort**: Voorzitter! De heer Postma heeft kritiek geuit op het gebruik van het woord "cliënt" door de overheid ten opzichte van de burger. Strikt genomen is de burger natuurlijk geen klant, althans lang niet altijd, in ieder geval niet van de overheid als het de belastingdienst betreft.

Toch vind ik de klantgerichtheid die de belastingdienst nastreeft nog niet zo gek. Misschien kunnen de heer Postma en ik het erover eens worden dat de ambtenaar de burger wel behoort te behandelen als ware deze een klant in die zin dat de burger tevreden moet zijn over de ondervonden behandeling, over de aandacht die hij gekregen heeft en over de kwaliteit van het werk.

De beraadslaging wordt gesloten.

De wetsvoorstellen worden zonder stemming aangenomen.

De vergadering wordt van 13.04 uur tot 14.00 uur geschorst.

Voorzitter: Tummers

Aan de orde is de behandeling van de wetsvoorstellen:

- **Vaststelling van de begroting van de uitgaven en de ontvangsten van hoofdstuk XII (Ministerie van Verkeer en Waterstaat) voor het jaar 1994 (23400-XII);**

- **Wijziging van de begroting van de uitgaven en de ontvangsten van hoofdstuk XII (Ministerie van Verkeer en Waterstaat) voor het jaar 1992 (Slotwet/rekening) (23283);**

- **Vaststelling van de begroting van de uitgaven en de ontvangsten van het Infrastructuurfonds voor het jaar 1994 (23400-A);**

- **Wijziging van de begroting van de uitgaven en de ontvangsten van het Rijkswegenfonds voor het jaar 1992 (Slotwet/rekening) (23288);**

- Wijziging van de begroting van de uitgaven en de ontvangsten van het Mobiliteitsfonds voor het jaar 1992 (Slotwet/rekening) (23294).

De beraadslaging wordt geopend.

□

De heer **Pröpper** (CDA): Voorzitter! Ik denk dat de memorie van toelichting die wij toentertijd hebben gekregen, en de analyses die daarin voorkomen met de beleidslijnen en beleidsaccenten voor de komende vier jaren, onze instemming kunnen hebben. Ik zeg daarbij ook dank voor de uitvoerige memorie van antwoord. Beide stukken te zamen geven een goed beeld van het beleid. Ik constateer dan ook dat er geen sprake is van politieke moeheid, zoals verondersteld werd in een van de vraagstellingen in de loop van de behandeling.

De CDA-fractie heeft niet de wens, vandaag weer eens uitgebreid het gevoerde en te voeren beleid te analyseren. Niet alleen bij Verkeer en Waterstaat, maar ook op andere plaatsen waar infrastructurele aangelegenheden in het geding zijn, zal het altijd de kunst zijn om een zeker evenwicht te vinden tussen de ambitie en de haalbaarheid, ook in financiële zin. Ik heb eerder al eens gezegd dat het eigenlijk een platitude is dat je in het algemeen, als je in de loop van de tijd bestuurlijk gezien te veel naar de sterren reikt, al gauw aan een breukband toe bent. Op die breukband kom ik dadelijk nog even terug.

Ik zal vandaag ingaan op enkele beleidsaspecten die uit de beantwoording voortvloeien. Daaruit zal ik nog wat elementen opdiepen.

Allereerst kom ik bij de Europese regelgeving. Er is afstemming in gang gezet, maar qua snelheid zullen wij daarmee nooit olympische records breken. Je kunt in dat geheel nu eenmaal niet slakken in hazen transformeren. Het zal meer een kwestie van lange adem, van een frappez toujours zijn die tot het resultaat moet leiden. De vraag, ook aan de minister, blijft of er hier en daar wat meer gepord zou moeten worden. Dat is niet bedoeld in persoonlijke zin of sec afgestemd op dit ministerie.

Met de fractie onderschrijf ik datgene wat in de nota Vizioer op onderzoek wordt gezegd over de

zorgkennis als zodanig en de daarbij noodzakelijke dynamiek. Men moet niet vastroesten in automatismen. Het lijkt goed, per beleidsterrein ook qua budgettering de prioriteiten als zodanig vast te stellen. Wij moeten niet praten in algemeenheden, wij moeten verbijzonderen. Wij gaan overigens graag akkoord met de prioriteitsstelling. Wel memoreer ik nog een zeer fraaie volzin, die ik graag zelf had uitgevonden. In de memorie van antwoord staat namelijk: "Onderzoek voor aandachtsgebieden bij een hoog politiek en beleidsmatig afbreukrisico krijgt een hoge prioriteit." Laat degene die dat uitgevonden heeft, opstaan of zich transformeren in een duif en die boodschap hier verder brengen, want het is inderdaad iets van een zeer hoge orde!

Belangrijk is overigens ook om bij de zorg voor kennis op te merken, dat het duidelijk moge zijn dat het er niet om gaat – dit blijkt ook niet uit het beleid – dat de wielen die uitgevonden zijn, opnieuw moeten worden uitgevonden.

Wel zou ik daarbij de volgende vraag willen stellen. Als je constateert dat dit op zichzelf de juiste aanpak is, hoe ben je er dan zeker van dat je ook de externe signalen opvangt, om die in je beleid te verdisconteren? De beleidsterreinen die genoemd zijn, hebben onze instemming; onder andere noem ik dan: de verdroging en de waterbodempromblematiek.

Interessant is daarbij dat, wat betreft aanpak en aanbevelingen inzake de watersnood in Limburg, niet gewacht behoeft te worden op nadere berichtgeving als zodanig, maar dat een en ander kan stoelen op bestaande kennis.

Dan kom ik op het punt voorlichting, voorzitter. Op zichzelf kunnen wij de voorlichtingscriteria zoals die gesteld zijn, wel onderschrijven. Uit de tekst blijkt niet – ik moet daar van uitgaan; misschien kan ik dat nog horen – of dit de specifieke vormgeving is van Verkeer en Waterstaat of dat het de regeringsopvattingen dekt. Daarbij is wel dit belangrijk: als gesteld wordt dat de voorlichting over bijvoorbeeld HSL en Betuwelijn niet gemeten wordt en als wij in de praktijk van alle dag constateren dat bij grotere infrastructurele werken een hoop commotie ontstaat, zou het dan misschien aanbeveling verdienen eens na te gaan of daar geen ijkmomenten kunnen worden

ingebouwd, waarbij een analyse van die voorlichting zou kunnen plaatsvinden, ook om dit in het beleid te verdisconteren? Nu gaat het er, goed bedoeld misschien, vaak aan voorbij, terwijl soms discussies op het verkeerde been staan – ik wil daar vandaag niet te zeer op ingaan; daar komen misschien andere momenten voor – alvorens goed en wel gestart is met het object als zodanig. Ook kan het dienen als ervaringsleer voor grotere objecten in de toekomst: daar zou een mechanisme voor te ontwikkelen moeten zijn.

Wat betreft het meerjarenprogramma Verkeer en vervoer merk ik het volgende op. Wij zijn het eens met de minister dat je na drie jaren SVV-beleid niet kunt verwachten dat er wonderen verricht worden. Het is waar dat het inzicht en maatschappelijk besef zijn toegenomen. Dat is al heel wat. Het is een soort begrijpen en begrijpen is glimlachen naar de eeuwigheid. Dat is niet van Pröpper, maar van Confucius: dit, om alle schijn te vermijden, in verband met Bumarechten of iets dergelijks.

Duidelijk is ook dat het als zodanig geen overheidsgebeuren sec is. Andere geleidingen zouden voorts medeverantwoordelijkheid moeten kennen en op zich moeten nemen.

Instemming kan er ook zijn met de beleidsaccenten, ook als het gaat om de verbetering van de bereikbaarheid binnen de randvoorwaarde leefbaarheid. Het zal wel zaak zijn om die processen beheersbaar te houden en verwachtingspatronen realistisch in te kaderen – om die uitdrukking maar eens te gebruiken.

Dan wil ik iets zeggen over het investeren in de versterking van de economische en ruimtelijke structuur. Het is duidelijk dat de substitutiedoelstelling van de HSL in relatie staat tot het SVV-2, om verbetering te krijgen van de bereikbaarheid van personenvervoer. Ook in het NMP komt dat tot uitdrukking. Nu schijnen ervaringen elders te leren dat de concurrentiepositie van de hogesnelheidstrein te vergelijken is met, respectievelijk in relatie gebracht kan worden tot, vliegtuig en auto. Uit de discussie en ook in de schriftelijke gedachtenwisseling is duidelijk gebleken, dat een HSL op zichzelf niet voldoende is. Het gaat ook om andere faciliteiten voor een zo goed mogelijk treinvervoer. Met belangstelling kijken wij dan ook uit naar de

nieuwe HSL-nota, waar die elementen als zodanig in naar voren komen.

Vooruitlopende op de PKB over de Betuwespoorlijn of wat dies meer zij, wil ik hier een vraag stellen, om de discussie daaromtrent wat makkelijker te maken. De regering is ervan overtuigd dat de Betuwespoorlijn voldoende is doorgesproken met het buurland Duitsland. Geldt dit ook voor eventuele aftakkingen? Is hiervoor alleen afstemming met de Bundesregierung nodig of ook met de Länder? Wij weten dat er in Duitsland wat de planologische benadering van bestaande en nieuwe spoorlijnen betreft verschillen bestaan tussen de Bundesregierung en de Länder. Ik laat het hierbij. Dit punt komt immers naar voren bij de behandeling van de desbetreffende PKB.

De regering is uitvoerig ingegaan op de mobiliteitsgeleiding. Het ging mij voornamelijk om de effecten van een en ander op het midden- en kleinbedrijf. De regering stelt dat de effecten bekend zijn, doch dat het niet gemakkelijk is daaruit algemene conclusies te trekken. Dat begrijp ik. Er is echter wel zorgvuldigheid gewenst bij die mobiliteitsgeleidende maatregelen. Er moet sprake zijn van een soort maatwerk ten aanzien van het maatschappelijk draagvlak. Het is goed dat de rijksoverheid stimulerend optreedt bij de problematiek van de nota Parkeren en mobiliteit, uitgebracht in september 1993.

Met betrekking tot het goederenvervoer stelt de regering, dat een en ander erop gericht is een verschuiving tot stand te brengen naar kustvaart, binnenvaart en spoor. De desbetreffende voorwaarden zijn helder geschetst. De vraag is echter wel, in hoeverre er in de nabije toekomst voldoende muziek zit in die voorwaarden. Met andere woorden: doelstelling en randvoorwaarden zijn duidelijk, maar hoe staat het met die haalbaarheidsfactor, ook in het kader van Nederland distributieland?

Een ander punt in dit verband is de toetreding van Oostenrijk tot de Europese Unie die eventueel problemen geeft in de goederenwereld. Misschien kan de minister hierop ingaan?

Voorzitter! Het standpunt van de regering met betrekking tot de liberalisering van de luchtvaart is: de vinger aan de pols houden. Dat is op zichzelf een goed standpunt.

Naar onze mening is het, ondanks de wereldwijde crisis in de lucht-

vaart, juist de oplossing niet te zoeken in een restrictieve uitleg van de regels of in het geven van staatssteun. Ik deel in dezen de constatering van de door de Europese Commissie ingestelde "commissie van wijzen". In hoeverre is een en ander echter acceptabel voor alle lidstaten?

Ik kan kort zijn over airport Rotterdam. De procedure heeft een andere wending gekregen. Men kan zich afvragen, in hoeverre de toegezegde nota Regionale luchthaven strategie (RELUS) hierdoor een andere status zou kunnen krijgen. Misschien kan de minister daarover iets zeggen, omdat eventueel de mening zou kunnen postvatten dat door de veranderde procedure de zaak een andere wending neemt.

Wat het luchtvaartongevallenonderzoek betreft, ziet de regering, gezien de misschien begrijpelijke gevoeligheid van grotere landen, niet gauw een Europees onderzoeksbureau ontstaan. Tegelijkertijd onderkent de regering wel de voordelen van een dergelijk bureau, namelijk verbeterde efficiëntie en kwaliteitsverhoging. Kennelijk is er meer fiducia in het kenniscentrum Eurocontrol.

De veiligheid van het scheepvaartverkeer is een hoeksteen van het beleid, zo zegt de regering. Daarmee kunnen wij het eens zijn. De hoeksteen is eerder ter discussie gesteld, in alle mogelijke vormen. Hier zou het echter om de echte hoeksteen gaan. Dat zit dus wel goed! Per 1 december zal de diepwateroute rond de Waddenzee tot gelding komen. Dat is een goede zaak, juist voor schepen met een gevaarlijke lading. Het is natuurlijk ook goed voor het milieu. Als verplichting kan een en ander nog enkele jaren duren. Het is de vraag, gezien de recente problemen die er waren, in hoeverre er meer vaart in is te krijgen. Wij realiseren ons echter heel goed dat wij dat niet alleen uitmaken. Wij hebben ook te maken met de buurlanden.

Dan kom ik bij de Rijksdienst voor het wegverkeer. Het is een goede zaak dat er wat de bijzondere transporten van gevaarlijke stoffen betreft de Rijksdienst voor het wegverkeer wordt gemandateerd door de gemeenten.

Dan is er de kwestie van de bergingscapaciteiten op de Noordzee. De CDA-fractie is geïnteresseerd in de resultaten van het voortgezette

overleg over de oplossingsrichtingen.

Voorzitter. Nu wij over begroting praten, ontikom ik er natuurlijk niet aan om iets te zeggen over de waterkeringen. Wat het onbedijkte deel van de Maas betreft is de situatie duidelijk: er vindt besluitvorming plaats na advisering door de commissie-Boertien. Dat is alleszins redelijk. Dit is geen kritiek bij voorbaat, maar het is zaak dat er zorg voor wordt gedragen dat de termijn niet door de feiten wordt achterhaald. Ik denk dan aan de moeilijkheden die zijn ontstaan in het recente verleden.

Het ligt anders als het gaat om de rivierdijkversterkingen, met name bepaalde Waaldijkvakken. De regering zegt dat de vigerende dijkversterkingsplannen zoveel mogelijk naar voren worden gehaald. Aan de provincies is kennelijk gevraagd om de zwakke plekken nog eens te bekijken en te heroverwegen om tot een eventuele actualisering van de plannen te komen. De minister is zelf in het gebied geweest en weet dus welke grote zorgen daar leven. Het is belangrijk dat op de kortst mogelijke termijn vertrouwenwekkende maatregelen worden genomen, ook om in de toekomst eventuele problemen te kunnen opvangen.

Over post en telecommunicatie wil ik de volgende vraag stellen, volgens sommigen misschien enigszins naar de bekende weg. In de stukken staat een aantal malen: wij hebben de Kamer geïnformeerd, de Kamer zal worden ingelicht. Natuurlijk is het mogelijk voor ons om de Tweede Kamer te vragen of zij al informatie heeft gekregen. Wat ik nu ga zeggen, is niet een verdachtmaking bij voorbaat of een aantijging. Ik vraag mij alleen af of er ongewild een zodanig mechanisme bestaat bij Verkeer en Waterstaat, dat er door de informatieverstrekking aan de ene Kamer der Staten-Generaal een achterstand in kennis ontstaat bij de andere Kamer der Staten-Generaal. Is er geen mechanisme waarbij beide Kamers gelijktijdig over bepaalde zaken worden geïnformeerd? De vraag is voldoende neutraal gesteld om mij er niet verdacht van te maken dat ik naar de bekende weg vraag! Het is een open vraag.

Dan kom ik bij het postvervoer over de weg en de spoorwegen. Het is een goede zaak dat de regering bereid is om 35 mln. ter beschikking

te stellen voor de aansluitingsmogelijkheden. Hiermee zou de PTT-post voor het spoor kunnen worden behouden. Wij zijn het er wel mee eens dat het te ver gaat om, na de privatisering, structureel compensatie te verlenen voor exploitatiekosten etcetera.

Wat de tarieven van het openbaar vervoer betreft is het staatje duidelijk dat is geleverd bij de memorie van antwoord. Daaruit blijkt hoe de zaken in de loop van tijd verlopen zijn. Het is een kwestie van gemiddelde tariefsverhogingen en bepaalde aanpassingen wat er tegenover staat wat het autovervoer betreft. Het punt blijft echter dat je niet kunt zeggen dat de toeloop tot het openbaar vervoer de laatste tijd opzienbarend is geweest. De vraag is dan ook in hoeverre daar in de toekomst uitdrukkelijk naar gekeken moet worden. Het is of het een of het ander. Als je inderdaad wilt dat het openbaar vervoer als zodanig meer aantrekkingskracht heeft, zul je ervoor moeten zorgen dat het betaalbaar blijft, althans is dit in de perceptie van de burgers belangrijk.

Collega Baarda heeft op 10 maart 1992 bij de behandeling van de Wet tot instelling van de Raad voor verkeer en waterstaat gepleit voor het zelfstandig voortbestaan van de Raad voor de verkeersveiligheid. Tegelijkertijd heeft hij daaraan de wens gekoppeld om op deze basis te komen tot een raad voor de gehele transportveiligheid. De minister heeft toen gezegd daar niet onsympathiek tegenover te staan. Inmiddels had zij ook een deskundig oordeel gevraagd aan een adviesbureau. Op 15 oktober 1993 heeft de minister ons haar conclusies daaromtrent duidelijk gemaakt. Die werden nog helderder toen in de Tweede Kamer mijn partijgenoot de heer Van Vlijmen een motie op dit punt indiende. Daarin werd de wenselijkheid uitgesproken om op korte termijn zicht te krijgen op een wettelijke regeling van een nationale raad voor de transportveiligheid, een en ander ter vervanging of althans bundeling van de diverse raden op dit gebied. De minister heeft inmiddels de voorzitters van die raden gevraagd om per 1 februari een eerste rapportage uit te brengen, hoe men daar tegenover staat. De vraag is gewettigd, in hoeverre beide Kamers binnen afzienbare tijd zicht krijgen op de hoofdlijnen van nieuwe wetgeving. Dat zou in de lijn kunnen zijn

van hetgeen collega Baarda en de heer Van Vlijmen toen beoogd hebben, namelijk het doorbreken van sectorale grenzen, hetgeen toch binnen een departement mogelijk zou moeten zijn. De onafhankelijke deskundigheid zou daardoor een duidelijker gewicht kunnen krijgen. Misschien kan de minister er enig zicht op bieden of een indicatie geven wanneer deze wet de volksvertegenwoordiging zal bereiken.

Voorzitter! Het is de laatste keer dat wij de minister in een begrotingsvergadering voor Verkeer en Waterstaat zullen ontmoeten. Alhoewel er nog een PKB nakomt en het dus niet haar laatste vergadering is, wensen wij haar toch bij voorbaat alle goeds toe in Europa.

□

De heer **Talsma** (VVD): Mijnheer de voorzitter! Ik begin met een opmerking over de A15, de autoweg – dus niet de spoorweg – door de Betuwe, die begint in Rotterdam en eindigt bij het knooppunt Valburg tussen Nijmegen en Arnhem. Voorzien is dat deze weg doorloopt naar de A12, de weg naar Duitsland. Ik zou ervoor willen pleiten dat de A15 zo spoedig mogelijk wordt doorverbonden. Het is heel duidelijk – dat blijkt ook uit de vele rapporten die wij erover hebben gekregen – dat er met of zonder Betuwelijn toch nog steeds een groei in het wegverkeer zal zijn. Het is nu al duidelijk te merken dat die vrachtauto's zich door de stedelijke bebouwing van zowel Arnhem als Nijmegen moeten wringen op weg naar het buitenland. In de planning is voorzien dat de weg pas wordt aangepakt in of zelfs na het jaar 2000, dus over een jaar of zes, zeven. Ik zou willen voorstellen dat de minister alsnog maatregelen neemt om de voltooiing van deze belangrijke verbinding terstond in gang te zetten en de nodige voorbereidingen daarvoor te laten treffen.

Voorzitter! Wij hebben vragen gesteld over het tempo van voltooiing van de hoge-snelheidslijn. De minister bevestigt dat deze lijn niet eerder dan in de loop van 2003 in bedrijf zal zijn. Misschien wordt het zelfs het eind van dat jaar. Wij hebben gevraagd of de oorzaak ligt in onvoldoende geldmiddelen. Op ons verzoek geeft de minister een uitvoerig staatje van de gang van

zaken bij de planning. Begin 1997 kunnen de eigenlijke werkzaamheden beginnen. Het duurt dan dus nog tot 2003. Dat betekent dat de werkzaamheden, na alle planologische voorzieningen, nog zeven volle jaren in beslag nemen. Dit wil er bij mijn fractie niet in. Je kunt natuurlijk niet in zeer korte tijd bouwen, maar binnen een jaar of vier, vijf moet het, mits de nodige geldmiddelen er zijn, mogelijk zijn om dit werk te voltooien.

De minister heeft jarenlang met stelligheid gezegd dat het jaar 2000 het jaar van inbedrijfstelling zou zijn. Wat is er de oorzaak van dat drie volle jaren vertraging zijn ontstaan? Een enkele verwijzing naar België – dat doet de minister overigens niet – kan nog niet drie jaar vertraging hebben opgeleverd. Ik kom tot de conclusie dat het misschien toch om geldgebrek gaat. Dat is niets bijzonders, want wij hebben nog steeds geen kapitaaldienst, wij hebben nog steeds geen aparte dienst waaruit infrastructurale investeringen moeten worden betaald. Dat betekent dat jaarlijkse tekorten steeds weer volstrekt ten onrechte worden gekort op de investeringen in plaats van op de consumptieve uitgaven.

Minister **Maij-Weggen**: De heer Talsma zegt dat er nog steeds wordt gekort op de productieve uitgaven voor de infrastructuur. Ik herinner hem eraan dat wij aan het begin van de kabinetsperiode, in 1991, zeer veel geld bij de infrastructuur hebben gelegd. Het ging om 600 mln. per jaar. Vorig jaar hebben wij nog besloten om er 8 mld. bij te leggen. De heer Talsma kan niet in alle ernst beweren dat er gekort wordt op de productieve uitgaven voor infrastructuur en verkeer en waterstaat.

De heer **Talsma** (VVD): Het is nog geen jaar geleden dat deze minister samen met de heer Kok achter deze tafel zat. De heer Kok heeft toen buitengewoon duidelijk gezegd dat hij voorshands nog niet aan een kapitaaldienst kon beginnen, omdat daarvoor de tekorten te groot waren. Een echte kapitaaldienst betekent dat je de lopende dienst moet betalen uit de lopende inkomsten, dat je niet meer uitgeeft dan de inkomsten zijn en los daarvan investeringen pleegt. Aan het begin van deze regeerperiode heeft een van onze medeleden een staatje overgelegd

waaruit bleek dat de investeringen ter grootte van 5% van het budget waren ingezakt tot 2%. Ik geef de minister toe dat het weer wat opgevoerd is, maar dat verandert niets aan het feit dat extra investeringen niet uit een echt investeringsfonds, uit een echte kapitaaldienst komen, maar op de een of andere manier moeten worden betaald, bijvoorbeeld uit meevallertjes als de aardgasbaten. De heer Kok heeft duidelijk gezegd dat hij er niet aan wilde, omdat hij er het geld niet voor had, omdat hij het geld op de lopende dienst niet kon missen. Ik houd dus staande dat een kapitaaldienst de moeilijkheden kleiner zou hebben doen zijn. Ik erken overigens dat dit kabinet belangrijk meer heeft geïnvesteerd dan in de jaren daarvoor gebruikelijk was. Op zichzelf is dat een verdienste. De minister zal echter op haar beurt erkennen dat bij de belangrijke achterstand die wij op dit gebied hebben, regelmatig allerlei bijzondere fondsen als de aardgasbaten en dergelijke boven tafel moeten worden getrokken, omdat er anders geen duidelijke, apart bestemde kapitaalmiddelen zijn.

Ik kom op het plan Rail 21, oorspronkelijk een modern, gedurd plan. Er was nogal wat mis met de taxaties van de NS. Eerst werd 9 mld. geraamd, vervolgens werd een bedrag van 14 mld. nodig geacht, en uiteindelijk liep het op tot 21 mld. De minister heeft toen gezegd: ik stop bij 14 mld. Op 11 mei zei zij het volgende:

"Ik ben daar tegenwoordig vrij hard in. Men had te laag geraamd. Dat mag voortaan niet meer en ik hoop dan ook dat ik met deze ingreep – een beperking tot 14 mld. – voor dergelijke te lage ramingen bespaard zal blijven."

Voorzitter! Op zichzelf is dat ferme taal, die ik mij ook best kan indenken. Maar dat neemt niet weg dat de grotere uitbreiding, ofte wel wat ik nog steeds noem de eigenlijke modernisering van ons spoorwegstelsel, achterwege is gebleven. De Spoorwegen hebben toen noodgedwongen hun plannen teruggeschroefd en gezegd: die maximumsnelheid wordt verlaagd, wat belangrijk lagere investeringen betekent. Dat is allemaal waar: het blijft een ouderwets spoorwegnet, en dat is belangrijk goedkoper. Ik heb daar opnieuw naar gevraagd in de voorbereidende stukken en ik kreeg

tot mijn spijt weer het gekke en onjuiste antwoord dat de trajecten in Nederland te kort zijn om 200 km per uur te rijden. Vorig jaar heb ik dat uitvoerig bestreden. De minister zei toen nog dat ik haar aan de heer Henk Koning had doen denken, wat voor mij een zeer vleiende vergelijking was. Het is heel eenvoudig: de minister vindt zelf de afstand Utrecht-Arnhem, 58 kilometer, lang genoeg om speciaal een 200 kilometer snelle hoge-snelheidstrein te laten rijden – dan ligt die trein inderdaad al lang op snelheid – en ik merk daarbij op dat de meeste intercityverbindingen nu langer zijn. Dat argument gaat dus helemaal niet op. Ik vind het jammer dat dit ten tweede male wordt aangevoerd, terwijl we dat vorig jaar al uitvoerig hebben besproken en, dacht ik, terzijde gesteld.

Wat is er nu gebeurd? De Spoorwegen moesten dus terug met hun bedragen. Ik heb toen al de vrees geuit – die vrees heb ik nog steeds – dat zij zich niet meer blijven richten op het einddoel 200 km per uur en daar al hun investeringen automatisch op richten. Mijn vrees wordt versterkt dat zij zeggen: het hoeft niet harder dan 160 kilometer, dus we bouwen maar wat minder snelle treinen, we maken wat minder snelle baanvakken of ons veiligheidsstelsel hoeft niet op 200 kilometer te worden ingericht. Ik betreur dat heel erg, omdat ik van mening ben dat wij achterblijven. Een jaar geleden had ik de vraag gesteld, hoe het in het buitenland zit met die 200 kilometer. Ik meende te weten dat in een aantal landen – Frankrijk, Duitsland, Engeland, Zweden en Italië – die snelheden regelmatig worden bereikt. Het antwoord van de minister is nu – ik verwijs naar antwoord 19 – buitengewoon duidelijk: in die landen worden op enkele tientallen trajecten redelijk frequente diensten met 200 km per uur onderhouden. De spoorlijnen, boogstralen, beveiliging, elektriciteitsvoorziening en dergelijke zijn daarop ingericht. Het gaat, naast de eigenlijke hoge-snelheidslijnen, om duizenden kilometers spoorlijn. In Duitsland om 600 kilometer, in Frankrijk om ruim 1500 kilometer, in Engeland – de Eastcoast mainline, van Londen naar Edinburgh – om zo'n 600 kilometer en in Zweden – de lijn naar Göteborg – om 455 kilometer. Het is dus geen uitzonderlijke situatie. Precies wat ik stel,

voorzitter: het is de enig juiste moderne spoorwegpolitiek voor de toekomst. Dan zegt de minister: in Nederland zou de aanpassing hoge investeringen vergen. Ja, inderdaad, dat bepleit ik nu juist! Die 21 mld. is inderdaad een stuk meer dan die 14 mld., en ik wil wel zo open zijn, te zeggen dat ik verwacht dat het niet bij 21 mld. blijft, maar dat er rustig nog wat bij mag worden opgeteld. Dan zit je op 25 mld., en dat kost dus een dikke 10 mld. meer. Wat mij nu zo verontrust, is dat noch de minister, noch de Spoorwegen daar serieus aan denken.

Ik kan dat psychologisch bij de Spoorwegen wel verklaren. Die zijn tientallen jaren een staatsbedrijf geweest, met een perfecte techniek. Ik noem dat wel eens – dat bedoel ik zeer positief – een echt ingenieursbedrijf, dat alles perfect voor elkaar heeft. Het geld kwam uit Den Haag. Als het niet kwam, ging er iets niet door; als het wel kwam, ging de vlag uit en mocht er weer wat nieuws gebeuren. Daar is nu wel wat verandering in gekomen, maar dat heeft toch nog jaren geduurd. Toen ik hier pas was, omstreeks 1988, werden wij door de spoorwegdirectie langs de tien toenmalige knelpunten in de Randstad gereden, ofte wel de punten die naar de mening van de directie allang hadden moeten worden aangepakt, maar wat door geldgebrek niet was gebeurd: de spoorwegen ten westen van de binnenkomst in Amsterdam, de lijn Leiden-Den Haag, de bruggen bij Schiedam, de grote tunnel onder de Maas enzovoorts. Die knelpunten zijn uiteindelijk aangepakt. Toen heeft de directie de moed gehad om deze problemen bij ons en bij de Tweede Kamer op tafel te leggen. Zij heeft toen ook gehoor gevonden bij de minister.

Nu heeft de directie echter een fikse tik op de vingers gekregen. Ik heb wel eens gezegd dat zij min of meer in de strafklas was geplaatst. Hetgeen ik zojuist heb aangehaald, wijst daar ook wel op. Ik heb de indruk dat men in Utrecht denkt: wij hebben de handen al vol en het geld is moeilijk te krijgen, laten wij nu maar ophouden met de plannen voor treinen met een snelheid van 200 km per uur. Die plannen zijn overigens destijds door de spoorwegdirectie zelf bedacht en niet door mij. Ik geloof dat hier voor de minister of misschien voor haar opvolger een taak ligt. Als de spoorwegen er zelf

niet meer over willen praten, dient de minister richtinggevend op te treden.

Ik heb al eerder gepleit voor een extra spoorverbinding bij Utrecht. Ik zal de minister een kaartje hiervan geven en ik verzoek u, voorzitter, dit als bijlage in de Handelingen op te doen nemen.

De voorzitter: Ik stel voor, te voldoen aan het verzoek van de heer Talsma tot het doen opnemen van een noot in de Handelingen over een extra spoorverbinding bij Utrecht.

Daartoe wordt besloten.

(De noot is opgenomen aan het eind van deze editie.)¹

De heer Talsma (VVD): Voorzitter! Het station Utrecht is nu in hoge mate overbelast. Daar is iedereen het over eens. Er wordt weer een nieuw perron bijgebouwd. De treinen uit Den Haag en Rotterdam komen in Utrecht binnen en gaan dan terugkerend – kopmakend, zoals dat heet – naar Amersfoort. Wat is nu eenvoudiger dan het aanleggen van een directe verbinding? Die treinen zullen dan niet in Utrecht stoppen maar men wint daarmee 10 minuten. Ik schatte de tijdswinst op 10 à 12 minuten, maar de minister heeft nu erkend dat het om 10 volle minuten gaat. Dat is een grote tijdswinst. Het bezwaar dat Utrecht minder frequent zal worden aangedaan, gaat niet op. Ik praat namelijk alleen over extra treinen. In het toekomstplan is er sprake van twee keer zo veel passagiers en anderhalf keer zo veel treinen. Die extra treinen kunnen gebruik maken van de nieuwe verbinding. De spoorwegen willen daar echter niet aan. Er wordt naar voren gebracht "dat er dan ingrijpende functiewijzigingen plaats moeten vinden, waarbij er sprake is van een aanzienlijk functieverlies doordat stedelijk gebied aan alle zijden door railinfrastructuur zal worden ingesloten".

Voorzitter! Ik vind dit niet alleen overdreven, maar ook gewoon onzin! Een bewindspersoon moet af en toe verder durven gaan dan de spoorwegdirectie, vooral als toekomstige infrastructuur in het geding is. Ik vraag de minister, dit kleine plannetje op zijn minst planologisch te reserveren. Het doorsnijdt een zeer klein gedeelte van het stedelijk gebied van Utrecht,

dat op dit moment juist een stadsvernieuwinggebied is. De helft van de bebouwing is afgebroken en dus is er zonder al te veel ingrijpen, veel mogelijk. Nu is het moment voor actie.

In het algemeen wil mijn fractie dat het personenverkeer zo veel mogelijk richting openbaar vervoer en met name richting trein gaat. Daarbij is het psychologisch effect van het allergrootste belang. Als ik, op weg naar Groningen, van Den Haag naar Utrecht rijd, ga ik iets langzamer dan de huidige treinen die 130 of 140 km per uur halen – en, eerlijk gezegd, soms wel eens met dezelfde snelheid – maar dat imponeert mij niet. Als op dat traject treinen met een snelheid van 200 km per uur zouden rijden – zoals in het buitenland – beseft de automobilist dat de trein een stuk sneller is. Zolang wij dit niet doen, lopen wij 25 jaar achter op het buitenland.

Voorzitter: Tjeenk Willink

De heer Talsma (VVD): Voorzitter! Tot slot wil ik graag nog een opmerking kwijt over de privatisering, onder andere bij de spoorwegen. Er blijft een openbare taak voor de spoorwegen en trouwens ook voor de diverse busmaatschappijen. Daar zijn wij het dacht ik over eens. Ondanks het op zichzelf terecht streven naar een commercieel sluitend budget, zoals in de plannen van de commissie-Wijffels, zal de invulling toch zo dienen te gebeuren dat de openbare taak niet in het gedrang komt. Ik begrijp dat hieraan nu door verschillende groeperingen gewerkt wordt. Men hoopt hier binnen een aantal maanden bepaalde richtlijnen aan te kunnen ontlenuen.

Maar het moet niet te ver gaan. Ik noem als voorbeeld – de heer Pröpper heeft dit ook al gedaan – het postvervoer, dat voor de hoofdpunten nog altijd via spoorwegpost werkte. Om commerciële redenen wordt dit postvervoer nu allemaal op de weg gebracht. De minister zegt dat zij hier weinig meer aan kan doen, omdat het nu een particulier bedrijf is. Dat is misschien waar, maar ik aarzel hier toch, ook als liberaal die in het algemeen de vrije-marktwerking voorstaat. Ik geloof dat hier toch een wat genuanceerder benadering nodig is. Wij zullen in de toekomst bij privatiseringen beslist de oplossing

meer zo moeten zoeken, dat de openbare taak met bepaalde voorwaarden aan de privatisering verbonden blijft. Zo had hier zeer goed afgesproken kunnen worden, dat de hoofdpost hoe dan ook per trein vervoerd zou blijven worden.

Ik sluit af, voorzitter, met een klein voorbeeld waaruit blijkt dat het vaak te ver doorschiet. Het gaat om een heel klein gevalletje dichtbij huis, in mijn eigen goede gemeente Gorssel. Hier staat op bepaalde afstanden van elkaar zo'n rode brievenbus. Ik merkte nu in het weekend dat er enkele verdwenen waren. Toen wij opbelden, kwam het bericht dat er in de brievenbussen te weinig brieven zaten, zodat men deze opgeheven had. Ik moet nu in plaats van vier minuten ongeveer een kwartier lopen. Ik kan dan de fiets nemen. Dat zal de heer Pitstra verheugen. Maar, voorzitter, wat gebeurt er in de praktijk? Men neemt dan de auto, want heen en weer een kwartier is een half uur en soms heeft men haast. Zo kan zo'n klein kleinigheidje doorwerken. Ik geloof dat de PTT met dit soort acties veel te snel is. Volgens mij ligt hier een taak voor de minister om wat bij te sturen.

Voorzitter! Met belangstelling wacht ik de antwoorden van de minister af.

□

De heer Pitstra (Groen Links): Voorzitter! Dit is de derde maal dat wij in de Eerste Kamer met de minister van gedachten wisselen over haar beleid. Het zal tevens de laatste keer zijn, tenminste in deze zaal, hoewel je zoiets natuurlijk nooit zeker weet.

In de vorige beleidsdebatten zijn de verschillen van mening tussen het kabinetsbeleid en dat van Groen Links voldoende aan de orde gesteld. Her komt erop neer dat wij het beleid te weinig radicaal vinden – wij pleiten voor ten minste halvering van het autoverkeer – en dat we verder de vrees hebben dat deze magere doelstellingen – vermindering van de groei! – niet eens gehaald worden.

Hoofdpunten van kritiek vormen de aanleg van nieuwe autowegen die slechts het gebruik van het particuliere gaspedaal zullen stimuleren, en de uitbreiding/verdubbeling van Schiphol.

In het algemeen kan gesteld worden dat het beleid van het kabinet, van Verkeer en Waterstaat

vooral dient als dienstmaagd voor de heersende economie en niet gebaseerd is op ingrijpende milieudoelstellingen met noodzakelijke reducties van 80 à 90%. Heldere voorbeelden hiervan zijn, naast de autowegen en tunnels, de regionale vliegvelden – die trouwens meer van betekenis zijn voor het ego en prestige van lokale bobo's dan voor de economie – de uitbreiding van Schiphol, het laten voortbestaan van reclamevliegtuigen, het boren in de Waddenzee, maar ook de Betuwelijn.

Over die lijn zal ik het vandaag – althans in dit betoog – niet hebben. Ik heb zojuist een leuke serie vragen ingeleverd als bijdrage aan de discussie. Hier zaten trouwens ook de vragen die de heer Pröpper net stelde, tussen.

In het algemeen kan dus gesteld worden dat deze minister en haar beleid een belangrijke factor is geweest waarom het milieubeleid niet uit de verf is gekomen en de positie van minister Alders structureel zwak te noemen is, ondanks zijn bokkesprongen bij Zestienhoven en de reddingsactie van de fractie van Groen Links aldaar.

Ik weet dat deze minister deze kritiek niet leuk vindt en een heel verhaal zal houden om de beeldvorming te redden. Aan de overzijde gaf ze al toe, dat ze niet de minister van het openbaar vervoer was geworden waarmee ze in de geschiedenisboeken opgenomen had willen worden. Ze beloofde croissantjes en krantjes, maar het werden enorme tariefsverhogingen en discussies over staanplaatsen bij de Nederlandse Spoorwegen; een bepaald ongemakkelijk houding voor krantjes en croissantjes, kan ik uit ervaring vertellen.

Neen, zo moest zij toegeven na onverwachtse en trouwens wel erg late kritiek van de PvdA-zijde, ze zou meer de minister van de infrastructuur zijn geweest, maar ja, dat zijn alle ministers al geweest, waarbij de infrastructuur een heel versluiserende term is. Het gaat om politieke keuzes in die infrastructuur: meer fietspaden en geen autotunnels, snelle treinen en geen regionale vliegvelden, om enige voorbeelden te noemen. En echt goede politieke keuzes heeft de minister in onze ogen niet gemaakt en misschien ook niet kunnen maken met de politieke meerderheid van VVD en CDA in de Tweede Kamer. Als het erop aankwam – road-pricing, spitsvignet, verhoging van diesel-

accijns – had de minister het nakijken.

Deze gemiste kansen door verkeerde eigen keuzen en door maatschappelijke en politieke tegenwerking leveren dus waarschijnlijk het volgende beeld op: veel gespin over haar politieke stijl, maar te weinig wol. Voor zover er wol en daadkracht te zien was, betrof het de Betuwelijn, waarbij het opviel hoe weinig open en creatief er met alternatieven is omgesprongen. Ik kan het dus toch niet laten, er één opmerking over te maken.

Na deze algemene beoordeling wil onze fractie nog een aantal onderwerpen aan de orde stellen:

- de toezeggingen van vorig jaar;
- de Zuiderzeespoorlijn;
- de regionale vliegvelden;
- het "call a car"-systeem om het autobezit tegen te gaan en
- de watervervuiling.

Over de uitvoering van de toezeggingen zoals vorig jaar gedaan, ben ik bepaald ontevreden. Mijn idee is – ik weet dat niet zeker – dat de ambtenaren er mee vandoor zijn gegaan en een en ander niet of nauwelijks politiek aangestuurd is. Allereerst de toezegging, dat de minister het vorig jaar een prima idee vond om een prijsvraag te organiseren voor terug te bouwen dijkwoningen bij de rivieren. Dit naar aanleiding van de discussie over de commissie-Boertien. Het bleek, dat dijkwoningen de dijken helemaal niet verzwakten, maar zelfs steviger maakten. Bovendien zou een en ander geld kunnen opleveren en het zou mooi zijn in het landschap. Het antwoord op onze vraag is bijzonder ontwijkend. Ik citeer: "In de handreiking voor het constructief ontwerp rivierdijken wordt aandacht geschonken aan de beoordeling van niet-waterkerende objecten in de dijk zoals dijkwoningen. Aan de hand van de ervaringen die opgedaan worden met deze handreiking wil ik graag nog eens nagaan of er nog behoefte bestaat aan het idee van een prijsvraag". Terwijl toch gewoon de toezegging was gedaan, dat de minister zich zou inzetten om – samen met de Stichting red het rivierenlandschap – een prijsvraag te organiseren, omdat het idee van het terug bouwen van woningen passend in het rivierenlandschap haar aansprak.

Minister **Maij-Weggen**: Voorzitter! Kan de heer Pitstra – ik denk dat hij

zijn huiswerk best goed heeft gemaakt – mij nog eens precies citeren wat die toezegging betreft? Ik neem aan dat hij de stukken erbij heeft, maar anders wil ik het wel voor hem doen.

De heer **Pitstra** (Groen Links): Nou, doet u dat maar in uw beantwoording. Ik heb het nog nagekeken. De toezegging was, dat u dat een goed idee vond, maar goed.

Minister **Maij-Weggen**: Voorzitter! Ik hecht bijzonder aan eerlijkheid. Ik heb letterlijk gezegd: de gedachte van de heer Pitstra om een architectuurprijs voor dijkbebouwing in te stellen vind ik aardig. Wij zullen kijken of die gedachte uitwerking kan krijgen. Dat hoeft niet eens door ons te gebeuren. Dat kan ook door een van de grote milieu-organisaties worden gedaan. Dat lijkt mij een prima gedachte.

Ik heb het dus niet naar mijzelf toegetrokken, maar ik heb gezegd dat ik het aardig en zelfs prima vind als de milieu-organisaties zo iets doen.

De heer **Pitstra** (Groen Links): Maar u zou daarin ook een stimulerende rol spelen.

Minister **Maij-Weggen**: Voorzitter! Neen. Wat ik zojuist zei, was het enige – ik heb het nog eens nagekeken – dat ik daarover heb gezegd. Maar goed, ik wilde dit even rechtzetten, want als mijn toezegging hier onder vuur worden genomen, moeten wij even heel precies zijn.

De heer **Pitstra** (Groen Links): Ik zal de Handelingen er nog even op naslaan. Mijn interpretatie van uw toezegging was positiever en minder minimalistisch.

Hetzelfde gevoel, dat toezeggingen van de minister kennelijk niet veel waard zijn, kreeg ik bij de beantwoording van de vraag naar het meenemen voor de korte afstand van de eigen fiets in de trein. De NS hebben hierop een straf tarief gezet, zodat het fietskaartje soms duurder is dan het vervoersbewijs. Deze problematiek speelt met name bij kleine plaatsen waar geen fietsverhuur aanwezig is, maar ook elders, omdat fietsers aan hun eigen fiets gehecht zijn. Het kan vermijden dat mensen voor zo'n ritje dan de auto nemen. Het antwoord van de

minister is ook weer ontwijkend. Ik ga het niet citeren, maar het wemelt van slagen om de arm, afwegingen, verantwoordelijkheden van de NS en eindigt in een eerste stap naar verkenning van de behoefte. Er wordt niet gezegd dat de minister er in overleg bij de NS op heeft aangedrongen om dit straf tarief af te schaffen. Waarom niet?

Minister Maij-Weggen: Ik wil de vrijheid nemen om mijn uitspraken van toen precies te herhalen, tenzij de heer Pitstra de moeite wil nemen om mij letterlijk te citeren in mijn toezeggingen.

De heer **Pitstra** (Groen Links): Doet u het maar een keer.

Minister Maij-Weggen: Ik lees het volgende: "De opmerkingen van de heer Pitstra over fietskosten en de tarieven voor de trein zal ik nog eens ter kennis brengen van de NS. Het past in mijn beleid om mij niet met details van de NS te bemoeien, tenzij dingen fouten gaan. Ik vind eigenlijk dat de Nederlandse Spoorwegen op het traject naar zelfstandigheid zo veel mogelijk bespaard moeten blijven van detailbemoeienis van mijn ministerie, maar ik wil dit punt nog wel eens bespreken met de Nederlandse Spoorwegen. Als iedereen tijdens het spitsuur met de fiets op de trein komt, kunnen de treinen natuurlijk niet meer op tijd rijden. Ik denk dat dit een heel reëel punt is. Op dit vlak is er dus een reëel probleem wat de NS onder ogen moet zien". Dat laatste stukje kort ik wat af, maar ik wijs er op dat ik u geen andere toezegging heb gedaan dan de zaak nog eens bij de NS onder ogen te brengen. Ik heb u geen persoonlijke toezeggingen gedaan voor acties van de kant van het ministerie. Ik heb u zelfs gezegd dat dit tot de verantwoordelijkheden van de Nederlandse Spoorwegen behoort. De heer Pitstra scherpt mijn toezeggingen aan om vervolgens te concluderen dat ik die toezeggingen niet gestand doe. Dat vind ik geen goede manier van debatteren.

De heer **Pitstra** (Groen Links): U zou het bij de NS aan de orde stellen. Die beantwoording heb ik in de vraag echter niet gelezen.

Minister Maij-Weggen: Dat is gebeurd en daar wil ik straks nog op ingaan. Dat is in overeenstemming

met wat ik vorig jaar al heb gezegd. Het gaat mij om de precisie van mijn toezegging en uw beoordeling daarvan dat ik mij niet aan mijn toezeggingen houd. Ik houd niet van zulke opmerkingen en daarom ben ik heel precies.

De heer **Pitstra** (Groen Links): Mijn verwijt is dat u er niet krachtig genoeg bij de NS op heeft aangedrongen om het straf tarief af te schaffen. Als u dat wel gedaan heeft, is dat prima.

Minister Maij-Weggen: Dat is iets anders dan zeggen dat ik mijn toezeggingen niet gestand heb gedaan.

De heer **Pitstra** (Groen Links): Dat was anders wel de toezegging.

Ik kom bij het fietsbeleid. In het algemeen zijn wij weinig tevreden met de bedragen die voor het Masterplan fiets worden uitgetrokken. De bijdrage wordt zelfs verminderd, hoewel het misschien als een principiële doorbraak te beschouwen is dat in het Fonds economische structuurversterking een bedrag voor kleine projecten is opgenomen, waaronder fietsvoorzieningen. Dat minuscule bedragje van 30 mln. op het totaal van vele miljarden moeten wij in de toekomst verveelvoudigen als wij tenminste snel en krachtig fietsvoorzieningen willen aanleggen. De ENFB zou hier – zo vlak voor de verkiezingen – naar mijn mening een prachtige actie op kunnen starten. Op onze steun kunnen zij rekenen, want zovend over goed geasfalteerde fietspaden en over allerlei nieuwe fietsverbindingen waar de stoplichten eerder op groen staan voor fietsen dan voor auto's, moet de automobilist beconcurrereerd worden en gestimuleerd worden om de 40% aan korte ritjes onder de vijf kilometer, dus ook naar de postbus, op de tweewieler af te leggen.

Iets anders liggen de toezeggingen bij de reclamevliegtuigen. De minister ziet dat ik de toezeggingen wat differentieer. Hier was de minister in de beantwoording ook meer terughoudend en ons verzoek om reclamevliegtuigen te verbieden, werd beantwoord met de woorden dat er een regeling in de maak was die het gebruik zou beperken. Die regeling is er inmiddels, maar kan bij onze fractie op weinig enthousiasme rekenen. De grote steden, aldus een

artikelje in Binnenlands Bestuur van 21 januari jongstleden, verwachten een toename van de overlast, omdat in die steden vliegen op zondag was verboden, maar dit nu weer mogelijk wordt met stillere vliegtuigen. Zelfs de branche, de VNLO, zegt nog liever een verbod op zondag te hebben. Gaat de minister deze wens alsnog honoreren? De Stichting luchtvaart-hinder, een actiegroep van gehinderden, schrijft terecht in een brief van oktober 1993 dat er een totaal verbod moet komen voor de onnodige reclamevliegerij en dat een eerste stap zou kunnen zijn om te beginnen met een verbod op zon- en feestdagen en op zaterdag. Wat doet de minister met de suggestie van de Stichting natuur en milieu voor een verbod boven natuur- en stiltegebieden? Wij vinden het merkwaardig dat de overheid stickertjes tegen reclamedrukwerk stimuleert, maar deze vorm van vervuilende reclame accepteert. Binnendringen van de brievenbus is kennelijk van een andere orde dan het brutale binnendringen van het luchtruim en daarmee van het leefmilieu. De keuze voor behoud van de werkgelegenheid in de sector, het behoud van het werk van één persoon met bederf van het welzijn van 2700 personen zet de campagne "Een beter milieu begint bij jezelf" toch in een merkwaardig daglicht. Kan de minister haar mening hierover geven?

Het is positief dat de minister de keuze heeft gemaakt om na de Hanzelijn de Zuiderzeespoorlijn in een nieuw SVV op te nemen. Mijn complimenten daarvoor. Verkorting van de termijnen blijft in het belang van het noorden gewenst en daar zal ook wel voor gestreden worden. Toch vinden wij de antwoorden niet helemaal bevredigend. Het is bekend dat de NS niet veel voelt voor de Zuiderzeespoorlijn en de lijn puur vanuit interne bedrijfsmatige overwegingen beoordeelt. Het bedrijf heeft geen boodschap aan besparingen op busvervoer en vooral niet aan het bereiken van politieke doelstellingen als de overstap van auto en vliegtuig naar trein. Dit is sowieso het hoofdbezwaar tegen verzelfstandiging; bij de PTT werden bijvoorbeeld de posttreinen er doodleuk uit geknikkerd omdat men dit bedrijfstechnisch beter vond. De politiek moet in verband hiermee geen krokodilletranen plengen, zij moet deze verzelfstandiging

afwijzen of ze aan strakke voorwaarden onderwerpen, zoals de heer Talsma al heeft geopperd, opdat antwoorden als "ik betreur deze beslissing zeer, maar ik heb deze te respecteren" kunnen worden voorkomen.

Wat de Zuiderzeespoorlijn betreft, zijn wij nog niet helemaal gerustgesteld door de antwoorden op de vragen 37 en 38, want wat gebeurt er als de NS zegt dat men de Zuiderzeespoorlijn niet wil exploiteren omdat deze strikt vanuit een oogpunt van interne bedrijfsvoering onvoldoende rendabel zou zijn? Er staat wel in de antwoorden dat niet de NS, maar de overheid beslist over uitbreiding van de infrastructuur, maar wat gebeurt er als de verzelfstandigde NS de lijn niet wil exploiteren?

Het is bekend dat Groen Links tegen het uitbreiden en vóór het sluiten van regionale vliegvelden is. Ze kosten veel geld en ze verpesten het leefmilieu. Er blijkt onder de bevolking, van Eelde tot Beek en Zestienhoven, geen draagvlak voor te bestaan. En nogmaals, de lokale bobo's doen er gewichtig mee. Snelle treinen moeten deze functie overnemen en het wordt tijd dat er voor zo'n politiek wordt gekozen.

Verleden jaar wezen wij al op het autobezit als een oorzaak van automobilititeit. Als je eenmaal een auto hebt aangeschaft en de vaste lasten hebt betaald, dan is een autorijtuig altijd goedkoper en dus wordt vaker de auto genomen. Het "call a car"-systeem kan voorkomen dat men een auto aanschaft omdat men er af en toe een nodig heeft. Het verdient naar mijn mening dan ook krachtige ondersteuning in het beleid van Verkeer en Waterstaat; er moet meer gedaan worden dan verwijzen naar de marktpartijen, er moet actief meegewerkt worden om de problemen op te lossen en men moet dus niet "in beperkte mate bijdragen aan experimentele toepassingen". Waarom wordt een dergelijk systeem niet krachtiger gestimuleerd, zoals het carpoolen? Ziet men er dan toch te weinig in? Dat zou jammer zijn, want dit is naar mijn mening een sleutel tot een enorme beperking van de automobilititeit. In Duitsland en Zwitserland wordt er in allerlei plaatsen mee gewerkt en de ervaringen lijken positief, maar de experimenten hebben nog een te kleine schaal. Zulke systemen moeten op grotere schaal ingevoerd worden. Is er al iets

meer te zeggen over het experiment in Leiden en over de wijze waarop het in heel Nederland geïntroduceerd zou kunnen worden? Zou dit systeem ook fiscaal gestimuleerd kunnen worden? Dat zou een impuls geven.

Ten slotte de cri de coeur van de waterleidingbedrijven en de VEWIN over de watervervuiling door pesticiden, met name diuron. In het laatste nummer van het blad "Water" wordt uitgebreid op deze problematiek ingegaan. Het artikel spoort niet helemaal met het antwoord op onze vragen, waarin gesteld wordt dat de drinkwaternorm als criterium voor het voorkomen van bestrijdingsmiddelen een sympathieke gedachte is die zal worden "meegenomen". Daar schieten wij te weinig mee op, diuron moet gewoon op grond van de Bestrijdingsmiddelenwet in 1995 verboden worden. Ik vraag de minister, zich hiervoor in te zetten, eventueel in het Europees Parlement. Het moet in ieder geval snel afgelopen zijn dat gemeenten gebruik maken van dit middel. Wat kan en wil de minister hieraan doen? Ook vraag ik haar een uitgebreide reactie op het artikel in het blad "Water", eventueel schriftelijk. De VEWIN vraagt, de criteria niet alleen voor individuele middelen te laten gelden, maar ook voor gebruikelijke combinaties van middelen, en om de norm van 0,1 microgram per liter in het bovenste grondwater als norm te nemen. Bovendien moet een middel niet toegelaten worden als er geen adequate analysemethode beschikbaar is. Deelt de minister dit voor ons zo vanzelfsprekende standpunt?

Met een krachtige beantwoording zal de minister het beeld van uitgeblustheid, dat RIWA in het jaarverslag heeft geschetst, kunnen wegnemen, opdat in het volgende jaarverslag geschreven kan worden dat haar oude elan om dit te regelen nog op het laatste moment van haar carrière tot resultaten geleid heeft. Ik zou het haar, maar nog meer het drinkwater en dus alle inwoners van Nederland, van harte gunnen.

Bij de overdracht van portefeuilles wordt wel eens gesproken over een politiek testament. Ik wil de minister van Verkeer en Waterstaat als vrijwillig ghostwriter een concepttekst aanreiken waarmee zij kan meedingen naar de prijs voor de eerlijkste minister. Een goede presentatie in het openbaar voor alle media, iets wat de minister mijns

inziens met genoeg nog een keer wil doen, kan tot een pittige en noodzakelijke maatschappelijke discussie leiden. Het kan als volgt luiden.

Waarde opvolger, Het verkeersbeleid en vooral het vergaand terugdringen van het particuliere autoverkeer en het goederenvervoer over de weg heb ik niet fundamenteel kunnen veranderen. Dat kan een minister ook niet alleen, maar dat moet een pijler worden van het totale kabinetsbeleid. Zo'n kabinet moet kunnen rekenen op steun van de meerderheid in de Tweede Kamer.

De kiezer moet worden opgeroepen om te stemmen op partijen die - geen nieuwe autowegen of autotunnels aanleggen, - krachtige maatregelen tegen het particuliere autoverkeer willen nemen, waarbij tegelijkertijd de alternatieven (openbaar vervoer en fiets) sterk uitgebreid en verbeterd worden, - het goederenvervoer over de weg sterk reduceren door zowel een volumebeleid te voeren als een groen goederenvervoersysteem aan te bieden waarbij ook de vrije verladingskeuze mischien ter discussie gesteld moet worden en - lokale vliegvelden willen sluiten en reclamevliegtuigen verbieden, alsook Schiphol niet willen uitbreiden.

Als dit niet gebeurt, waarde opvolger, blijft Nederland vol met auto's en verkeersdoden en verkeersslachtoffers en kunnen wij de redding van natuur en milieu wel schudden.

Het is mij allemaal niet gelukt, ondanks de maatschappelijke steun van de bevolking en de natuur- en milieubeweging. Ik adviseer je dan ook met klem, geen conflicten met de minister van milieu te zoeken, maar samen te staan voor de noodzakelijke maatregelen. Zo wordt het tijd dat het middel diuron, waar de waterleidingbedrijven zo'n last van hebben, onmiddellijk wordt verboden. Het is toch idioot dat gemeenten het nog gebruiken voor hun plantsoenen?

Ik zal het in Brussel met belangstelling gade slaan en heb besloten om daar nauw te gaan samenwerken met de Groene Fractie in het Europees Parlement, want dat zijn de enigen die dit ook willen. Was getekend: Hanja Maij-Weggen.

Zo'n politiek testament zou alle beeldvorming over mislukte croissantjes in één keer doen wegvagen en haar grote behoefte om geschiedenis te schrijven, alsnog kunnen bevredigen. Wat let haar eigenlijk?

□

Minister **Maij-Weggen**: Voorzitter! Ik dank de geachte afgevaardigden voor hun inbreng. Ik dank ook de heer Pitstra voor de ludieke wijze waarop hij mij, zoals het in de sportwereld heet, de bal heeft toegespeeld om die direct verder te spelen.

Het ministerie van Verkeer en Waterstaat heeft een omvangrijk takenpakket, oerhollands en tegelijkertijd heel erg internationaal. Dat is overigens ook gebleken uit de inbreng van de zijde van de Kamer en uit de vele en veelzijdige vragen die gesteld zijn. Ik noem transport, infrastructuur, verkeersveiligheid, waterbeheer en telecommunicatie. Met al die taakgebieden houden wij ons bezig.

Bij transport gaat het om mobiliteit van mensen, ruim 15 miljoen in getal. Bovendien gaat het daarbij om mobiliteit van goederen, ruim 700 miljoen ton.

Bij de infrastructuur gaat het om de basis van dat vervoer: havens, luchthavens, wegen, spoorwegen en waterwegen, alsook talloze kunstwerken in de vorm van onder andere tunnels, bruggen, aquaducten, sluizen en waterkeringen. Die moeten worden onderhouden, zo nodig vernieuwd en soms nieuw gebouwd.

Bij de verkeersveiligheid gaat het om de veiligheid op de wegen, de spoorwegen, de waterwegen, de havens en de luchthavens. Het waterbeheer kent naast zijn traditionele waterkeringstaak, waarbij onze dijken een centrale rol spelen, nieuwe taken op het gebied van het milieu, uitgevoerd in nauwe samenwerking met de minister van VROM. Telecommunicatie, een hele bijzondere vorm van transport, richt zich op het aloude postvervoer – daar zijn enkele opmerkingen over gemaakt – maar ook op de nieuwste vormen van communicatie, bijvoorbeeld per satelliet. Wat opvalt, is dat het takenpakket niet alleen van groot belang is voor onze burgers – iedereen heeft immers te maken met mobiliteit – maar ook voor de

economie en zeker voor de leefbaarheid in ons land. Wat bovendien opvalt is dat vrijwel alle onderdelen van het takenpakket sterk internationaal zijn georiënteerd.

De manier waarop het beleid rond dit takenpakket wordt uitgevoerd, is van groot politiek belang. Welke koers wordt er gevaren? Staat de economie voorop of staat de leefbaarheid voorop? Wat is het belang van het aspect veiligheid? Werken wij geïsoleerd binnen de Nederlandse grenzen of werken wij internationaal, in nauwe samenwerking met andere landen? Toen ik aankwam als minister, was er sprake van een heftige discussie, met name op het gebied van transport en infrastructuur. Het vorige kabinet viel zelfs over een van deze discussiepunten, namelijk het reiskostenforfait.

In 1990 heb ik het Structuurschema verkeer en vervoer uitgebracht, met een nieuw plan voor mobiliteit van mensen en goederen voor de komende twintig jaar. Kerndoelen van het nieuwe beleid waren: de bereikbaarheid van onze grote steden, onze mainports garanderen, maar tegelijkertijd het milieu sparen en ontzien en de verkeersveiligheid verbeteren. Dat beleid is nu sinds drie jaar in gang gezet, met als inzet een omslag van automobilititeit naar openbaar en alternatief vervoer en een omslag van goederenvervoer over de weg naar goederenvervoer over water en rails. In termen van infrastructuur betekent dit eveneens een grote omslag: minder wegenbouw en meer financiële ruimte voor spoorwegen en waterwegen. Wie de opeenvolgende begrotingen bekijkt, ziet dat die verschuivingen zijn aangebracht, met circa 6 mld. minder voor wegen in de SVV-periode, 4 mld. meer voor waterwegen en 14 mld. voor Rail 21. Dan tel ik de Betuwelijn en de HSL nog niet eens mee. Het zijn omvangrijke verschuivingen die de basis moeten vormen voor de beleidswijzigingen ten gunste van bereikbaarheid en milieu. Ook in de sfeer van de verkeersveiligheid zijn tal van acties in gang gezet, zowel wat de aanpassing van de infrastructuur betreft als wat scherpere gedragsregels betreft.

Wat is nu het resultaat? Na drie jaar kan men bij een twintigjarenplan natuurlijk niet spreken over een omslag, maar het is wel belangrijk om vast te stellen of trend-

wijzigingen zijn ingezet. Welnu, de groei van de automobilititeit is duidelijk afgeremd. Bij het oude beleid zou de groei met 3 à 5% per jaar in 4 jaar 12 à 15% zijn geweest. Nu telden wij ruim 6%, bijna 7% groei. Tegelijkertijd is het gebruik van de trein enorm toegenomen, evenals het gebruik van de fiets en het carpoolen. Het gebruik van de trein steeg alleen al tussen 1988 en 1993 met meer dan 50%. Het carpoolen, eerst 1 op 8, staat nu op 1 op 7. Het percentage kan men zelf uitrekenen. Het goederenvervoer over de weg groeit nog steeds, maar de plannen voor de verbetering van het railgoederenvervoer vorderen snel. De Betuwelijn, die hierin een centrale rol speelt, staat eind van deze maand op de agenda van deze Kamer. Ook het vervoer over het water neemt toe, maar dat kan nog veel beter. Aan de infrastructuur ligt het niet, aldus de commissie-Van Duursen. Vooral de samenwerking en de organisatie van de binnenvaart moeten worden veranderd en verbeterd. Als wij naar de verkeersveiligheid kijken, zien wij dat al onze acties op het gebied van infrastructuur en gedragsverbetering in de afgelopen drie jaar tot een terugdringing met 14% van het aantal verkeersslachtoffers hebben geleid. Dat scheelt bijna 200 doden en duizenden gewonden per jaar. Dat zijn cijfers om best dankbaar voor te zijn.

Ook het waterbeheer heeft in de afgelopen drie jaar belangrijke nieuwe impulsen gekregen. De nota Kustbeheer, die in 1990 werd gepresenteerd, wordt nu uitgevoerd. Er wordt nu zoveel gesuppleerd dat de kustlijn gelijk blijft. In die zin is de kustafslag tot staan gebracht. De langjarige discussie over de rivierdijkversterking is afgerond via het regeringsstandpunt over het rapport-Boertien. Dit houdt in dat de projecten weer zijn gestart. De watersnood van deze Kerst heeft eens te meer aangegeven, hoe kwetsbaar ons lage land is en hoe alert wij altijd moeten zijn op het water.

Het watermilieu heeft nieuwe impulsen gekregen via de Derde nota waterhuishouding, die ook in 1990 is uitgebracht. Verder werd het Rijnzoutverdrag na zeventien lange jaren onlangs in de Tweede Kamer afgehandeld. De Noordzeeconferenties en het Rijnactieplan maken dat belangrijke doelstellingen,

om de emissies met 50% te verminderen, steeds meer haalbaar blijken. Ook de waterverdragen, zo kan ik hier melden, zijn nu nagenoeg afgerond. Ik hoop ze binnen deze kabinetsperiode nog te kunnen tekenen.

Wij kunnen echt melden, naar eer en geweten, dat het water schoner wordt of minder vuil. Dat geldt zowel voor onze rivieren, als langs onze kust. Maar er is nog veel te doen op het gebied van water. Ik denk met name aan onze vervuilde waterbodems. Morgen spreken wij hierover in de Tweede Kamer.

Voorzitter! Als ik tot slot in mijn algemene inleiding iets mag zeggen over het thema telecommunicatie, kan ik melden dat het in ons land ook op dat vlak goed gaat. Ik zeg "in ons land", omdat het zwaartepunt van het beleid hier niet meer bij de regering ligt. Sinds de privatisering van de PTT ligt dit bij het private bedrijfsleven. En sinds wij stap voor stap bezig zijn de monopoliepositie van de PTT af te bouwen, ligt het zelfs bij een veel ruimer bedrijfsleven. Onze taak is vooral faciliterend en stimulerend, onder andere via wetgeving.

In dit verband is het interessant dat wij rond 7 juni de grootste beursgang uit de Nederlandse staatsgeschiedenis mee zullen maken. Ik ken de opbrengst natuurlijk nog niet, voorzitter, maar ik hoop, als eerstverantwoordelijke voor dit project, dat die opbrengst goed zal zijn, niet in de laatste plaats omdat deze in belangrijke mate weer bestemd is voor infrastructuur: voor meer rails, meer waterwegen en voor meebetaling aan de Betuwelijn en de hoge-snelheidslijn.

Zo, voorzitter, is de cirkel op ons ministerie weer rond – een ministerie dat werkt met bijna 12.000 ambtenaren en een omzet heeft van 8 mld.: bijna een bedrijf. Voor mij was het heel bijzonder om gedurende 4,5 jaar de politieke leiding te hebben van dit ministerie.

Maar, voorzitter, na deze korte evaluatie en impressie, die ik wat adequater vind dan wat de heer Pitstra mij heeft voorgelegd, wil ik graag overgaan naar de beantwoording van de verschillende vragen.

Ik begin bij de vragen van de heer Pröpfer. In hoeverre zou, zo zei hij, in de richting van Europa nog wat meer gepord moeten worden, met name op het gebied van transport? Ik wil allereerst melden dat Nederland

op dat vlak de laatste jaren een belangrijke porrende functie heeft gehad, zoals hij het graag uitdrukt. Wij hebben in de eerste plaats – dat heeft onze premier nog gedaan aan het begin van deze kabinetsperiode – een speciaal memorandum uitgebracht in de richting van de Europese Gemeenschap, waarin wij hebben gevraagd de liberalisatie op het gebied van transport door te zetten. Tijdens ons voorzitterschap in 1991 zijn een groot aantal besluiten op dat vlak doorgezet en bovendien hebben wij de afgelopen twee, drie jaar gezien dat er op veel onderwerpen waar vroeger nauwelijks over gesproken kon worden – ik noem onderwerpen als cabotage en liberalisatie in het luchtverkeer – doorbraken zijn geregeld. Bovendien hebben wij in CEMT-verband een groot aantal discussies op gang gebracht tussen de Europese Unie en de landen in Centraal- en Oost-Europa. Nederland heeft als voorzitter, vorig jaar, ook daar een flinke rol bij kunnen spelen. Discussies die op gang zijn gebracht, zijn discussies over de afstemming van infrastructuur, over de combinatie van milieu en economie in de sfeer van transport en over de wijze waarop nieuwe infrastructuur moet worden gefinancierd. Vooral de discussie over transportveiligheid is in internationaal verband nu goed opgekrikt.

Het is misschien goed om de heer Pröpfer te melden dat volgende week op Kreta – dat komt door het Griekse voorzitterschap – een grote conferentie over transport zal plaatsvinden, georganiseerd door het Europese Parlement en de Europese Commissie, waar al deze zaken die in EG-verband en in CEMT-verband van de grond zijn gekomen, samen met een groot aantal ministers uit de Europese Unie en met een groot aantal ministers uit Centraal- en Oost-Europa nog eens zullen worden doorgenomen. Als het goed is, zal dat leiden tot een document met stevige conclusies.

Voorzitter! De heer Pröpfer heeft zich nogal verdiept in het onderwerp onderzoek en hij heeft gevraagd – het is een beetje een specifiek punt – wat ik precies bedoel met de aanduiding: onderzoek naar gebieden met een hoog politiek afbreukrisico zou extra aandacht moeten krijgen. Ik geef de zin een beetje vrij weer. Het stond mooier geschreven in mijn begroting. Wel,

wanneer wij met grote projecten bezig zijn – ik denk bijvoorbeeld aan de Betuwelijn, aan de HSL, aan een project als carpoolen – zien wij dat de maatschappelijke weerstanden nog steeds erg groot zijn. De wijze waarop deze projecten worden opgebouwd en gepresenteerd, is heel bepalend voor het succes. Om die reden is onderzoek op dit gebied noodzakelijk. Wij zullen natuurlijk ook leren van de ervaringen van de laatste twee jaar. Ik moet hierbij echter wel melden, dat de tijdige voorlichting van bepaalde projecten problemen oplevert. Zoals u weet, worden veel grote projecten vastgelegd in een zogenaamde PKB-procedure. Dat betekent dat de regering een PKB deel 1 uitbrengt. Dan volgt er een omstandige periode van inspraak, voorlichting en advisering. Pas daarna legt de regering haar definitieve standpunt vast in een PKB deel 3. Je moet natuurlijk geweldig oppassen dat het stadium van voorlichting en informatie dat tussen PKB deel 1 en PKB deel 3 plaats moet vinden, niet overruled wordt door voorlichting te geven voordat überhaupt een PKB deel 1 op tafel ligt. Wij zitten daar altijd een beetje moeilijk. Ik zie nu bijvoorbeeld weer dat bepaalde onderdelen van de PKB over de HSL uitvoering in de pers worden beschreven, terwijl ik als minister daarop geen commentaar kan geven omdat wij nog zitten in het stadium vóór de PKB deel 1. Volgens de regels van het kabinet moeten wij wachten totdat de PKB deel 1 is uitgebracht voordat daarover uitgebreid informatie wordt gegeven. Ik ben het helemaal met de heer Pröpfer eens, dat heel gemakkelijk door anderen een verkeerde toon kan worden gezet wanneer wij ons aan de regels houden. Ik hoop dat wij de PKB inzake de HSL binnen enkele weken kunnen uitbrengen en dat verkeerde beeldvorming nog tijdig kan worden rechtgezet. Wij komen in een moeilijke positie als wij in het voorstadium van een PKB proberen te weerleggen wat, hoe vervelend en jammer ook, niet helemaal correct in de media terecht komt.

Voorzitter! Naar aanleiding van de nieuwe HSL-nota vroeg de heer Pröpfer, hoe het zit met de substitutie. Er is wel degelijk substitutie, met name in de richting van auto en vliegtuig. Verwacht wordt dat in de toekomst ongeveer

13 miljoen passagiers per jaar – internationaal 6 miljoen en nationaal 7 miljoen – van dat systeem van de hoge-snelheidslijn gebruik zullen maken. Die substitutie is omvangrijk.

Voorzitter! De heer Pröpfer vroeg nog naar het overleg met Duitsland over de Betuwelijn en de aftakkingen. Als het gaat om het overleg met Duitsland over de hoofdadere van de Betuwelijn, kan ik hem geruststellen. Daarover bestaat een overeenkomst met Duitsland. Als dit in twijfel wordt getrokken, krijg ik steeds opnieuw het trouwe bericht van Duitsland dat men zich aan de afspraken zal houden. Duitsland houdt zich over het algemeen zeer goed aan de afspraken. Wij hebben wat dit betreft geen enkele zorg.

Voor de noordelijke aftakking zijn wij nu bezig met de voorstudie van de PKB. Wij kunnen pas met de echte PKB-studie beginnen wanneer het SVV op dit punt is aangepast. De noordelijke aftakking zat namelijk niet in het SVV. Ik heb zojuist samen met collega Alders een wijziging op het SVV uitgestuurd om die basis te leggen. Zodra die wijziging in gang is gezet, kan de studie definitief beginnen. Ik kan u wel zeggen, dat wij in het voortraject reeds overleg voeren met de gemeenten en de regio's om zo snel en zo goed mogelijk met hen overeenstemming te bereiken. Naar mijn mening moeten wij eerst dit traject doorlopen voordat wij met Duitsland in de slag gaan. Je moet eerst met provincies en gemeenten in eigen land bepaalde afspraken maken voordat je afspraken met Duitsland kunt maken. Over het algemeen staat Duitsland zeer positief tegenover ons beleid om meer containers op de rails te zetten. De grote kritiek die de laatste jaren van Duitse kant op Nederland is neergedaald, is dat wij veel te veel vrachtvervoer op de weg hebben en veel te weinig op de rails. Daar hebben zij geen ongelijk in. Tegen die achtergrond is het begrijpelijk dat wij volop op hun steun kunnen rekenen, wanneer wij een poging doen om railgoederenlijnen aan te leggen. Hetzelfde geldt overigens als het gaat om meer vervoer over het water. Ook dan kunnen wij rekenen op de volle steun van Duitse kant. Onlangs hebben wij nog een aanvraag ingediend bij de Europese Commissie voor een gezamenlijke studie naar de verbinding Twente/Mittellandkanaal. Er is ook een aanvraag ingediend bij

de Europese Commissie, gezamenlijk door Duitsland en Nederland, voor een subsidie voor de Betuwelijn. In het kader van deze projecten trekken Duitsland en Nederland op een positieve manier samen op.

De heer Pröpfer heeft gevraagd hoe het zit met de haalbaarheid van de omslag van het goederenvervoer. Ik meld hem allereerst dat wij bezig zijn een goederenvervoernota uit te brengen, voorafgaand nog aan het volgende structuurschema verkeer en vervoer dat mijn opvolger waarschijnlijk in de tweede helft van de volgende kabinetsperiode zal uitbrengen. Wat de haalbaarheid betreft is het belangrijk dat er voldoende infrastructuur voor alternatief vervoer beschikbaar is. Dat geldt vooral voor het vervoer over de rails. Je kunt op het ogenblik eigenlijk nauwelijks nog extra vervoer op de rails zetten, gelet op de drukte op de bestaande rails als gevolg van onder andere het programma Rail 21. Om die reden is de Betuwelijn van buitengewoon groot belang om de omslag te halen.

Er zijn voor de binnenvaart veel investeringen in gang gezet. Ik heb de commissie-Van Duursen gevraagd hoe het komt dat de binnenvaart toch nog niet de taak op zich neemt die zij op zich zou moeten nemen. De commissie-Van Duursen heeft mij gemeld: mevrouw de minister, dat ligt niet aan uw investeringen, want wat dat betreft werkt u hard genoeg, maar het ligt voornamelijk aan de organisatie van de branche zelf. Daar zal dus het nodige moeten veranderen. Er worden op dit vlak op het ogenblik een aantal acties uitgevoerd, in het verlengde van wat de commissie-Van Duursen stelde. Er zijn ook wel enkele lichtpuntjes te zien. Met name in de regio Nijmegen is een groot aantal binnenvaarders gaan samenwerken met het wegvervoer. Op die manier moet meer vervoer via het water plaatsvinden. Bovendien is de heer Albada druk bezig om de impasse in het noord/zuid-vervoer op te lossen. Ik hoop deze week nadere informatie te krijgen van de heer Albada.

Wat de kustvaart betreft zijn wij bezig met een forse stimuleringsactie. Ik heb daarover onlangs nog nota's gestuurd naar de Tweede Kamer. Het loopt goed. De kustvaart verbetert langzaam maar zeker. Dat is ook een beetje gevolg van het feit dat de kustvaart, met name naar de Oostzee, wordt opgevoerd. Gevraagd

is of de omslag haalbaar is. Ik meld dat daarvoor in de eerste plaats een verbeterde infrastructuur nodig is. Die wordt financieel wel in gang gezet. Daarnaast kunnen vooral de organisaties van het railvervoer zelf, van het binnenvaartvervoer en van het kustvervoer – dat zijn dus de bedrijven zelf – nog een flink aantal stimulansen gebruiken. Ik hoop voor het einde van deze kabinetsperiode nog een nota goederenvervoer op tafel te kunnen leggen, ook op verzoek van de Tweede Kamer. Daarin zullen ook enkele boodschappen voor het volgende kabinet, voor mijn opvolger worden opgenomen. Nogmaals, de aanzet is gepleegd. Het zal echter veel tijd vragen voordat dit alles is gerealiseerd. Er is in de eerste drie jaar van een structuurschema verkeer en vervoer nog geen echte omslag gemaakt.

De heer Pröpfer heeft gevraagd wat de afspraken met Oostenrijk zijn in het kader van de Europese Unie. Ik wil hierover een brief sturen naar de Tweede Kamer. Het is een heel verhaal. Ter geruststelling merk ik op dat er voor het wegvervoer goede afspraken zijn gemaakt. Mijn vraag aan de heer Pröpfer is of hij het goed vindt dat een afschrift van die brief naar de Eerste Kamer gaat.

De heer Pröpfer heeft gevraagd wat de landen van de Europese Unie vinden van de overdracht van bevoegdheden van luchtvaart naar de Europese Commissie. Hij maakte zich daar zorgen over. Die zorgen zijn terecht. De meeste landen van de Europese Unie vinden het niet zo'n daverend idee. De discussie over de overdracht verloopt dan ook moeilijk. Nederland kijkt er voor een deel ook kritisch tegenaan. Ik noem de bevoegdheden om verdragen af te sluiten met derde landen op het gebied van de luchtvaart. Nederland is daar erg handig in. Te denken valt aan het Open Sky Agreement met de Verenigde Staten. Wij willen natuurlijk wel graag de overtuiging hebben dat de Europese Commissie er minstens even handig in is en dan ook nog ten gunste van onze eigen luchtvaartmaatschappijen. Op dat vlak hebben wij dus zelf enige bedenkingen. Wij willen er toch wat zekerheid over hebben. Ook andere landen denken er zo over. De Europese Commissie heeft een klacht bij het Europese Hof van Justitie neergelegd vanwege de onwil van de ministers van de diverse landen om mee te werken aan die overdracht

van bevoegdheden. De benadering van Nederland is dat de luchtvaartafdeling van de Europese Commissie eerst op behoorlijke wijze moet worden uitgebouwd en moet beschikken over genoeg mensen en expertise voordat deze zaken worden overgedragen. Bovendien vinden wij dat de liberalisatie van het luchtverkeer in Europa eerst redelijk goed van de grond moet zijn gekomen voordat je tot die overdracht kunt komen. Wij wachten het oordeel van het Europese Hof van Justitie af.

De heer Pröpfer heeft gevraagd waar de nota-RELUS blijft. U kunt zich voorstellen dat wij even de besluiten moeten afwachten van de nieuwe gemeenteraad in Rotterdam over Rotterdam Airport/Zestienhoven voordat de nota-RELUS weer op tafel kan worden gebracht. Anders moeten wij een nota uitbrengen met een gat erin. Dat is natuurlijk niet echt nuttig.

De heer Pröpfer heeft ook gevraagd of het Europese luchtvaartongevallenonderzoek enige kans heeft. Het is een punt waar ikzelf in Europees verband steeds op hamer. Ik kan u zeggen dat het ook een van de punten zal zijn uit mijn speech volgende week in Kreta. Ik vind dat meer samenwerking nuttig en noodzakelijk is, maar er zijn nogal wat landen die daar niet van houden, met name de grotere Europese landen. Men houdt kennelijk dit soort kennis liever in eigen huis. Gelukkig vinden er niet zoveel luchtvaartongevallen plaats in Europa. Dat is een extra reden om die kennis zo goed mogelijk te vergaren. Nederland heeft een intensief onderzoek moeten doen naar het dramatische ongeval in de Bijlmer. Als ik zie hoeveel kennis daarmee is vergaard en als ik zie hoe Portugal op eigen kracht onderzoeken doet naar het Faro-ongeluk, dan denk ik: zou het niet veel beter zijn als daar enige coördinatie en enige sturing vanuit de Europese Commissie zou plaatsvinden? Het is een onderwerp waar ik steeds op blijf hameren. Ik hoop daar ook steeds meer medestanders voor te vinden.

De heer Pröpfer heeft gevraagd hoe het zit met de routing van de kustvaart boven de Wadden. Hoe snel gaat dit nu? In voorlopige zin in de sfeer van afspraken kan dit nu vrij snel, in de loop van het voorjaar. Maar in definitieve zin, dus in de sfeer van verdragsteksten, kan het pas begin 1995 en moeten wij nog

een jaartje wachten. Ik hoop echter dat, als er voorlopige afspraken zijn gemaakt, iedereen zich daar zoveel mogelijk aan zal houden, vooruitlopend op de definitieve afspraken. Er is wel veel medewerking van de andere landen om de 80-kilometerroute te nemen, veel verder ten noorden van de Wadden-zee dan de huidige tweede route.

De heer Pröpfer heeft nog gevraagd hoe het zit met de waterkering en met name de rivierdijkversterking in verband met de aanpak van zwakke dijkdelen. Ik ben daar ook bezorgd over. Door het proces-Boertien, dat ook veel positieve kanten kent, is er vertraging opgetreden. Daarom heb ik de provincies gevraagd, snel met een nieuwe prioriteitenlijst te komen en daarbij extra aandacht te besteden aan de zwakke dijkdelen. U weet dat per 1 januari 1994 de rivierdijkversterking is gedecentraliseerd, dus de eerste bevoegdheid ligt nu ook bij de provincie. De minister houdt wel een centrale bevoegdheid. Vandaar dat een verzoek in die richting is uitgegaan naar de provincies.

Op het gebied van telecommunicatie heeft de heer Pröpfer gevraagd: er wordt nogal eens gesteld dat de Kamer nader wordt geïnformeerd; krijgt de Eerste Kamer ook die informatie? Ik dacht dat er algemene regels waren voor de informatie die de Eerste Kamer wel en niet behoeft te krijgen. In elk geval dacht ik dat het principe was dat datgene waarover u niet hoeft te debatteren ook niet naar u wordt toegestuurd, tenzij het een nuttig en noodzakelijk onderdeel is van iets waarover u wel een debat voert, bijvoorbeeld van wetgeving. Ik zal nog eens kritisch laten nakijken op ons ministerie wat wel en wat niet nuttig is en of wij niet te weinig naar u toesturen. Het spreekt vanzelf dat, als er in een kwestie zoals de beursgang van de PTT sprake is van onderliggende documenten – dit is al afgehandeld in uw Kamer – u dan ook die onderliggende documenten zou moeten krijgen. Ik zal nog eens een toetsing laten uitvoeren of u niet te weinig krijgt. Als u dat gevoel hebt, dan is het zeker de moeite waard om er nog even naar te kijken.

De heer Pröpfer is ingegaan op de tarieven in het openbaar vervoer. Hij heeft gevraagd in hoeverre de tarieven de teruggang beïnvloeden. Ik denk dat wij dit niet zo mogen stellen. Het openbaar vervoer groeit

ontegenzeggelijk. Ik heb zo straks wat cijfers genoemd van de Nederlandse Spoorwegen: meer dan 50% in vier, vijf jaar tijd. Ook in het stads- en streekvervoer vindt groei plaats, zij het selectief. Er vindt groei plaats op een aantal hoofdlijnen en er vindt afbouw plaats op een aantal regionale lijnen. De mensen nemen die bussen gewoon niet meer. Dit heeft ertoe geleid dat ik op dit vlak het succesvolle treintaxiproject heb uitgebreid naar een regiotalioproject. Waar buslijnen uitvallen omdat er nog maar twee, drie mensen in de bus zitten, moet het vervoer worden overgenomen door de regiotali. Dat is bovendien veel aangenamer, want dan hoeven de mensen niet meer van de bushalte naar huis te lopen. Ze worden thuisgebracht. Het is een meer comfortabele manier van vervoer. In principe moet ook het stads- en streekvervoer een groei doormaken. Dat doet het zeker als het gaat om de hoofdlijnen.

Het probleem is altijd dat er veel aandacht wordt geschonken aan het minder positieve, namelijk teruglopend vervoer op een aantal perifere lijnen, en onvoldoende aandacht wordt gegeven aan de positieve kant, namelijk de toename van het vervoer op hoofdlijnen. Dat is het mechanisme dat negatief nieuws altijd veel meer aandacht krijgt dan positief nieuws. Daar mag geen verkeerde conclusie uit worden getrokken.

Er is een zekere invloed van de tariefhoogte op de toegang tot het openbaar vervoer. Dat is trouwens een reden voor mij geweest om voor dit jaar de tarieven voor het stads- en streekvervoer af te dempen. Oorspronkelijk zou een verhoging van 6% hebben plaatsgevonden. In oktober, november heb ik dit afgedempt tot 4%. Ik hoop dat daarmee de verwachte teruggang geneutraliseerd is. Dat kunnen wij aan het eind van het jaar uit de cijfers opmaken.

Ik denk dat wij geen absolute waarde moeten toekennen aan de relatie tussen de hoogte van de tarieven in het openbaar vervoer en de toegang tot het openbaar vervoer. Dat wordt altijd geweldig hoog opgespeeld, omdat het zo'n tastbaar iets is. Het gaat om geld en om aantallen. Naar mijn oordeel zijn kwaliteit en snelheid veel meer bepalend dan alleen de prijs. Een aspect als treintaxi en regiotali geeft een absolute kwaliteitsverbetering. Dat is heel belangrijk als extra

aanvulling op het openbaar vervoer. Prijs en kwaliteit zijn buitengewoon belangrijk.

Ik ben het eens met degenen die af en toe een beetje mopperen op de Nederlandse Spoorwegen. De kwaliteit blijft daar nog wel eens achter. Ik vraag tegelijk wat begrip voor de NS. Zij maken op het ogenblik twee grote reorganisaties door. In de eerste plaats is er een reorganisatie als gevolg van het doorvoeren van het plan Rail 21. Wij kunnen wel kwaad roepen dat er geen 20 mld. naartoe gaat, maar er gaat nog wel altijd 14 mld. naartoe. Men hoeft maar met de trein te reizen om te zien dat er overal gebouwd wordt. De NS zijn een beetje te vergelijken met een grote bouwput. In de tweede plaats zitten de NS in een reorganisatieproces met betrekking tot de verzelfstandiging. Die twee aspecten maken dat de NS een soort restaurant zijn waar verbouwd wordt en waar men toch nog moeite doet om de gast smakelijk te doen eten. Als men zich dat beeld even voor ogen houdt, begrijpt men misschien beter dat er af en toe ook wel eens iets misgaat. Wij moeten hopen dat op het moment dat het eerste deel van Rail 21 is voltooid, medio 1996, de problemen een beetje achter de rug zijn en de Nederlandse Spoorwegen echt het gezicht kunnen tonen van een modernere, beter aangepaste spoorwegen, als eerste stap in het proces van Rail 21, dat over het jaar 2000 afgerond zal zijn. De kern van mijn opmerkingen is dat de tarieven niet het allerbelangrijkst zijn als het gaat om de toeloop naar het openbaar vervoer.

Er is gevraagd naar de coördinatie van ongevallenraden in Nederland. Ik ben zelf een van de initiatiefnemers van dit project. Ik sta dus heel erg achter de opmerking van de heer Pröpfer hierover. Wij zijn het proces ingegaan. Ondanks het feit dat de Tweede Kamer deze wens heeft, ondanks het feit dat de Eerste Kamer deze wens heeft, ondanks het feit dat de minister deze wens heeft, is het niet zo gemakkelijk om vier onafhankelijke ongevallenraden, die alle een lange geschiedenis en hun eigen werk hebben, uit te leggen dat het de bedoeling is dat men gezamenlijk gaat werken en dat het ook nog de bedoeling is om dat in wetgeving vast te leggen. Wij doen dat op een voorzichtige manier, maar het is wel de bedoeling, nog voor het

einde van deze kabinetsperiode hierover een nota uit te brengen. De wetgeving is ook in gang gezet. Ik zeg dat ook nog eens nadrukkelijk, in de hoop dat de voorzitters die nog het hoofd fronsen over deze samenwerking, begrijpen dat Tweede en Eerste Kamer en de minister hier echt achter staan en dat het moet worden doorgezet. Ik hoop dat dit extra gehoord is.

Voorzitter: R. Zijlstra

Minister **Maij-Weggen**: Voorzitter! Ik kom toe aan de vragen van de heer Talsma. Hij heeft mij gevraagd, hoe het eigenlijk zit met de A15. Ik heb ergens gelezen dat een van mijn collega's zou hebben gezegd dat het allemaal niet meer nodig zou zijn. Ik moet daarbij altijd oppassen, want mijn ervaring is dat in de helft van de gevallen datgene wat over mij geschreven wordt niet klopt. Ik moet de heer Alders dus nog eens vragen of hij dat echt wel zo heeft gezegd. Maar hoe zit het met die A15? Op dit moment is de A15 nog een studieproject, waarbij ook de Betuwelijn wordt betrokken. Als het studieproject klaar is, kan eventueel de definitieve procedure in gang worden gezet en ook in het MIT worden opgenomen. Maar tegenwoordig doen we, als er nog wensen zijn om nieuwe wegen te bouwen, het altijd zo: een en ander moet eerst grondig worden bekeken op de noodzaak ervan. Daarbij moet inderdaad ook de Betuwelijn betrokken worden. In die zin is de opmerking die mijn collega van VROM heeft gemaakt, wel begrijpelijk. De conclusie is op dit moment echter nog niet te trekken, omdat alle studieresultaten nog niet boven water zijn.

Wat de hoge-snelheidslijn betreft, moet ik zeggen dat het mij ergert dat we op dit vlak nog niet sneller hebben kunnen werken. In het begin van mijn kabinetsperiode was ik vast van plan, die hoge-snelheidslijn ook inderdaad versneld te faseren. Ik heb echter vastgesteld dat de PKB-1, die we in 1991 hebben uitgebracht en die al in gang was gezet voordat ik minister werd, zo problematisch was en op zo veel punten vraagtekens opriep, dat we die niet zo door konden zetten. We hebben dus een nieuwe PKB gemaakt, die nu bijna klaar is en momenteel bij het kabinet ligt. Ik hoop haar binnen enkele weken te kunnen afsluiten. Dit

opnieuw moeten opmaken van een planologische kernbeslissing heeft geleid tot anderhalf à twee jaar vertraging. Dat is jammer, maar ik vind wel dat een project dat minstens 50 jaar mee moet degelijk, serieus en planologisch volstrekt correct op tafel moet liggen. Anders kom je jezelf weer tegen bij beroepsprocedures en dergelijke.

Een tweede probleem ligt in de overeenstemming die moet worden verkregen met België over de aansluiting. Daarbij zijn we een stuk dichter bij een oplossing, maar wij zijn er nog niet. We zijn nog steeds met België in gesprek, en we kunnen natuurlijk uiteindelijk pas tot de PKB-3 besluiten, als er met België overeenstemming is. Daar wordt nu hard aan gewerkt, tot in deze week toe. Ik hoop dat tussen PKB-1 en PKB-3 duidelijkheid zal ontstaan. Zoals het er nu naar uitziet, zal de PKB binnen enkele weken uitkomen, met een flink aantal varianten en een voorkeursvariant van de kant van de regering. Dan kan nog eens goed worden afgewogen of dit de juiste keuze is, ook door degenen die later inspreken. Eind 1994/begin 1995 zal dan kunnen worden besloten tot de PKB-3. Dan gaat nog de procedure in van planologie, grondaankopen en dergelijke, en dat betekent toch dat het eind 1996/begin 1997 wordt, voordat er echt kan worden gebouwd. Ik ben het wel met de heer Talsma eens dat zeven jaar bouwen lang is. Misschien moet hij mijn opvolger daaraan houden, maar ik zal ook op dat vlak proberen, de zaak te stimuleren. Het zou beter zijn als die PKB iets eerder af kon zijn. Ik moet echter wel zeggen dat het gecompliceerde projecten zijn, waarvoor een groot aantal kunstwerken moet worden gebouwd, die planologisch lastig zijn. Men mag daarbij niet te optimistisch zijn als het gaat om de inschatting. Overigens zal de bouw van de Betuwelijn leren, hoe snel we dit soort projecten in werkelijkheid zullen kunnen bouwen. Dat project moet voor het jaar 2000 klaar zijn; de HSL zal daar iets achteraan komen. Ik weet overigens niet of het goed is om het gehele land tegelijk op de schop te nemen. Het in gang zetten van dit soort enorme projecten haalt veel overhoop.

De heer Talsma heeft gezegd dat er veel mis was met de taxatie van de plannen uit Rail 21. Voorzitter! Ik heb Rail 21 in het begin van mijn

ministerschap aangereikt gekregen en ik heb daar positief op gereageerd. In het SVV is daar ongeveer 14 mld. voor uitgetrokken. Later is vastgesteld dat de ramingen te optimistisch waren. De heer Talsma heeft nu berekend dat uitvoering van de oorspronkelijke plannen ruim 20 mld. zou kosten en dat kan natuurlijk niet. Ik heb destijds Rail 21 voorgetrokken omdat het een kant en klaar pakket was. Tegelijkertijd heb ik tegen mijn mensen gezegd dat ook het stadsgewestelijk openbaar vervoer goed in de gaten gehouden moest worden. Ik zag aankomen dat er bijvoorbeeld extra metrolijnen aangelegd moesten worden. Nu de plannen daarvoor klaar zijn, vind ik dat het stadsgewestelijk vervoer eerst aan de beurt is. Je kunt je geld maar één keer uitgeven. Als je alles aan Rail 21 uitgeeft, moet je de verbetering van het openbaar vervoer in de grote steden achterwege laten. Het is niet anders. Het is een kwestie van kiezen en wij hebben deze keuze gedaan.

Ik weet niet of het erg is dat op een aantal trajecten treinen met een snelheid van 160 km per uur zullen rijden in plaats van met de geplande 200 km per uur. Dat is de keuze van de NS. Ik kan mij goed voorstellen dat men eerst deze plannen wil uitvoeren en dat men later, als er alsnog meer geld beschikbaar komt, via een aantal ingrepen de maximumsnelheid verhoogt. Ik ben het met de heer Talsma eens dat het een oud argument is om er steeds op te wijzen dat Nederland te klein is voor treinen met een snelheid van 200 km per uur. Ik geef toe dat dit best mogelijk is. Het is echter een kwestie van geld, want er is geen 10 mld. extra beschikbaar. Onder de huidige financiële omstandigheden vindt de minister van Financiën het niet verstandig om kapitaaldiensten in te schakelen. Ik ben het echter met de heer Talsma eens dat dit voor de toekomst de oplossing is. Als de begroting van het land een beetje is opgeschoond, zal er naar mijn mening wel degelijk ruimte kunnen komen voor een kapitaaldienst. Dat zou de situatie ook zeer veel gemakkelijker maken. Het is eigenlijk krankzinnig dat in Nederland de aangelegde infrastructuur cash betaald moet worden. Via de private financiering wordt wel enigszins de methodiek van de kapitaaldienst gehanteerd, maar daar is veel kritiek op. Het is ook niet de eenvoudigste

manier om projecten te financieren. Overigens zullen wij bij de aanleg van de Betuwelijn en de HSL zeker een beroep doen op de private financiering. Gelet op de belangstelling van eventuele financiers is dit een haalbare kaart. Ik wijs de heer Talsma erop dat hij niet mag doen alsof er niets gebeurt bij de NS. Er wordt enorm veel gebouwd. Er wordt voor een bedrag van 600 tot 700 mln. per jaar geïnvesteerd, bijvoorbeeld in verbetering van de stations in Leiden, Amersfoort en Eindhoven. Er worden ook veel sporen aangelegd. Men is echt aan het verbouwen. Ik wijs ook op aanleg van de tunnels in Rotterdam en bij Schiphol. Die laatste tunnel zal bijna 1 mld. gaan kosten. Je mag niet zeggen dat het allemaal zo vreselijk tegenvalt bij de spoorwegen, want er gebeurt zeer veel.

Voorzitter! Op het kaartje van de heer Talsma heb ik gezien dat hij een iets andere boog wil aanleggen dan wij veronderstelden. Het lijkt mij het beste, dit ontwerp eerst nog eens goed te bestuderen en daar later schriftelijk op te reageren. Daarmee wordt meer recht gedaan aan de inbreng van de heer Talsma dan wanneer ik er nu snel op moet reageren.

De heer Talsma heeft gezegd dat de NS toch ook een openbare taak houden. Het rapport-Wijffels gaat weliswaar in de richting van een verzelfstandiging van de spoorwegen, maar geeft tegelijk aan dat onrendabele lijnen uiteindelijk gecontracteerd zouden kunnen worden. Dat is vooral de sociale en de openbare taak van de rijksoverheid. Volgens het rapport-Wijffels zal het gaan om het overblijven van onrendabele lijnen met zo'n 60 mln. aan exploitatietekorten per jaar. In kringen van de spoorwegen worden hogere bedragen genoemd. Ik vind dat de Nederlandse Spoorwegen de komende jaren eerst maar eens moeten proberen om van onrendabele lijnen rendabele lijnen te maken, voordat we hier een oordeel over uitspreken. Ik wens de Nederlandse Spoorwegen veel creativiteit en sterkte bij dat rendabel maken van de huidige onrendabele lijnen. We weten dat dit op een aantal lijnen al begint te lukken door een meer precieze inzet van treinen, door het eruit halen van de meest onrendabele treinen en door het versterken van de meest rendabele treinen. Het hele verhaal dat er een groot aantal

lijnen zullen verdwijnen, is in die zin dus onzin. De vraag welke lijnen er al dan niet zullen overblijven omdat ze niet rendabel zijn, komt pas over ruim twee jaar op tafel. Er zal dan natuurlijk een gesprek met de Tweede Kamer plaatsvinden om te kijken, welke lijnen de rijksoverheid uiteindelijk zal contracteren.

Voorzitter! Dan de post per spoor. Als de PTT zelfstandig is en dit besluit neemt, kunnen wij dit natuurlijk betreuren, maar het is niet de taak van de rijksoverheid om hierin te treden. Overigens heb ik dit wel gedaan. Ik heb de beide presidenten-directeuren aan mijn tafel geroepen en precies gevraagd welk bedrag bijgepast zou moeten worden. Ik heb zelfs aangeboden om de helft van het bedrag bij te passen, althans wat de infrastructuur betreft. Dat was 30 mln. Ik vind het "niet niks" wat ik als minister heb geboden om dit probleem op te lossen. Desondanks is men er niet uitgekomen. Het kan natuurlijk niet zo zijn dat de rijksoverheid 10 mln. extra aan exploitatie op tafel legt om PTT te helpen, treinen op het spoor te houden. Dat moet PTT zelf doen. Ik vind het heel jammer, dat PTT deze keuze niet heeft gemaakt. Ik heb zelf ook bij de beantwoording van schriftelijke vragen in de Tweede Kamer gezegd: Je kunt op een bepaald ogenblik als bedrijf ook kiezen voor een meer milieuvriendelijke manier van vervoer, ook als het iets duurder is, zeker als je een bedrijf bent dat redelijke winst maakt. Maar het is uiteindelijk de keus van het bedrijf zelf om dit te doen.

Tegen die achtergrond vond ik mijn bod van 30 mln. heel genereus. Dat men hier niet op ingegaan is, kan ik alleen maar betreuren. Ik heb dit ook gedaan, maar ik vond niet dat ik hier de laatste cent bij moest leggen.

Voorzitter! Ik wil ook graag een opmerking maken over het opheffen van brievenbussen. De PTT is een zelfstandig bedrijf. Ik heb wel tegen PTT gezegd in het overleg dat wij regelmatig hebben: Luister, als er PTT-kantoren worden opgeheven – want het gaat vaker om het opheffen van kleine postkantoren – waarschuw dan de betreffende regio of het betreffende dorp 1 of 2 jaar van tevoren. Want het opheffen gebeurt op het moment dat het aantal bezoekers aan zo'n kantoor zo laag wordt, dat het absoluut niet meer

rendabel is. Als zo'n kantoor dan verdwijnt, moppert iedereen. Mijn verhaal is dan dat dit komt, omdat men er zelf niet genoeg naar toe ging. Men ging waarschijnlijk in de stad naar het postkantoor in plaats van in het dorp. Als men dit van tevoren weet, kan men zijn gezond verstand gebruiken en de faciliteit die men heeft in stand houden.

Ik wil me niet tot in detail bemoeien met de brievenbussen, maar het zou misschien een goed signaal zijn dat de PTT in de regio waar men woont, voordat zij brievenbussen weghaalt, een brief rondstuurt met de mededeling dat zij de brievenbus binnen een half jaar of een jaar zal weghalen, als men deze niet meer gebruikt. Er zijn natuurlijk heel wat mensen die met de auto naar het postkantoor gaan om daar hun brieven te posten en die alle brievenbussen die zij onderweg tegenkomen, gewoon passeren. Ik kan me ook voorstellen dat een aantal mensen denkt: Ik moet dagelijks toch een wandelingetje maken. Dat is goed voor mijn gezondheid. Laat ik hier gebruik van maken om meteen de brieven te posten en deze niet met de auto naar het postkantoor te brengen.

Het zou dus niet zo slecht zijn wanneer men in een regio de bewoners even een seintje geeft dat men van plan is een brievenbus op te heffen omdat deze nooit meer gevuld raakt. Dit is echter een zaak van de regionale postkantoren. Dat kan de bewuste burger in de eigen regio aankaarten. Ik vind het dus meer een regionale zaak dan iets dat de minister moet regelen. Het gaat mij vooral om de systematiek.

Voorzitter! Ik kom bij vragen van de heer Pitstra. Ik ben reeds bij interruptie ingegaan op de kwestie van de prijsvraag met betrekking tot de dijkwoningen. Ik heb ten aanzien van meer fietsen in de trein geen toezegging gedaan. Ik heb gezegd dat ik dat punt zal voorleggen aan de Nederlandse Spoorwegen. De NS moeten – ik heb dit punt ook reeds in reactie op het betoog van de heer Talsma genoemd – om zo veel mogelijk reizigers aan te trekken, comfort bieden en op tijd rijden. Dat is minstens zo belangrijk als de prijs. Het meenemen van fietsen is lastig, want het vraagt enige tijd om fietsen in en uit te laden. Het geeft ook ongemak in de trein zelf. Om die reden verbeteren de NS op grote schaal de fietsstallingen bij de

stations. Ik wijs op het nieuwe station dat in aanbouw is in Leiden. Er is nu een stalling voor 3000 fietsen en er wordt een tweede bijgebouwd. Tevens stelt men op een zo positief mogelijke manier fietsen ter beschikking, zodat men niet de eigen fiets in en uit hoeft te laden. Men kan, als men dat nuttig en nodig vindt, bij het station over een fiets beschikken. Men kan de eigen fiets stallen bij de trein en waar men aankomt, kan men uit de stalling een fiets huren. De NS vinden dat een beter systeem dan dat fietsen worden meegenomen in de trein.

Voorzitter! De heer Pitstra heeft kritiek geleverd op het Masterplan-fiets. Ik ben daar heel verbaasd over, want het is een van de meest succesvolle projecten van het ministerie. Het aantal fietspaden is bijna verdubbeld. Toen ik aantrad als minister was er in het geheel geen geld beschikbaar voor fietspaden. Ik heb daarvoor een bedrag op de begroting opgenomen. Ik heb daarbij overigens wel gezegd dat dit geld eigenlijk beschikbaar moet worden gesteld door de provincies en gemeenten. Mijn bijdrage moet dus worden gezien als een stimuleringsbijdrage die langzaam maar zeker afgebouwd wordt. Een en ander heeft wel degelijk geholpen. Het valt mij op – dus het moet iedereen toch opvallen – dat je tegenwoordig niet meer in een wijk of stad kunt komen, of je ziet de rode fietspaden langs de wegen. Ook in de sfeer van de recreatie is het aantal fietspaden enorm toegenomen. De heer Pitstra heeft de indruk dat het Masterplan-fiets niet goed werkt, maar ik moet hem zeggen dat dit niet het geval is. Het is een project dat juist wel heel goed en efficiënt wordt uitgevoerd. Overigens is ook het fietsen toegenomen. In de grote steden is het enigszins afgenomen, hetgeen door de OV-jaarkaart voor studenten wordt veroorzaakt. Wanneer de OV-jaarkaart in het najaar in een nieuwe vorm ter beschikking wordt gesteld aan de studenten, hoop ik dat ook het fietsen weer wat zal toenemen.

Voorzitter! Het reclamevliegen. Ik heb daarover een brief aan de Tweede Kamer gestuurd, die ik in afschrift aan de heer Pitstra heb gestuurd. Ik hoop mijn beleid op dat punt dus niet toe te lichten. Ik ben verbaasd over zijn opmerking dat de branche heeft gesteld dat men liever een verbod op zondag heeft dan een

algemene regeling om de lucht-hinder te verminderen. Ik heb met de branche overlegd en precies het tegenovergestelde signaal van de branche gekregen. Dat is dus een merkwaardig verschil in inzicht. Ik zal mijn ambtenaren doen navragen of de branche misschien van mening is veranderd, maar ik heb daar tot nog toe geen signalen van gekregen.

De heer Pitstra heeft gevraagd waarom de NS niet zoveel voelen voor de Zuiderzeespoorlijn. De NS zijn aarzelend over de Zuiderzeespoorlijn omdat zij er de voorkeur aan geven, eerst de Hanzelijn aan te leggen. Het gelijktijdig aanleggen van de Hanzelijn en de Zuiderzeespoorlijn zou qua exploitatie een negatief resultaat geven voor die lijnen. Dat is geen nuttige exercitie. Het lijkt mij het beste wanneer eerst de Hanzelijn wordt aangelegd. Zij wordt nu ook opgenomen in het meerjarenplan Infrastructuur. Het is een verbinding tussen Lelystad en Zwolle. De Zuiderzeespoorlijn kan opgenomen worden in het volgende structuurschema Verkeer en Vervoer. Dan kan worden nagegaan of deze lijn na het jaar 2000 kan worden aangelegd en ook of al onze acties op het gebied van het afremmen van het autoverkeer zoveel succes hebben dat die Zuiderzeespoorlijn een eerlijke kans krijgt.

Er ligt nog een tweede kwestie. De Zuiderzeespoorlijn zal waarschijnlijk wel rendabel zijn als zij een goede doorverbinding krijgt met Duitsland. Op het moment worden de contacten met Duitsland opgevoerd om na te gaan of de Zuiderzeespoorlijn daar beter op het Duitse net kan worden aangesloten en of men wellicht zelfs iets voelt om van die lijn een soort hoge-snelheidslijn te maken. Dan zal de lijn zeker rendabel zijn. Wij zijn op het moment bezig om die exercities uit te voeren. Wij zullen de lijn opnemen als studieproject in het Structuurschema verkeer en vervoer. Dat geeft in principe de mogelijkheid om een PKB-procedure op te starten. Nogmaals, ik denk dat het verstandig is om eerst de effecten van de Hanzelijn goed te overzien en vooral om eerst goede contacten met Duitsland op te nemen over de definitieve lijn. Ik ben de lijn zeer goedgezind. Laat dat vaststaan. Ik hoop ook van harte dat de lijn over het jaar 2000 ooit een keer kan worden aangelegd. Dit is een lijn die bij mij op de Europese agenda komt te staan, omdat ik ook wel inzie dat

je deze lijn vooral in de contacten met Duitsland en misschien nog wel verder, met de Scandinavische landen, het beste ten uitvoer kunt brengen.

De heer Pitstra heeft zich gekeerd tegen de regionale luchthavens. Ik vind dat een te rigide standpunt. Regionale luchthavens zijn geweldig belangrijk voor de regionale economieën. Ik vind dat er niet onnodig gevlogen moet worden. Dat vind ik in het algemeen gelden in het luchtverkeer. Het gaat mij echter te ver om zo stringent te werk te gaan dat men zegt dat er eigenlijk helemaal geen regionale luchthavens meer in Nederland moeten zijn. Ik wijs bijvoorbeeld op het vliegveld Beek. Op het ogenblik hebben wij de nieuwe luchtvaartwetten ten behoeve van vliegveld Beek in behandeling in de Tweede Kamer. Ik wijs ook op het vliegveld Welschap in mijn eigen stad, Eindhoven. Als ik zie wat voor economische krachten daardoor worden gegenereerd, ook werkgelegenheid, dan vind ik het gevaarlijk om te zeggen dat het helemaal afgeschaft moet worden. Op het ogenblik zijn wij bezig om op vrij brede schaal de luchtvaart, ook in Nederland, van hele strikte milieuvoorwaarden te voorzien. Als wij dat al doen, dan moeten wij daar niet ook nog een streepje doorheen zetten en zeggen dat regionale luchthavens helemaal niet nodig zijn.

De nota-RELUS moet uitsluitend geven over onze precieze strategie op dit punt. De nota-RELUS zal kunnen worden ingebracht zodra de impasse rond Zesthoven is opgelost. Dat heb ik u al gezegd.

De heer Pitstra vraagt waarom het carpoolen niet meer gestimuleerd wordt. Dat gebeurt echter wel degelijk en ook niet zonder succes. Er bestaat een carpool-topberaad, waarin een groot aantal vertegenwoordigers van grote bedrijven zitten. Er zijn bij individuele bedrijven veel acties aan de gang op het gebied van carpoolen. Carpoolen is vooral een proces dat men in de bedrijven in gang moet zetten. Kijk maar naar een bedrijf als de ANWB, daarin wordt op toenemende schaal samen gereden. Het blijkt ook resultaat te hebben. Toen ik aankwam als minister, hoorde bij het aantal carpoolers een cijfer van één op de acht auto's. Nu is dat naar één op de zeven gegaan. Langzaam maar zeker gaan wij in de goede richting. Ik ben het eens met de heer Pitstra

dat het een enorm potentieel heeft. Als wij naar één op de vijf zouden gaan, dan zou dat betekenen dat de files in feite weg zijn in Nederland. Dat is een fantastisch perspectief, maar dit is typisch zo'n project met een groot afbreukrisico. Ik moet u zeggen dat het carpoolen een project is dat al vele keren eerder door collega-ministers in vorige kabinetten is aangepakt. Elke keer is het niet goed gegaan en is het een beetje doodgelopen. Vandaar dat wij een heel voorzichtige strategie in gang hebben gezet, met een groot aantal topmensen uit de industrie het carpoolberaad hebben opgezet en nu proberen om een en ander langzaam maar zeker in een groot aantal bedrijven ingevoerd te krijgen. Dat gaat allemaal niet met enorm veel publicitair stutwerk gepaard. Dat gaat heel voorzichtig. Overigens kan men wel zien dat wij deze drie maanden de berichten die wij langs de grote rijkswegen hebben staan om tot wat gedragsbeïnvloeding te komen op carpoolen hebben ingesteld. Daar staat letterlijk op dat men meer bespaart dan geld als men carpoolt. Daar is dan een natuur-object bij afgebeeld. Ik wil ook nog wijzen op de carpoolstrook. Daar gaat het overigens helemaal niet slecht mee, zoals hier en daar wordt gesuggereerd. Ik heb daarover net antwoorden verstuurd op vragen uit de Tweede Kamer. Ik hoop binnenkort ook een evaluatie over de carpoolstrook naar de Kamer te kunnen sturen. De berichten hierover zijn gewoon niet correct. Het gebruik van de strook tijdens de echte spitsuren is in de afgelopen maanden al 15 tot 20% toegenomen. Als het zo doorgaat, kan de carpoolstrook in één à twee jaar redelijk aan z'n doelstelling voldoen.

Er zijn proefprojecten aan de gang met het "call a car"-systeem. Wij volgen deze met grote interesse en wij steunen ze ook, maar ik vind dat zo'n systeem typisch iets voor de betrokken branche is, want die heeft er ook het grootste voordeel van. Ik merk ook dat de branche er zeer positief op reageert.

Ten slotte de vraag over diuron. Inderdaad blijkt uit zeer recent onderzoek van het RIWA dat de oorzaak van diuron-vergiftiging niet uitsluitend en alleen in het buitenland en bij bepaalde sectoren in de landbouw gezocht moet worden – ik geloof dat met name de champignonteelt erop aangekeken

wordt – maar dat onze lieve gemeentes ruim gebruik van dit middel blijken te maken bij de onkruidbestrijding. Ik keek er wel even van op toen ik vernam dat het RIWA dit had vastgesteld. Het rapport is er net, maar het spreekt vanzelf dat het om actie vraagt. Het is mijn bedoeling om met mijn collega van VROM en misschien ook met mijn collega van Binnenlandse Zaken te bespreken hoe dit vuiltje zo snel mogelijk weggewassen zou kunnen worden. Ik geef de onderzoekers van het RIWA in ieder geval een compliment omdat ze niet alleen bij de traditionele vervuilers hebben gezocht.

□

De heer **Pröpper** (CDA): Voorzitter. Ik dank de minister voor haar uitvoerige antwoord. Ik denk dat zij de portee van mijn opmerking over de voorlichting goed heeft aangevoeld. Het zit 'm inderdaad in de wisselwerking tussen het eerste en het derde deel van de PKB. Wij hebben ervoor gepleit, een methodiek te bedenken om te voorkomen dat er problemen ontstaan voordat er ook maar enig zicht op een aanpak is. Ik zal niet verder ingaan op het genoemde voorbeeld, maar het ging daarbij om de noordelijke aftakking. Ook in verband daarmee is ons in de aanloop tot de PKB gebleken dat er een baaierd van ongerustheid ontstaan is. Terecht geeft de minister aan dat hierbij de volgorde een rol speelt. Nogmaals, het gaat erom of wij hier iets op zouden kunnen vinden, ook met het oog op andere werken van enige importantie.

Ik denk dat de minister de procedure voor de versterking van waterkeringen en rivierdijken juist heeft toegelicht. Omdat leken veelal reeds kunnen constateren wat zwakkere dijklichamen zijn, heb ik ervoor gepleit om de ongerustheid op dit punt te betrekken bij de actualisering van de prioriteitenstelling.

Ik heb inderdaad niet gepleit voor het zenden van nog meer stukken naar de Kamer, ik heb ervoor gepleit om relevante stukken die de Kamer vroeger of later toch zullen bereiken, zo snel mogelijk aan ons toe te sturen, opdat wij geen kennisachterstand oplopen. Dit is minder bedoeld als kritische kanttekening, maar ja, je hebt nu wel eens twijfels

bij het bestuderen van een begroting. Dan zou je die dingen missen.

Ik dank de minister voor haar antwoord over de kosten van het openbaar vervoer.

Ik begrijp ook het probleem bij de Raad voor de transportveiligheid in die zin dat vier zelfstandige raden tot één raad moeten samenvloeien. Elke raad moet immers iets van zijn eigenheid inleveren. Ik hoop dat het pleidooi van de minister en dat van beide Kamers binnen afzienbare tijd tot succes leiden.

Er is enige discrepantie tussen de inzichten van de minister en van de heer Pitstra. Ik ken de heer Pitstra als een optimistisch iemand. Het is dan verbazend dat hij met een snelheid, de hoge-snelheidstrein waardig, veel punten van kommer en kwel langs de route noemt. Hij heeft echter ook bepaalde onderdelen geprezen. Dat is een waardevolle vooruitgang. Dat belooft iets voor de toekomst.

□

De heer **Talsma** (VVD): Voorzitter! Ik dank de minister zeer voor de gegeven antwoorden; die waren helder en duidelijk. Dat is trouwens meestal het geval.

Ik had overigens niet begrepen dat er voor het tussenstukje van de A15 een nieuwe studie nodig was. De A15 loopt van Rotterdam tot Enschede-grens. Ik kan mij haast niet voorstellen dat, gezien alle voorspellingen over de toenemende omvang van het verkeer, ook met de Betuwelijn dit stukje plotseling niet meer nodig is. Maar goed, ik wacht de resultaten met belangstelling af.

Het leek erop dat de minister tegensputterde bij mijn verhaal over de kapitaaldienst. Ik ben toch wel blij verrast dat zij nu duidelijk heeft gezegd: de toekomst is de kapitaaldienst; het is eigenlijk krankzinnig dat wij onvoldoende geld hebben. Dit is ook precies mijn betoog geweest. Laat er dan ook geen misverstand bestaan: ik erken ten volle dat er op het ogenblik enorm veel gebouwd wordt. Dit geldt niet alleen voor de weg- en waterbouw, maar zeker ook voor de spoorwegen. Er was ook heel wat in te halen.

Mijn verhaal over Rail 21 houd ik staande. Daarmee heb ik willen betogen dat wij nog een generatie achterliggen op de ons omringende landen. De minister zegt in dit verband dat de metro's ook van de grond moeten komen. Dat is wel

juist, maar dat slaat steeds op de Randstad. Ik spreek nu als iemand van buiten de Randstad. Ik ken de plannen voor de peperdure rondlijn Rotterdam-Den Haag-Amsterdam-Utrecht van ongeveer 15 mld.

Ik ben van mening dat het intercity-net van Groningen, Leeuwarden en Twente naar Den Haag en Rotterdam en van Amsterdam naar Maastricht, de lijnen door Brabant en nog enkele, voorrang hebben. Ik heb daar royaal 10 mld. extra voor genoemd. Ik ben het met de minister eens, als zij zegt dat dit ook later nog kan, als het geld zodanig wordt uitgegeven dat de nieuwe ontwikkeling niet geblokkeerd wordt. Nogmaals, dit moet wel voorrang hebben boven "nog meer vervoer in de Randstad". In elk geval heb ik met grote belangstelling en met instemming de woorden van de minister aangehoord.

Het valt mij op dat de minister zegt: wij hebben nu eenmaal tot privatisering besloten, dus dat moet ook gebeuren. Zo hebben mijn fractie en ik het niet helemaal begrepen. Volgens ons gaan wij ertoe over, ondanks dat er enige onzekerheden zijn. Dat is hier ook meermalen bij verschillende gelegenheden gezegd. Wij houden dus de vinger aan de pols. Wij wachten dan ook niet een jaar of wat met ingrijpen, als het verkeerd is gegaan. Dat moet direct gebeuren.

Met mijn opmerkingen over de PTT doel ik zeker niet op een blijvende subsidiëring door de minister. Met een beroep op de openbare taken van de PTT, van de Spoorwegen of van andere (vervoer)bedrijven moet en kan de minister gewoon taken stellen: u kunt nu wel proberen, zelf de kost te verdienen en de kosten goed te maken, maar u zult minimaal dit of dat moeten doen.

Bij de spoorwegen denk ik dan aan het net zoals dat rond 1938 na alle bezuinigingen in de jaren dertig overbleef. Ons land is inmiddels anderhalf keer zo dichtbevolkt geworden. Wij willen nog meer openbaar vervoer. Een enkele uitzondering is altijd nodig, maar dat net van 1938 wil ik gewoon als minimum, als taak voor de spoorwegen handhaven. Dan is de zaak niet volstrekt geliberaliseerd, maar dat moet dan maar. Als liberaal zeg ik dit met overtuiging.

Hetzelfde geldt voor de PTT. Het bevolkingsaantal neemt nog steeds

toe. De mensen hebben zeker niet minder brieven te posten en ik zie dan ook niet in waarom de PTT die brieven niet meer uit de brievenbussen licht. Als het zo doorgaat, wordt er straks bij wijze van spreken gezegd: wij heffen alle rode brievenbussen op, dan hoeven de rode autootjes ook niet meer te rijden, de bewoners moeten maar gaan carpools met hun gezamenlijke post, aan te leveren bij het centrale postkantoor.

Ik zeg nogmaals dat ik met belangstelling en vaak ook met instemming heb geluisterd naar de reactie van de minister. Ik zal nog geen eindwoord spreken over haar beleid, want wij hebben over een paar weken nog een hele noot te kraken. Daar wil ik niet op vooruitlopen.

□

De heer **Pitstra** (Groen Links): Voorzitter! Eerst een reactie op het verhaal van de heer Talsma over de 200 km per uur van de Nederlandse Spoorwegen. Hij is zeer vasthoudend op dit punt. Dat is in hem te prijzen. Naar aanleiding van de antwoorden die ik tot nu toe heb gezien, lijkt het mij allemaal niet onzinnig. Ik dacht eigenlijk: als wij de snelheid op de autowegen op 100 km per uur zetten en de snelheid voor de NS op 160 km per uur, is het verschil ook 60. Dat is ook een oplossing om het psychologische effect te bereiken.

Ik dank de minister voor de heldere antwoorden. Wat de toezeggingen betreft heb ik voor de zoveelste keer in mijn politieke loopbaan geleerd, altijd de precieze tekst van de Handelingen bij de hand te hebben. Ik dacht dat ik het redelijk kon weergeven uit mijn geheugen. Er is bijvoorbeeld ook nog iets gezegd in tweede termijn. Ik heb dat stuk niet bij mij en ik zal er ook niet over stechelen. Ik constateer dat ik er teleurgesteld over ben dat de minister geen initiatieven heeft genomen om het idee van de prijsvraag, dat zij leuk vond, te stimuleren. Als je een leuk idee hebt, kun je er zeker als minister iets mee doen. Je gaat toch in de politiek om leuke ideeën te realiseren? Dat anderen daarin een rol kunnen spelen, is vanzelfsprekend.

Dan de kwestie van de fiets op de korte afstand en de trein. De minister heeft de visie van de NS nog eens verwoord. De NS vindt het lastig en

houdt het strafftarief er gewoon in. De NS roept dat de mensen dan maar een fiets moeten huren bij het station waar ze naartoe gaan. Heel veel stations hebben echter geen fietsverhuur. Ik ging laatst naar Winschoten. Daar kon ik geen fiets huren. Dan moet je een taxi nemen, terwijl je eigenlijk je eigen fietsje voor f 2,50 – ik noem maar iets – mee zou kunnen nemen. Dan kun je mooi die vijf kilometer daar fietsen. Het is dus erg onhandig en niet goed doordacht dat dit niet mogelijk is. De treinen zitten daar niet eens boordevol. Tijdens de spits moet je het niet doen, maar buiten de spits, bijvoorbeeld op zondagochtend als je naar een natuurgebied gaat, is het best mogelijk.

Dan het overzichtje van de prestaties van de minister. Zij noemde het zelf een "impressie". Mijn impressie vond zij niet adequaat. Het deed mij denken aan een voorval zo'n acht jaar geleden. Toen ik een verkiezingsprogramma moest maken, belde ik een ambtenaar in Groningen op – het was toevallig een partijgenoot van mij – met de vraag of ik een lijstje kon krijgen van punten waarin het beleid te kort geschoten was. Hij zei toen: dat is interessant, want de wethouder heeft net een lijstje gevraagd van dingen die hij in de afgelopen jaren heeft bereikt. Al gauw bleek dat de ambtenaar twee lijstjes kon maken, één voor de wethouder en één voor mij. Dat gebeurde ook. Dat is nu ook aan de hand. Op het lijstje van de minister is best iets af te dingen. De groei van de NS kwam bijvoorbeeld door de invoering van de OV-kaart voor studenten. Mijn lijstje lijkt mij ook te kloppen. Verkiezingen zijn ervoor om dit soort lijstjes voor te leggen aan de kiezers. Wat dat betreft constateer ik nu verheugd dat het CDA daar eindelijk ook eens een probleem mee heeft.

Wat de tarieven van het openbaar vervoer en de toegankelijkheid betreft vindt de minister dat de prijs geen enkele rol zou spelen. Met name voor de laagstbetaalden zijn de tarieven echter wel degelijk belangrijk. Als de prijzen ver boven de inflatie stijgen, wordt voor de mensen met de lage inkomens de toegankelijkheid van het openbaar vervoer gewoon bedreigd. Dan komt de sociale functie in het gedrang. Dat lijkt mij buiten kijf te staan. Dat de kwaliteit ook een belangrijke rol

speelt, voor de mensen die het wel kunnen betalen, is mij ook duidelijk.

Wat betreft PTT Post en het PTT-besluit merk ik het volgende op. Mijn conclusie is dat de dieselaccijns voor vrachtauto's er maar heel snel moet komen: misschien dat dit de rekensommen van de heer Dik wat beïnvloedt.

Ik vind dat aan het sluiten van brievenbussen omdat deze niet rendabel zouden zijn, een uiterst benepen analyse ten grondslag ligt, alsof zelfs de rentabiliteit van een brievenbus berekend moet worden. Is er bij tien brieven wel rentabiliteit en bij vijf brieven niet? Ik vind dat bespottelijk. Mijn oplossing zou zijn of die privatisering af te wijzen, of daar dusdanige voorwaarden aan te stellen dat dit soort zaken niet kunnen optreden. Ik raad de heer Talsma aan dit misschien niet zo liberale maar wel goede standpunt bij zijn partijgenoten aan de overzijde uit te dragen.

Ten aanzien van het "masterplan fiets" kan opgemerkt worden dat niet valt te ontkennen, dat er veel gebeurt. Echter, voor de infrastructuur is gewoon geld nodig. Ik begrijp nog steeds niet waarom de rijksoverheid wel allerlei andere infrastructuur financiert, maar ten aanzien van de fiets met zulke minuscule, afbouwende regelingetjes komt.

De branche was zelf voor een verbod op het vliegen met reclamevliegtuigen op zondag. Ik citeer in dit verband Binnenlands bestuur van 21 januari 1994; de minister kan dit nazien. Ik was er ook verbaasd over. Ik ben ervoor om het in ieder geval op zaterdag en zondag te verbieden.

Ik heb geconstateerd dat de minister een Zuiderzeespoortlijn goed gezind is. Mijn vraag was: als NS het niet wil, wat gebeurt er dan? Ik denk aan de offerte van de minister: de PTT vond die 30 mln. te weinig. De NS heeft zelf een heel andere berekening van het tekort en milieuvoordelen spelen geen enkele rol. Als nu de NS de offerte te laag vindt, wat gebeurt er dan?

Van het carpoolen heb ik niet gezegd dat het niet gestimuleerd wordt. Integendeel, ik weet juist dat het erg gestimuleerd wordt. Ik heb gezegd: waarom wordt het "call a car"-systeem niet even sterk gestimuleerd als het carpoolen? Dat laten wij toch ook niet alleen aan de branche over?

Ik verzoek om een schriftelijke beantwoording betreffende het RIWA-artikel. Ik heb geconstateerd – ik noem het maar een toezegging, maar daar moet je kennelijk mee uitkijken – dat dat vuiltje wordt weggewerkt: de minister zal zich althans daarvoor inzetten. Ach, laat ik volgend jaar maar weer eens kijken wat daarvan terecht is gekomen.

Ten slotte, voorzitter, het testament. Ik geloof dat de minister het wel ludiek vond, maar als bijvoorbeeld mensen van de Groenenfractie in het Europe Parlement mij vragen wat daar nu mee gebeurt, dan zal ik moeten zeggen: ach, zij was het er niet mee eens; zij bleek toch gewoon een echte CDA'ster te zijn.

□

Minister **Maij-Weggen**: Voorzitter! Ik hoop dat ik de heer Pitstra niet een illusie heb ontnomen, wanneer ik mij hier als CDA-minister heb geprofileerd en niet als Groen Links-minister. Overigens moet ik hem melden dat daar waar Groen Links-afgevaardigden minister werden, zij vaak hard met de realiteit werden geconfronteerd. Er zijn een paar aardige voorbeelden uit het Duitse op dit vlak. Het is altijd makkelijker om kritiek uit te oefenen vanuit een oppositierol dan om verantwoordelijkheid te dragen en de dingen ook echt te moeten doen.

Voorzitter! Ik wilde beginnen bij de vragen van de heer Pröpper, in tweede ronde gesteld. Hij is nog eens ingegaan op de kwestie van de voorlichting en de gevoeligheid in de fase vóórdat de PKB-1 op tafel komt. Ik onderken dat ook wel, vandaar dat wij in de sfeer van de voorbereiding van de PKB-1 nu het overleg met de regio intensiveren. Dat doen wij op het ogenblik met name op de noordtak. Ik merk dat dit aan de ene kant bij de bestuurders tot een zekere geruststelling leidt, omdat men nu betrokken is bij de vaststelling van de eerste tracéfase, maar dat er tegelijkertijd aan de andere kant, in het kader van het voortraject, ook weer veel onrust wordt gecreëerd.

Maar laten wij elkaar eerlijk aankijken: er wordt ook vaak, met nadruk en expres, onrust gecreëerd. Het probleem is toch altijd dat van iemand die roept dat hij het ermee eens is, verder geen notie wordt

genomen, terwijl van iemand die roept dat hij het er helemaal niet mee eens is, wel veel notie wordt genomen. Dit betekent ook nog eens dat de negatieve onrust vaak veel sterker doorwerkt, ook in de media, dan de positieve ondersteuning. Ik heb dit de afgelopen vier jaar meegemaakt en vraag mij af, hoe je daarmee in 's hemelsnaam moet omgaan. Het negativisme krijgt zo vaak de overhand, terwijl de mensen die een project wél steunen nauwelijks gehoord worden. Om een praktisch voorbeeld te geven: in de discussie over Zestienhoven krijgt men als men de media leest de indruk dat het hele land en speciaal heel Rotterdam tegen Zestienhoven is. Dat is helemaal niet juist gebleken. Een recent onderzoek heeft uitgewezen dat 70% van de mensen dat vliegveldje wél wil houden. Zo ziet men dat door de negatieve berichtgeving te veel te benadrukken niet alleen burgers maar ook politici op het verkeerde been kunnen worden gezet. Ik signaleer dat. Ik vind het een punt voor de toekomst om de interactie tussen protest, media en politiek te bestuderen en te bekijken, hoe je daarmee moet omgaan. In elk geval heeft het mij niet zozeer laconiek gemaakt, maar toch wel wat voorzichtiger. Als ik forse kritiek op bepaalde projecten hoor, ben ik steeds meer geneigd na te gaan of het wel klopt, of de positieve krachten niet evenzeer aanwezig zijn. Over dit aspect kun je hele conferenties opzetten. Dat zal misschien in de toekomst wat meer moeten gebeuren, al was het alleen maar om de waarheid, waar het uiteindelijk ook in de politiek om moet gaan, boven water te houden. Wij zijn nu bezig over de noordtak heel zorgvuldig overleg te voeren met de desbetreffende regio's. Ik hoop dat er geen onnodige ongerustheid wordt gecreëerd. Dat zou ik heel jammer vinden, zeker bij een voor het milieu zo noodzakelijk project.

Voorzitter! Ik vraag nogmaals begrip, ook van de heer Pröpper, voor het feit dat de dijkversterking gedecentraliseerd is. Het zijn nu vooral de provinciale staten die de provinciale bestuurders moeten houden aan de keuze van de prioriteiten. Natuurlijk zal ik daarbij op de achtergrond een rol blijven spelen. Ik denk echter wel dat het heel goed is, dat wij dit onderdeel hebben gedecentraliseerd. Want wie

kunnen immers beter zien waar de zwakke plekken zijn – ook uit eigen waarneming – dan de provinciale afgevaardigden zelf? Ik vind het heel goed dat de discussie zich aldaar afspeelt. Dit zal het proces van juiste prioriteitstelling en positieve betrokkenheid versterken.

Wat de in de begroting toegezegde nota's betreft, zal ik mijn mensen vragen deze op zijn minst ter kennisname naar de Eerste Kamer te sturen. Ik onderstreep nogmaals de toezegging die ik reeds in eerste termijn heb gedaan.

Ik kom nu bij de vragen van de heer Talsma. Bij mijn weten verkeert het laatste traject van de A15 nog steeds in de studiefase. Als ik mij vergis, zal ik mij schriftelijk corrigeren. Naar mijn oordeel is nog niet een hele tracéprocedure afgerond.

Ik kom nog eens terug op de discussie van de heer Talsma over een kapitaaldienst. In principe heeft de heer Talsma gelijk, een kapitaaldienst is echt aantrekkelijker dan het financieren à fonds perdu of via private financiering. In een situatie van enorme staatsschuld verhoogt een kapitaaldienst die staatsschuld. Nogmaals, wij moeten wachten totdat die staatsschuld zoveel mogelijk is afgebouwd. Dan kunnen wij pas de weg van de kapitaaldienst opgaan. Het zou mij heel dienstig zijn geweest als ik die weg reeds op had kunnen gaan. In het afgelopen jaar hebben wij vooral geld geleend voor consumptieve investeringen. Dat is natuurlijk ook niet goed. Je zou je zelfs moeten afvragen, of je geld dat je leent voor produktieve investeringen, wel zo moet doorvertalen in de sfeer van het maken van schulden c.q. het verhogen van de staatsschuld. De discussie kan eigenlijk pas goed op gang komen op het moment dat de staatsschuld is afgebouwd. Er is ook door deze regering een aantal stappen in de goede richting gedaan. Ik hoop dat dit tegen het eind van deze eeuw het geval kan zijn.

Ik vind, met alle respect, dat de heer Talsma een beetje verkeerd beeld schetst als het erom gaat, dure metro's in de Randstad voor te laten gaan op intercitytreinen. Ik heb nu juist het omgekeerde gedaan. Ik heb Rail 21 voorgetrokken aan het begin van mijn kabinetsperiode, met 14 mld. Ik vind wel dat dit niet eindeloos moet worden doorgezet. Op het moment dat er reële plannen worden neergelegd voor het

stadsgewestelijk openbaar vervoer met een grote vervoerswaarde moet aan de grote steden, waar veel vervoer plaatsvindt, de kans worden geboden om een verbetering in hun structuur van openbaar vervoer te realiseren. Daarna en eigenlijk in aansluiting daarop moeten de hoge-snelheidslijn en de Betuwelijn nog worden gerealiseerd. Er is gewoon veel infrastructuur te bouwen. Ik heb de volgorde gekozen: eerst Rail 21, dan Betuwelijn, hogesnelheidslijn en stadsgewestelijk openbaar vervoer. Dat is geen kwestie van de Randstad voortrekken of iets dergelijks. Ik heb nu juist de regio's behoorlijk in de gaten gehouden.

Het zal de heer Pitstra overigens niet zo plezieren dat ik destijds 6 mld. uit het Rijkswegenfonds heb gehaald, met name bestemd voor regionale wegen. Voor de investeringsimpuls van 8 mld. heb ik toch weer een beperkt aantal wegen op de lijst gezet. Die wegen kunnen uit een oogpunt van verkeersveiligheid en uit een oogpunt van regionale economie niet opzij worden geschoven. Ik denk aan de A50 in Brabant, de A73 in Limburg en de A27 die de verbinding is van Flevoland naar Utrecht. Je komt onder die wegen niet uit. Die moeten op den duur worden aangelegd, zowel om wille van de verkeersveiligheid als om wille van de regionale economie. Dus ook de regio's buiten de Randstad hebben wat extra gekregen voor bepaalde projecten. De gelden daarvoor vallen overigens in het niet bij de enorme bedragen van Rail 21. Ik merk dit op, mede ter geruststelling van de heer Pitstra.

De OV-infrastructuur heeft echter de absolute voorrang gekregen in deze kabinetsperiode. In die zin moet ik ook de opmerkingen nuanceren die ik in de Tweede Kamer heb gemaakt. Ik heb in reactie op een aanval van de heer Van Gijssel gezegd dat niet zozeer moet worden gesproken van de minister van openbaar vervoer, maar van de minister van infrastructuur. Toen heb ik er meteen bij gezegd dat de infrastructuur voor het overgrote deel is bestemd voor het openbaar vervoer. Wij praten dan wel over effecten op de lange termijn. Er is echter op dit vlak heel veel gebeurd.

Voorzitter. Ik begrijp dat de heer Talsma niet zo erg veel sympathie heeft voor de privatisering. Ik druk het dan voorzichtig uit. Dat verbaast

mij enigszins, omdat ik de heer Talsma altijd als een rechtgeaarde liberaal hoor spreken. De hele gedachte van liberalisering komt toch iets meer uit de liberale en de christen-democratische school dan van andere kanten van het politieke krachtenveld. Ik ben het wel met de heer Talsma eens als hij stelt dat ook geprivatiseerde staatsbedrijven als PTT en NS zijn gehouden aan het uitvoeren van een aantal taken in het kader van de openbare dienstverlening. Als je ze daaraan houdt en ze komen in de knel, moet je daar financiële consequenties uit trekken. Dat hoeft in het geval van de PTT eigenlijk nauwelijks te gebeuren, omdat de PTT – ik moet eigenlijk "KPN" zeggen – een goed renderend bedrijf is dat eventuele lastige situaties voor een belangrijk deel zelf kan opvangen. KPN houdt overigens heel veel postkantoren intact die eigenlijk niet meer rendabel zijn. Pas wanneer het werkelijk al te gortig wordt en er dus nog maar enkele bezoekers per dag komen, zegt men: nu kan het echt niet meer. Dan waarschuwt men ook nog van tevoren. Maar KPN kan het zelf financieren. Daar hoeft geen geld bij. De spoorwegen zitten nu nog met een groot exploitatieverlies. Als daar na het proces van verzelfstandiging spoorlijnen overblijven die niet rendabel blijken, ben ik ervan overtuigd dat de rijksoverheid die moet contracteren. Dan moet de overheid de spoorwegen wel houden aan de openbare-dienstverplichting. In die zin zal de rijksoverheid, ondanks de privatisering, altijd een taak houden, zeker met betrekking tot de Nederlandse Spoorwegen.

De heer **Talsma** (VVD): Mijnheer de voorzitter! De minister zegt het vrij goed, maar het is niet zo dat liberalen tegen privatisering zijn. Ik heb alleen tot uitdrukking willen brengen dat liberalen altijd genuanceerd zijn, ook hier. Mijn collega's die over dit onderwerp hebben gesproken, hebben dat ook steeds betoogd. Naar onze mening kun je niet privatiseren en dan zeggen: alles is vrij; zij moeten het maar helemaal zelf vinden. Er wordt bij vroegere overheidsbedrijven goed geprivatiseerd als de taakstelling – die blijft dan toch het kader van een soort wetgeving die van het departement uitgaat – in principe gehandhaafd blijft. Wij zijn niet tegen privatisering, maar wij nuanceren het sterk.

Minister **Maij-Weggen**: U hebt deels zeker gelijk wat het aspect van openbare dienstverplichting betreft. Ik heb u dat al geschetst in verband met de Nederlandse Spoorwegen, die toch gecontracteerde lijnen over zal houden en de PTT, die vanuit de wetgeving gehouden is om een aantal zaken te verrichten. Men mag bijvoorbeeld niet zeggen: wij brengen geen brieven meer naar Vlieland. Men is daartoe verplicht conform de wetgeving.

Ik kom op de vragen van de heer Pitstra. Een vraag sluit misschien mooi aan op het privatiseringsdiscussietje met de heer Talsma zonet. Als hij zo verschrikkelijk hecht aan die prijs voor de dijkhuisjes, waarom doet hij dat dan niet zelf? Waarom maakt hij er geen Groen Links-prijs van? Waarom zou de rijksoverheid dat moeten doen? Ik heb al gezegd dat ik het eigenlijk een heel aardig idee vind voor milieuorganisaties. Ik vind het eigenlijk een beetje gek. Als de heer Pitstra zo lang geleden dat idee al had, waarom heeft hij dan niet zelf allang de Pitstra-prijs gemaakt voor speciale dijkhuisjes? Ik leg het idee maar bij hem neer. Waarom zou de overheid dit soort dingen moeten doen? Het is misschien heel stimulerend. "Een dijk van een prijs" zegt de heer Schinck. Het zou een mooie slogan zijn. De heer Pitstra ziet welke creativiteit hier wordt aangedragen krijgt om zijn idee toch te verwerkelijken.

De heer Pitstra heeft nog eens een vergelijking gemaakt tussen zijn impressie van het regeringsbeleid op het gebied van Verkeer en Waterstaat en mijn impressie. Natuurlijk is hij degene die vanuit de oppositie kritiseert, dus de nadruk zal leggen op wat niet is gelukt. Natuurlijk zal het kabinet – daar is het ook aan gehouden – aan het eind van zijn mandaatsperiode de nadruk leggen op datgene wat wel is gelukt en zal het datgene wat niet is gelukt doorgeven aan de opvolgers. Maar goed, mijn devies als goede christen-democraat is sowieso dat je je zegeningen moet tellen. Als je het hele veld overziet, blijkt dat die toch niet zo gering zijn dat ze hier niet op tafel mogen worden gelegd.

Wat het brievenbusprobleem betreft, heb ik dezelfde boodschap als over de dijkhuisjes. Schrijft u een brief naar de PTT of bel uw eigen regio op en vraag of men eens wat beter op die brievenbussen wil

letten. Ik vind dat men daarmee de rijksoverheid zou overbelasten. Dergelijke zaken mogen hier best gesignaleerd worden om aan te geven dat sommige dingen misschien niet goed gaan. Maar wat het oplossen van dit soort problemen betreft, denk ik dat er genoeg wakkere burgers in dit land zijn die zelf in actie kunnen komen, om te beginnen uzelf.

De heer **Pitstra** (Groen Links): Hoeveel ambtenaren werken er bij Verkeer en Waterstaat? U zei 12.000. Die zijn er toch voor om dit soort dingen uit te voeren? Als ik als politicus elk idee dat ik hier opper zelf moet uitvoeren, kan ik een idee uitvoeren en de andere niet meer opperen. Dat is niet mijn idee hoe de politiek de ambtenaren moet aansturen. Ik vind het een vreemde interpretatie van de verhoudingen.

Minister **Maij-Weggen**: Als ik mijn ambtenaren achter brievenbussen aan moet sturen, kan ik er zo tientallen extra aantrekken. Dat lijkt mij niet nuttig en nodig. Ik denk dat het heel goed is dat de rijksoverheid, die zich bovendien op kerntaken terugtrekt, heel precies definieert wat zijzelf doet en wat wakkere burgers vanuit hun positie kunnen doen. Het mag wel gesignaleerd worden als probleem en het kan best wel eens ergens worden neergelegd, maar in feite zijn dit kleine dingen waarvoor ik in mijn normale leven allang naar de telefoon had gegrepen om te vragen waar die brievenbus in hemelsnaam is gebleven. Zelfs als minister zou ik daar mijn ambtenaren niet eens voor wakker schudden, maar zou ik het zelf wel doen.

Ik kom op de infrastructuur. De heer Pitstra heeft speciale aandacht besteed aan de fiets. Ik wil op dit punt mijn opmerking van daarnet herhalen. Het was mij een doorn in het oog toen ik aan het begin van mijn ministerschap moest vaststellen dat het fietsbeleid, dat in 1985 of 1986 was gedecentraliseerd, volstrekt onvoldoende was opgepakt door gemeenten en provincies. Ik heb toen een bepaald bedrag uit het Rijkswegenfonds getild om opnieuw een stimuleringsactie te starten. Ik oogste daarvoor overigens weinig lof in de Tweede Kamer. De provincies en gemeenten moesten daarbij beloven, het beleid nu wel over te nemen. Het beschikbaar gestelde bedrag zou langzaam

worden afgebouwd. Het kleine restant zou worden gedecentraliseerd. Dan zouden de gemeenten het echt zelf moeten doen. Ik hoopte dat de gemeenten van dit beleid goed opgewarmd zouden raken. Dit is in feite gebeurd. Waar wij ons bedrag hebben afgebouwd en gedecentraliseerd, zijn de bedragen die gemeenten en provincies aan fietspaden en fietsbeleid besteden, enorm toegenomen. De heer Pitstra moet dan niet zeggen: u bent goed begonnen, maar toen was het zoveel geld en nu is het nog maar zoveel geld. Nee, hij moet kijken naar het effect. Het effect is dat het aantal fietspaden in ons land in de afgelopen paar jaar verdubbeld is en dat het fietsbeleid in vrijwel ieder verkeers- en vervoersplan van gemeenten een belangrijke plaats is gaan innemen. Dat is een goede zaak.

De heer **Pitstra** (Groen Links): Ik raad de minister aan, gewoon eens een ochtendje door de gemeente Den Haag te fietsen. Zij kan dan zelf zien hoe slecht het gesteld is met de fietsvoorzieningen. Als je aan de gemeente Den Haag vraagt waarom zij niet meer doet, wordt er gezegd dat er geen geld voor is. Zo simpel ligt het. Als je snel een goed voorziensysteem wilt bereiken, is op korte termijn veel geld nodig.

Minister **Maij-Weggen**: Ik wil hier geen oordeel vellen over iedere individuele gemeente. Ik bekijk het globaal en ik stel vast dat de bedragen die door de diverse gemeenten beschikbaar zijn gesteld voor fietspaden, enorm zijn toegenomen. De aandacht van de gemeenten is enorm toegenomen. Er zullen best gemeenten zijn die het iets minder goed doen en die het iets beter doen. Over de hele linie is het beleid echter succesvol.

Als er in individuele gemeenten niet hard genoeg aan wordt getrokken, is het een zaak van de gemeenteraad om daarop de aandacht te vestigen. Het is niet een zaak van de rijksoverheid om het fietsbeleid op lange termijn voor de gemeenten en provincies uit te voeren. Dat moet men zelf kunnen. Ik heb een stimulans gegeven. Dat heeft geholpen. Het beleid is weer goed op gang gebracht. Men moet er verder zelf mee doorgaan.

De heer Pitstra heeft gevraagd wat er gebeurt als de NS de Zuiderzee-

spoorlijn gewoon niet willen. Dit is een heel reëel punt. De NS zullen uiteindelijk moeten meewerken aan de aanleg van een Zuiderzeespoorlijn. Het is natuurlijk veel verstandiger om te kijken waarom de NS nog huiverig is voor een dergelijke lijn. Dat is omdat zij eerst de Hanzelijn willen aanleggen, omdat deze meer vervoer genereert dan de Zuiderzeespoorlijn. Binnen het bedrag van 14 mld. dat beschikbaar is, hebben de NS andere, dringender noodzakelijke projecten. Verder is er nog geen overeenstemming met Duitsland over de aansluiting. Tegen die achtergrond denk ik dat het verstandig is om de Zuiderzeespoorlijn stevig op de agenda te houden. Aan het eind van de volgende kabinetsperiode zal een nieuw SVV worden uitgebracht. Wij zullen bezien of er na het jaar 2000, als de Hanzelijn gerealiseerd is, in combinatie met overeenstemming met Duitsland ruimte is om deze lijn aan te leggen. Het is mijn taxatie dat deze lijn in de toekomst een haalbare zaak zal zijn. Om die reden heb ik de lijn niet geschrapt. De NS hebben voor 20 mld. aan projecten op de lijst staan, terwijl 14 mld. beschikbaar is. Het is begrijpelijk dat het bedrijf op het ogenblik niet enthousiast is om grote projecten ter hand te nemen waarvan het weet dat de exploitatietekorten op dit moment gigantisch zouden zijn. Maar nogmaals, daaruit mag niet worden afgeleid dat bij het ministerie geen sympathie voor de lijn bestaat. Integendeel, het ministerie heeft de lijn juist stevig in het oog gehouden, en heeft ook aangedrongen op een vergelijkende studie. Als we de resultaten van de studie, waarin Hanzelijn en Zuiderzeespoorlijn netjes naast elkaar zijn gelegd, bezien, moeten we de eerste conclusies daarvan delen. Overigens: de drie noordelijke provincies steunen ook de actie om eerst de Hanzelijn aan te leggen en daarna te kijken of de Zuiderzeespoorlijn een haalbare zaak is geworden.

Ten slotte het "call a car"-systeem. Waarom, zo is gevraagd, trekt de minister daar niet harder aan. Omdat onderzoek uitwijst dat dit een zeer rendabel systeem is voor de branche zelf. Dat realiseert de branche zelf zich ook: men is daar nu zeer actief mee bezig. Wij stimuleren de proefprojecten die nu in een aantal regio's worden opgezet. Als die proefprojecten goed lopen, kan ik de

heer Pitstra verzekeren dat dit project zichzelf zowel voor de burgers als voor de branche vele keren terugbetaalt. Dan moet je niet meteen subsidie aan een dergelijk project geven. Het is dan veel beter om te kijken hoe het in een aantal regio's loopt. De neiging die ik bij de fractie van de heer Pitstra beluister om alles maar meteen vanuit de overheid aan te pakken en niet branches en burgers de gelegenheid te geven zelf de handen uit de mouwen te steken, deel ik niet. Vandaar het initiatief in eerste instantie bij de branche zelf.

De heer **Pitstra** (Groen Links): Hoe zit het met de fiscale stimulering, en met mijn vraag over de VEWIN en het artikel in het blad Water? Het laatste is geen subsidie, maar fiscale stimulering.

Minister **Maij-Weggen**: Als wij ervan uitgaan dat het project zichzelf stevig terugbetaalt, dus dat iedere burger daarvan al een fors financieel voordeel heeft, en dat de branche er veel belangstelling voor heeft, waarom zouden we daar dan op voorhand weer fiscale faciliteiten op zetten? Ik vind dat niet nodig. Nogmaals, als u uitrekent – recent is dat gedaan – hoeveel voordeel men kan hebben van deelname aan dit systeem, zeker als men minder vaak auto rijdt, brengt dat al zoveel op, dat dit niet nog eens extra fiscaal moet worden gestimuleerd. Laten we eerst maar eens kijken of het project zichzelf ruimschoots kan bedruipen en of het effectief is, en laten we dan pas beoordelen, of het nodig is om daar nog iets bij te leggen.

Misschien kan de heer Pitstra zijn vraag over de VEWIN even herhalen?

De heer **Pitstra** (Groen Links): In het laatste nummer van Water stond kritiek op de toelating van bestrijdingsmiddelen en op de wet van 1995. Misschien kan die vraag schriftelijk worden beantwoord, zodat ik er later nog eens op terug kan komen? In mijn verhaal stonden op pagina 6 twee concrete vragen. Met name de 0,1 microgram per liter moet niet alleen worden bekeken voor het middel zelf, maar voor een combinatie van middelen. Ik spreek, voor uw duidelijkheid, over alle pesticiden.

Minister **Maij-Weggen**: In het algemeen kan ik zeggen dat zowel

door het ministerie van LNV als door dat van Verkeer en Waterstaat, in navolging van internationale afspraken, een hard beleid wordt gevoerd om het aantal gewas-beschermingsmiddelen – zo worden pesticiden ook wel genoemd – terug te dringen. Ik wijs op het recente lozingenbesluit voor de glastuinbouw. Dat is een moeilijk punt voor de sector en daarom heb ik er ook wat flexibiliteit in aangebracht. Dit besluit is een van de voorbeelden waaruit blijkt dat mijn ministerie het terugdringen van het gebruik van pesticiden serieus neemt.

Ik zal het genoemde artikel nog eens zeer goed bestuderen, maar ik heb van mijn diensten geen signalen gekregen dat er sprake is van een toename van pesticiden in het water. *Integendeel, de kwaliteit van het water in ons land is op alle fronten – het gehalte aan zout, aan zware metalen en aan pesticiden – aanmerkelijk verbeterd.* Deze verbetering zet zich ook langzaam maar zeker voort. Dat mag als laatste zegening hier worden gesignaleerd.

De beraadslaging wordt gesloten.

De wetsvoorstellen worden zonder stemming aangenomen.

De vergadering wordt van 16.50 uur tot 17.05 uur geschorst.

Voorzitter: Tummers

Aan de orde is de behandeling van het wetsvoorstel:

- **Wijziging van de Leerplichtwet 1969 en enkele andere wetten (22900).**

De beraadslaging wordt geopend.

Mevrouw **Soetenhorst-de Savornin Lohman** (D66): Voorzitter! Het voorliggende wetsvoorstel raakt aan een belangrijk maatschappelijk probleem: de grote groep jongeren die de school verlaat zonder diploma. Het wetsvoorstel is dan ook door de minister behandeld in samenhang met de nota Voortijdig schoolverlaten, een goed voorbereide start. Uit deze nota blijkt dat een aanzienlijk aantal jongeren – 1 op de 3 – de school verlaat zonder de eindstreep te halen. Zo'n gegeven baart ons zorgen. Het recht

onderwijs te mogen volgen – ooit een van de verworvenheden van de verzorgingsstaat, ondertussen ook verlengd tot 16 jaar – heeft kennelijk een keerzijde. Niet alle jongeren beschouwen dit recht als een voorrecht. Het gaat om 80.000 jongeren per jaar. Dit is dus geen marginaal verschijnsel.

Stel u heeft een winkel en een van de drie klanten loopt weg. Is dat geen reden om eens goed na te gaan of het produkt dat u verkoopt, wel voldoende is afgestemd op de vraag? Zo redeneert de minister niet. Het zijn de klanten, de leerlingen, die niet deugen en aan wie iets gebeuren moet. De klanten worden als probleemgroep gedefinieerd en omdat dit een erg groot aantal is, wordt de groep vervolgens teruggebracht tot *hanteerbare proporties*. Op grond van welke gegevens en aan de hand van welke criteria? Dit blijft onduidelijk, omdat de eerste fase is overgeslagen, namelijk een behoorlijk inzicht krijgen in wat jongeren beweegt.

Voorzitter! We hebben hier onlangs in dit huis over kunnen debatteren. Te snel wordt naar antwoorden gegrepen in de zin van nieuwe wetgeving, die dan vaak zeer verkokerd met het probleem omgaat. Binnenkort behandelt deze kamer het wetsvoorstel dat de Jeugdwerkgarantiewet wijzigt. De bedoeling is om een sluitend stelsel te maken, waarbij jongeren of werken of een JWG-plaats hebben of scholing genieten. Ook daar blijkt dat grote groepen jongeren niet in dit sluitend stelsel te vangen zijn, gewoon thuis zitten of iets onduidelijks doen. Omdat dit onhanteerbaar is, wordt de doelgroep teruggebracht tot probleemjongeren. Noemden we dat vroeger niet randgroepjongeren? Voor deze jongeren wordt weer iets moois bedacht, in dit geval een voortraject waarin scholing en werk een plaats moeten krijgen.

Beide wetsvoorstellen gaan in feite over dezelfde problematiek. Is er – zo willen wij de minister vragen – tussen Sociale Zaken en Werkgelegenheid en Onderwijs en Wetenschappen op dit punt een behoorlijke afstemming geweest?

Voorzitter! De nota Een goed voorbereide start spreekt de intentie uit een samenhangend beleid te willen voeren. D66 juicht dit toe. Maar de samenhang blijft beperkt tot de onderwijstkoker. De nota reduceert de probleemgroep tot de harde kern,

een aantal van 12.000. Maar de vraag blijft of dit terecht gebeurt en aan de hand van welke criteria. Hebben deze jongeren iets gehad aan de jaren onderwijs die zij wel gevolgd hebben? In hoeverre is hun zelfbeeld beschadigd doordat zij zijn vastgelopen in het onderwijsstelsel zoals wij dat nu kennen?

Naar ons idee zijn de instrumenten uit het wetsvoorstel te veel gericht op de vraagkant, de jongeren, en te weinig op de aanbodkant. Dit is wonderlijk, want zo weinig als wij weten van de jongeren, zo veel weten wij van het aanbod. Dat is immers de uitkomst van beleid. Aan die kant zien wij helaas dat er sprake is van een zekere achteruitgang, met name voor kinderen die in het reguliere onderwijs moeilijk inpasbaar zijn. Er is een groot tekort aan plaatsen op scholen voor zeer moeilijk opvoedbare kinderen en op lom-scholen. Met name in de grote steden is een situatie ontstaan waarbij kinderen, met medeweten van de leerplichtambtenaar, thuiszitten. Daar iets aan doen, ligt meer voor de hand dan jongeren van wie wij betrekkelijk weinig afweten, proberen te beïnvloeden door een hardere aanpak. Ik wil hierop graag een reactie van de minister.

Het verscherpen van de leerplicht, met als sanctie de jongere vanaf twaalf jaar een hechtenisstraf op te leggen of een vervangende geldboete, is in onze ogen het minst gelukkige onderdeel van dit wetsvoorstel. Vermoedelijk blijft dit een papieren dreiging, want ik zie het eerste meisje of jongetje nog niet achter de tralies verdwijnen. Waarom is bovendien geen aansluiting gezocht bij het nieuwe jeugdstrafrecht? Dat kent gloednieuwe alternatieve sancties, zoals het volgen van een opleiding of scholing. Zal hier niet een vreemde uitwisseling ontstaan? Kinderen die een misdrijf plegen moeten als straf naar school, terwijl kinderen die niet naar school willen voor straf naar het gevang moeten.

De Leerplichtwet moet worden aangepast omdat de tijden zijn veranderd, zo stelt de minister. Kinderen zijn mondiger en kunnen dus eerder op hun verantwoordelikheden worden aangesproken. Onlangs kreeg ik een advies onder ogen van de sectie familie- en jeugdrecht van de Vereniging van rechtspraak naar aanleiding van de wijzigingen in het jeugdstrafrecht. Zij

noemde de gehele gedachtengang dat jongeren tegenwoordig mondig zijn vanaf twaalf jaar, een illusie. Kinderen zijn nog net zo lastig, ongezeglijk, eigenwijs en onwijs als vroeger, zo wordt ongeveer gesteld. Zonder wetenschappelijke onderbouwing is het onverstandig om kinderen allerlei verantwoordelijkheden te geven die bij volwassenheid horen, aldus deze kenners van het jeugdrecht, die vaak probleemjongeren onder ogen krijgen. Wij vernemen graag van de minister hoe hij hier tegen aankijkt.

Als wij jongeren als mondig willen beschouwen, is het zaak, hen te wijzen op hun rechten. Ik zag dit ook weer in de fraaie nota Intersectoraal jeugdbeleid. Het antwoord van de minister op onze vraag, hoe hij dit denkt aan te pakken voor het recht op onderwijs, was enigszins teleurstellend. Verwezen werd naar de Wet medezeggenschap onderwijs – in die wet wordt voornamelijk de inspraak geregeld van de ouders – en naar het leerlingenstatuut, dat de school op kan stellen. Nu is juist kenmerkend voor rechtsaanspraken, dat zij door de wetgever gegarandeerd zijn. De minister heeft een eigen verantwoordelijkheid in dezen. In zijn eigen woorden – en ik citeer nu de memorie antwoord – heeft leerplicht als pendant "de garantie van de overheid dat jongeren goed worden voorbereid op hun functies in de samenleving van morgen." Dit is een mooie zin, maar bijvoorbeeld in de Wet op het basisonderwijs heeft deze uitspraak al meer handen en voeten gekregen. De overheid moet een voorlichtingsbeleid voeren, zoals ook blijkt uit de fraaie nieuwe nota. Ik kan mij dan ook voorstellen dat de minister van Onderwijs jongeren erop wijst dat zij recht hebben op een goed aanbod.

Aan de aanbodkant vormt dit wetsvoorstel een geringe versoepeling door de invoering van de vervangende leerplicht. Daardoor wordt het voor een klein aantal kinderen, dat de school echt niet ziet zitten, mogelijk om vanaf veertien jaar een deel van de tijd in de praktijk door te brengen. Wij staan daar geheel achter en vinden het eigenlijk verbazingwekkend dat deze mogelijkheid nu pas wordt ingevoerd. Helaas gebeurt dit op een moment dat het bedrijfsleven minder praktijkplaatsen heeft. De deelname aan het MBO neemt toe en het aantal plaatsen in het leerlingwezen

is gedaald. Kan de minister ons iets meer vertellen over deze recente ontwikkeling? Hij is hier nogal optimistisch over.

Ten slotte zeg ik nog iets over de centrale plaats die is toegedacht aan de leerplichtambtenaar. Deze moet als een spin in het web zitten, als het gaat om het begeleiden van jongeren naar school of werk. Voorzitter! Ik heb hier met vertegenwoordigers van de VNG en met mensen uit kleinere gemeenten over gesproken. Ook hebben wij brieven van de organisatie van leerplichtambtenaren hierover gehad. Ik vraag mij af of deze mensen wel goed zijn toegerust voor een dergelijke taak, want eigenlijk ligt deze taak meer op het terrein van de sociale vernieuwing. Het gaat om de coördinatie van activiteiten en om het onderhouden van netwerken. Een leerplichtambtenaar is meestal een gemeenteamambtenaar die de Leerplichtwet er zo'n beetje bij doet. Dat is dan een van de "mapjes" waar hij ook mee bezig is. Hoe die ambtenaar nu precies die hele functie kan vervullen waar ook nog een aanjaagsubsidie tegenaan is gezet, daar zetten wij zo onze vraagtekens bij. Overigens, verkokerd zijnde als het is, zullen wij wel onze steun aan dit wetsvoorstel geven.

□

De heer **Van Boven** (VVD): Mijnheer de voorzitter! Het is destijds staatssecretaris mevrouw Ginjaar-Maas geweest die het probleem van het niet naleven van de Leerplichtwet en het voortijdig schoolverlaten op de politieke agenda heeft gezet en initiatieven heeft ontwikkeld om hierin verbetering te brengen. Haar werk is voortgezet door haar opvolger, staatssecretaris Wallage, en het resultaat van de herziening van de Leerplichtwet wordt hier vandaag door minister Ritzen verdedigd. In de Tweede Kamer is dit wetswijzigingsvoorstel uitvoerig aan de orde geweest, samen met de nota over voortijdig schoolverlaten.

Het behoeft geen betoog dat de leden van de fractie van de VVD, die steeds grote nadruk hebben gelegd op het grote belang van goed onderwijs – in hun ogen de basisvoorwaarde voor het ontwikkelen van ons menselijk kapitaal als investering in onze welvaart en ons welzijn – overtuigd zijn van het belang van het behalen van een

schooldiploma als aanzet tot de intrede op de arbeidsmarkt. Daartoe is het handhaven en het naleven van de Leerplichtwet een duidelijk vereiste.

In grote lijnen heeft dit voorstel dan ook onze instemming. Wij kunnen ons vinden in de aanscherping van de gemeentelijke taak bij de controle op de naleving van de Leerplichtwet en de rol die daarbij aan de leerplichtambtenaar ter plaatse of in regionale samenwerking is toebedeeld. Wij vinden het dan ook onnodig om na de grondige behandeling ter overzijde opnieuw uitvoerig op de verschillende onderdelen in te gaan. Bovendien heeft de minister in de schriftelijke voorbereiding voor deze behandeling getracht een verhelderend antwoord te geven op de verschillende vragen. Wij zijn hem daarvoor erkentelijk.

Dat het overleg met de staatssecretaris van Sociale Zaken blijkens de brief de dato 17 januari aan de Tweede Kamer – waarvan wij het toegezegde afschrift ontvingen – geleid heeft tot een voorlopig negatief oordeel over het hanteren van het verlies van aanspraak op kinderbijslag als sanctiemiddel tegen ouders die aanwijsbaar in gebreke blijven bij het naleven van de Leerplichtwet stemt ons tot tevredenheid. Wij hadden daarover – wellicht op andere gronden dan de in de brief genoemde argumenten – reeds grote twijfels.

Op twee andere vragen heeft de minister naar onze mening echter geen of geen overtuigend antwoord gegeven. Wij houden daar dan ook twijfels over. Ons eerste bezwaar ligt op het vlak van de doelmatigheid en de uitvoerbaarheid van het beoogde beleid van de gemeenten. Zowel Partij van de Arbeid als VVD heeft in het voorlopig verslag bezorgdheid geuit over de effectiviteit van de maatregelen indien het de gemeenten ontbreekt aan de financiële middelen om een of meer, nu bepaald full-time, leerplichtambtenaren te bekostigen. Mevrouw Soetenhorst sprak daar ook al over. In zijn antwoord aan de Partij van de Arbeid waarnaar hij de fractieleden van de VVD verwijst, spreekt de minister zijn "vertrouwen" uit inzake het goed functioneren van de door de gemeenten te vervullen verplichtingen. Maar hij geeft geen afdoende antwoord op onze vraag hoe het de gemeenten mogelijk zal zijn de taak van de leerplichtambtenaren te

versterken zonder extra financiële middelen, nog afgezien van de toename van de administratieve verplichtingen waarvan de bewindsman zegt zich bewust te zijn. Wil de minister op dat punt nog eens een nadere en overtuigende uitleg trachten te geven?

Het tweede punt betreft artikel 13 inzake de vakantieregeling. Naar de stellige overtuiging van de leden van de VVD-fractie hoort een dergelijke regulerende bepaling, rigoureuus en bindend, in dit wetsvoorstel niet thuis. Op onze vraag of de minister de in artikel 13a voorgestelde maatregelen met betrekking tot de vakantie wel in overeenstemming acht met het algemeen – ook door hem – aanvaarde streven naar een steeds meer autonome school, blijft hij ons een antwoord schuldig. Wel beargumenteert hij wettelijke regeling van deze materie, opnieuw onder verwijzing naar zijn antwoord in dezen aan de PvdA, met de noodzaak van rechtsgelijkheid! En van een antwoord op onze vraag over de werknemers in zeer kleine ondernemingen en beroepsbeoefenaren in bijvoorbeeld de gezondheidszorg, waar de noodzaak van gedeeltelijk permanente aanwezigheid en vervangingsregelingen geldt, maakt de minister zich wel heel gemakkelijk af door te verwijzen naar artikel 11, onderdeel f, inzake verlof voor deze groepen om in bepaalde gevallen buiten de officiële vakanties in gezinsverband extra vakantie op te nemen. Dat hebben wij natuurlijk ook gelezen, maar in artikel 13 wordt deze extra vakantie – na toestemming van het hoofd – beperkt tot maximaal tien dagen, dus twee weken, zo neem ik aan, en ze mag niet vallen in de eerste twee weken na de zomervakantie. Uit onderwijskundig oogpunt is dat laatste wel te verdedigen, maar de beperking tot tien (werk)dagen achten wij bepaald onvoldoende.

In de Tweede Kamer is aan deze problematiek en passant aandacht besteed door de collega's Huibers en Nuis en door mijn partijgenoot Franssen. Als voorbeeld is verwezen naar alloctonen, kinderen van oogstende landbouwers en die van kermisexploitanten. Zelf heb ik verwezen naar kinderen van werkgevers en werknemers in zeer kleine ondernemingen en die van beroepsbeoefenaren in de gezondheidszorg. Ik zou daar nog de kinderen aan toe willen voegen wier

ouders in een ver buitenland verblijven en die hier scholen bezoeken vanuit internaten of pleeggezinnen. In de meeste gezinnen is een vakantie van drie weken in gezinsverband in een klimatologisch gunstig seizoen een vanzelfsprekende verworvenheid en een minimum. De minister wil met dit wetsvoorstel deze mogelijkheid voor onder andere bovengenoemde groepen beperken tot twee weken. Daarmee doet dan eveneens een vorm van rechtsongelijkheid zijn intrede tussen gezinnen die wel en gezinnen die niet in de reguliere vakantie op reis kunnen gaan. Terecht stelt de minister zelf in zijn antwoord aan de Tweede Kamer – 6 oktober 1993, Handelingen nr. 8, blz. 457, middelste kolom – dat er verschil is tussen leerlingen onderling: "Met droge ogen kan worden gezegd dat er kinderen zijn voor wie absoluut niet zo strikt hoeft te worden gehandeld." Wel, juist daarom zou deze problematiek en de oplossing daarvan moeten worden overgelaten aan diegenen die daarover tot op heden altijd naar eer en geweten een beslissing hebben genomen, namelijk de rectoren en directeurs van de onderscheiden onderwijsinstellingen, zeker nu de scholen meer autonomie krijgen en deregulerend zeker in onderwijsland een eerste vereiste is. Bovendien zal deze regeling ongetwijfeld tot ontduiking leiden, bijvoorbeeld door ziekmelding, hetgeen juist uit opvoedkundig oogpunt tegenover de betrokken leerlingen zeer afkeuringswaardig is. Ik wil ten overvloede wel een aantal praktijkvoorbeelden geven, onder andere ontleend aan een langdurige eigen ervaring met dit al vele jaren bestaande probleem, maar dat kan ook in tweede termijn indien de minister niet bereid zou zijn – wij hopen en verwachten dat hij die bereidheid wel heeft – een zekere mate van souplesse, ter beoordeling van de schoolleiders, bij de uitvoering van dit wetsartikel toe te zeggen.

Mijnheer de voorzitter, ik rond af. Dit wetsvoorstel is de leden van de fractie van de VVD sympathiek, maar met name op de punten die ik ter sprake heb gebracht, zullen wij een redelijk antwoord van de minister zeer op prijs stellen. Wij wachten dit met belangstelling af.

□

De heer **Veling** (GPV): Mijnheer de voorzitter! De voorgestelde wijzigingen van de regelingen rond de leerplicht acht ik nuttig.

Het is goed het toezicht op de naleving van de leerplicht te verbeteren. Het is voor mij nog wel de vraag of gemeenten voldoende zullen kunnen investeren in versterking van de functie van de leerplichtambtenaar. Hier heeft ook collega Van Boven op gewezen. En van deze versterking van de functie van de leerplichtambtenaar hangt de effectiviteit van dit wetsvoorstel in hoge mate af.

Het lijkt me ook verstandig om in de situatie van vandaag de leerlingen medeverantwoordelijk te stellen voor hun schoolverzuim.

En de vervangende leerplicht is mijns inziens een noodzakelijk complement op de hoofdregel. Een vraag daarbij aan de minister is nog wel in hoeverre het systeem van de wet sluitend is. Niet alleen is effectiviteit van vervangende leerplicht afhankelijk van de medewerking van de jongere zelf. Er ontstond een heel interessante cirkel, toen collega Soetenhorst sprak over vervangende of alternatieve straffen in de sfeer van het jeugdrecht, zoals scholing. Bij onwettig verzuim moet de rechter er opnieuw aan te pas komen met nieuwe alternatieve straffen. Dat is iets onmogelijks. Dat blijft dus een groot probleem.

Niet alleen de medewerking van de jongere is dus een noodzakelijke voorwaarde, een medewerking die helaas niet verzekerd is. Ook is echter niet bij voorbaat verzekerd dat er een onderwijsinstelling is die de verantwoordelijkheid voor het onderwijs en de vorming, een aspect van de hele ontwikkeling van de jongere, op zich neemt. Hoe zwaar tilt de minister aan dit probleem?

Wat minder overtuigend ben ik van de noodzaak om scholen te binden op het punt van vakantieverlof. Het gegeven argument van de wenselijkheid van uniformering ten behoeve van ouders, acht ik niet zo sterk. Hierbij denk ik met name aan het onmogelijk maken van verlof aan het begin van een schooljaar.

Samenvattend kan ik zeggen dat het wetsvoorstel steun verdient. Maar in de manier waarop ik erover sprak, klonk tegelijkertijd enige twijfel door over de mogelijkheden om via regels en sancties de

problemen van onwettig schoolverzuim op te lossen.

Een alternatief kan ik niet uit mijn mouw schudden. Maar het is realistisch om van dit wetsvoorstel geen wonderen te verwachten, met name niet in de moeilijke situaties waarin jongeren hun motivatie voor onderwijs verloren hebben, al dan niet vanwege moeiten in hun sociale omgeving.

De leerplicht is in de tijd van de invoering ervan omstreden geweest. Dat is niet zo verwonderlijk, omdat de overheid de vrijheid van ouders begrenst. Het was ook lange tijd niet gemakkelijk de leerplicht te effectueren. Ouders hadden nogal eens eigen plannen met hun kinderen.

Deze perikelen van indertijd hebben nauwelijks een parallel in de moeite die de leerplicht in onze tijd geeft. Een analogie is wel te vinden in het gebrek aan medewerking van sommige islamitische ouders als het de schoolgang van hun dochters betreft.

Maar de kernproblematiek ligt heel ergens anders. In de gevallen waarover we echt zorg moeten hebben, is het niet de weigerachtigheid van de ouders die het probleem veroorzaakt, maar de situatie van de jongere. En het spijbelen is dan dikwijls niet de kern van de moeite, maar slechts een symptoom. Er kunnen grote problemen zijn in de situatie thuis. Er kan sprake zijn van het begin van een soort loopbaan in onmaatschappelijkheid en, wie weet, criminaliteit.

In zekere zin kunnen we zeggen dat deze nieuwe problemen in de effectiviteit van de leerplicht zijn ontstaan doordat de problemen van eertijds zijn verdwenen. De band tussen ouders en kinderen is veranderd. In het algemeen is er natuurlijk geen kwaad van te zeggen dat kinderen zelfstandiger zijn geworden, maar het risico van ontsporingen is daardoor ook groter geworden.

Soms zou je denken: was de band tussen ouders en kinderen nog maar zodanig dat leerplichtambtenaren zich als doel konden stellen ouders te overtuigen. Want hoe moeilijk dat ook was en in sommige gevallen nog steeds is, de risico's voor kinderen worden in deze gevallen zeker vaak beperkt door een stevig thuisfront. De echt moeilijke gevallen zijn die van jongeren die zelf hun motivatie verloren hebben. Deze jongeren

ervaren dikwijls niet voldoende steun in een sociale structuur waarin positieve waarden worden aangeleerd en bevestigd. En het cultureel klimaat waarin wij gewend zijn te leven, namelijk een klimaat waarin materialisme en eigenbelang toch in het algemeen heel respectabel worden geacht – materiële welvaart en het opkomen voor je rechten zijn toch belangrijke zaken – biedt ook weinig stimulansen aan jongeren die twijfel hebben over hun plek in deze wereld, en die door allerlei moeiten niet de illusie kunnen hebben, hoog te scoren in de race om inkomen en status. Een nadelige factor is hier vervolgens dat ons arbeidsbestel anoniemer en minder zichtbaar is geworden. Bij vader en moeder thuis dan maar meewerken en zo een vak leren of bij iemand in de buurt is vaak geen alternatief. Daar komt bij dat de kansen op de arbeidsmarkt beperkt zijn, zeker voor jongeren zonder diploma of ervaring.

Het onderwijs wordt ook door deze minister aangespoord om aandacht te besteden aan de voorbereiding op maatschappelijk functioneren en op deelname aan het arbeidsbestel. Dat is een voor de hand liggende aansporing. Zelfs in de brugklas van het voortgezet onderwijs moet "oriëntatie op samenleving en beroep" – het is een geijkte term geworden – een bestanddeel van het onderwijs in alle vakken zijn. Op zichzelf juich ik dit toe, maar we moeten de mogelijkheden van het onderwijs niet overschatten, zeker niet waar het gaat om leerlingen die minder gemotiveerd zijn. Naar mijn overtuiging worden kinderen in de leerplichtige leeftijd in het algemeen gesproken niet primair gemotiveerd door kansen op de arbeidsmarkt of zelfs maar door beroepsidealén. Zij worden in ieder geval niet gemotiveerd door realistische beroepsidealén. Nee, de school en de steun van thuis leveren als regel de basis voor activiteiten, voor presteren. Dit is ook helemaal niet erg. De pedagogische taak van de school, 't liefst ingebed in een sociale omgeving die duidelijke waarden huldigt en die een zeker toekomstperspectief overdraagt en aanbiedt aan kinderen, is jongeren een opstapje geven waarvan zijzelf het belang misschien pas later echt beseffen. Als dat fout gaat, is er echt een groot probleem. Scholen en overheden kunnen dan niet gemakkelijk corrigeren wat in het

leven van jongeren verkeerd gaat, zeker niet waar de sociale omgeving, in smallere en in bredere zin, geen steun biedt.

Deze algemene beschouwing is ingegeven door ernstige zorg voor bepaalde groepen jongeren. En deze beschouwing werd zo algemeen, omdat het mijn overtuiging is dat de problemen van deze jongeren samenhangen met een gebrek aan richtinggevoel in onze samenleving. Dat is een bekend thema, waarover vaker gesproken is. We moeten de instrumenten van de Leerplichtwet zeker gebruiken. Ik zal het wetsvoorstel steunen, maar er is geen reden om te denken dat we het daarmee redden.

□

De heer **Redemeijer** (PvdA): Mijnheer de voorzitter! "Waarom is de leerplicht noodzakelijk en welke zijn de voordelen aan de maatregel verbonden?" Met deze vraag begint paragraaf 2 van de memorie van toelichting op het voorstel tot regeling van de leerplicht in 1898. Het antwoord wordt ook gegeven. Het luidt: "Van de school, ook van de best ingerichte, mag niet te veel worden verwacht. De school zal altijd slechts een zwak tegenwicht vormen tegen het gemis aan of tegen de verkeerdheden van de huiselijke opvoeding." Omdat het zo mooi is, nog een enkel citaat: "Een feit is dat het goede zaad in de school uitgestrooid, door slechte invloeden en voorbeelden daarbuiten dikwijls grotendeels verstikt wordt." Tegenstanders van het wetsvoorstel toen zeiden onder meer: "De enige grond, die de regering aanvoert is een analogie tussen onthouding van het lichamelijk voedsel en gehele verwaarlozing van opvoeding. In de eerste plaats valt op te merken, dat onthouding van onderwijs met onthouding van voedsel niet is gelijk te stellen, daar voedsel onontbeerlijk is, maar onderwijs niet"! Meer dan 300 pagina's zijn in de schriftelijke voorbereiding aan de wet van 1900 gewijd. Het is interessante lectuur, dat kan ik iedereen verzekeren.

Bijna 100 jaar later bespreken wij een voorstel dat poogt de maatschappelijke ontwikkelingen met betrekking tot ongeoorloofd schoolverzuim en voortijdig schoolverlaten aan te pakken. Opvallend verschil tussen 1900 en nu is dat de betekenis van scholing en

vorming toen nog geen gemeengoed was en dat leerplicht, toen ook wel schooldwang genoemd, afgedwongen moest worden. Ik citeer nog één keer: "Kan daarom met grond worden beweerd dat de leerplicht vooral tegen de lagere klassen is gericht? Het tegendeel is waar; de onvermogens zullen de gevolgen van leerplicht het meest gevoelen, maar er ook het meest door worden gebaat". De verheffing van het volk.

Nu wordt *grosso modo* de betekenis van scholing en vorming volledig ingezien. Nee, sterker nog: het wordt als motor voor economische ontwikkeling en als middel tot persoonlijke ontplooiing gezien. Wij praten nu dan ook over een ander soort, relatief niet al te omvangrijk, schoolverzuim. Ik voeg eraan toe dat ook de heer Veling in zijn analyse van de samenleving laat zien, dat er tussen 1900 en nu grote verschillen zijn.

Natuurlijk is er een probleem van vroegtijdig, ongediplomeerd schoolverlaten, en ook is er een relatie tussen schoolverzuim en jeugdcriminaliteit. In het kader van sociale vernieuwing moet worden getracht onderwijsachterstanden zo vroeg mogelijk ongedaan te maken.

Wat in 1900 een wettelijke ingreep, een maatregel, meer dan rechtvaardigde – ook al was de weerstand toen groot – roept in de situatie van nu de vraag op of deze rechtvaardigingsgrond er nog is. De heer Veling heeft daar zoëven ook al op gewezen. Als wij nu kijken naar de vormen waarin schoolverzuim voorkomt, dan zou ik niet op voorhand willen stellen dat het hanteren van geboden, verboden en strafmaatregelen – dat is toch wat de Leerplichtwet doet – effectief is om de kwaal te bestrijden.

Laten wij eens kijken hoe de problematiek er in grote lijnen nu uitziet:

- a. we kennen het probleem van het niet voldoen aan de partiële leerplicht;
- b. we kennen het probleem van de vroegtijdige schoolverlaters, die zonder diploma het onderwijs verlaten;
- c. we kennen het probleem van het niet naar school gaan van de kinderen van onze buitenlandse medelanders;
- d. we kennen het verschijnsel van incidenteel kort schoolverzuim, de baaldagen of -uren.

Dit is een grove schets; ik geef het toe. Maar als wij naar deze categorieën kijken, dan zou ik met onze geachte voorzitter willen vragen: wat is het probleem en wie heeft het? Het antwoord zou kunnen luiden dat het niet in eerste instantie een probleem van de samenleving, van de overheid is, maar veeleer van de scholen die er kennelijk niet in slagen om een onderwijsaanbod te doen en methodieken te hanteren, waarbij rekening wordt gehouden met de capaciteiten, mogelijkheden en wensen van de onderwijsgenietenden. Als gevolg daarvan haakt een deel van de leerlingen gedemotiveerd af. Ten aanzien van deze groep ligt het zoeken van oplossingen in eerste instantie op het bord van de scholen en afgeleid daarvan bij de overheid.

De problematiek van het schoolverzuim bij kinderen van de allochtonen is van een andere orde. Hier zijn onzes inziens voorlichting en overreding essentieel. Het fenomeen van gewoon voor een dag of één of meer uren te verzuimen, is weer van een totaal andere orde. Ik kom daar straks nog op terug.

Als mijn benadering van de verschijningsvormen van het voorkomende schoolverzuim juist is – ik hoor graag van de minister wat hij daarvan vindt – dan lijkt het ons dat de vigerende leerplichtwet en ook de thans voorliggende wijzigingsvoorstellen niet of nauwelijks bijdragen aan de oplossing van het probleem en dus als overproduktie van beleid kunnen worden aangemerkt. Wat in deze benadering overblijft, is een soort jeugdhulpverlening: jongeren tegen zichzelf en soms tegen hun onwillige of ongeïnteresseerde ouders in bescherming nemen en ervoor zorgen dat hun talenten niet verloren gaan en dat ook aan hen een goede start in de samenleving mogelijk wordt gemaakt. Zien wij het goed dat de minister ook op deze lijn zit en de sanctiemiddelen die in de wet staan, slechts als onmisbaar sluitstuk beschouwt?

In zo'n benadering kunnen wij ons vinden. Maar, mijnheer de voorzitter, daarmee zijn wij er niet. De school moet haar opdracht waarmaken en de overheid moet daarvoor voorwaarden scheppen. In de besturingsfilosofie van deze minister dient de overheid steeds meer op afstand te gaan staan en moeten de scholen meer autonoom beleid

voeren. Licht het dan in de rede om van de scholen te eisen dat ze ook op dit terrein plannen van aanpak ontwikkelen en verslagen insturen en om dit ook nog de gemeenten te laten doen? Wat wil de minister eigenlijk met al die rapportages? Hoe denkt hij het allemaal te verwerken en met welk doel? En als de minister zoveel vertrouwen heeft in de scholen, waarom zadelt hij hen dan op met zoveel regels? Als ik zo meteen wat opmerkingen maak over de voorgestelde regelgeving, zal dat blijken.

Op één argument van de minister wil ik nu al reageren, namelijk dat hij dit doet om te voorkomen dat er rechtsongelijkheid ontstaat. Wij begrijpen niets van dat argument. Meer beleidsautonomie impliceert toch per definitie meer verschillen? Dat is – negatief gezegd – toch de prijs die je betaalt voor méér autonomie aan onderwijsinstellingen en gemeenten? En als je het positief benadert, kies je daar toch bewust voor vanuit een meer marktgerichte benadering? Wil de minister nog eens uiteenzetten, hoe in dit geval redelijk gedetailleerde regelgeving zich verhoudt tot meer autonomie voor de scholen en dat in het licht van een groot aantal beleidsterreinen waarop ook rechtsongelijkheid ontstaat c.q. kan ontstaan?

Voorzitter! Voorafgaand aan mijn opmerkingen over het wetsvoorstel als zodanig, heb ik nog één algemene vraag. Als je ouders leerplicht voor hun kinderen oplegt en de leerlingen daarop ook zelf wilt aanspreken, zou je dan niet moeten garanderen dat voor deze leerlingen het hen passend onderwijs aanwezig is? Ik geef vier voorbeelden.

1. Als een i-leerling in het voortgezet onderwijs, door de lessentabellen gedwongen, te veel vakken krijgt aangeboden, die bovendien qua inhoud voor hem of haar niet zo geëigend zijn, heeft een school dan praktisch de ruimte om voor een andere aanpak te kiezen?

2. Indien, als gevolg van de grotere autonomie van de scholen en met name bij grote, brede scholengemeenschappen, de formatie vooral wordt ingezet om in de tweede fase van dit onderwijs – gymnasia en athenea – de groepen kleiner te maken met als gevolg grotere groepen in het VBO, heeft de minister dan de mogelijkheid in te grijpen?

3. Is het redelijk dat een leerling die aangewezen is op speciaal of op voortgezet speciaal onderwijs, geen toelating tot dit onderwijs kan verkrijgen op grond van stabilisatieafspraken? Het mag immers niet meer kosten!

4. Komt het voor dat ouders die een andere school voor hun kinderen willen kiezen, praktisch niet in staat zijn deze wens gehonoreerd te krijgen, omdat andere scholen weigeren deze kinderen op te nemen?

Voorzitter! Over de papieren exercities voor scholen en gemeenten (artikel 25) heb ik al een vraag gesteld. De minister zegt vertrouwen te hebben dat dit goed functioneert. Wij hebben dat vertrouwen minder. In ieder geval betekent het een aanzienlijke belasting en dit – zoals de laatste tijd gebruikelijk is – zonder extra geld.

Het antwoord op onze vraag over jongeren die in residentiële setting onderwijs ontvangen anders dan op een school of onderwijsinstituut als bedoeld in artikel 1 van de wet, is redelijk cryptisch. B en W kunnen vrijstelling verlenen, zo zegt de minister. Hoe zat het ook al weer met de rechtsgelijkheid? Waarom wijst de minister deze instellingen met toepassing van de nieuw voorgestelde artikelen 1 en 1a niet aan, zo vroegen wij.

Onze vraag over de beslistermijn ex artikel 3a, lid 4, was simpel. Als de termijn wordt overschreden, zou de beslissing dan niet instemmend moeten zijn? Het antwoord van de minister is, dat de termijn van ruim drie weken voldoende is. Daarmee geeft hij echter geen antwoord op onze vraag. Daarom herhaal ik die vraag nog maar eens.

Ook vroegen wij naar het verschil tussen de termen "vrijstelling" en "verlof". Er bestaat geen inhoudelijk verschil, aldus de minister. In het eerste lid van artikel 31a is bedoeld aan te geven, dat een beroep op vrijstelling wegens vakantie slechts gedaan kan worden als het hoofd hiervoor verlof heeft verleend. Het zal aan mij liggen, maar ik begrijp het niet. Het hoofd verleent verlof. Dan is er toch geen aanleiding meer om vrijstelling aan te vragen? Wil de minister dat nog eens toelichten?

Ik kom ook nog even terug op het verbod om verlof te geven gedurende de eerste twee weken van een schooljaar. Over het aspect van de rechtsgelijkheid heb ik al iets gezegd.

Wij achten deze bepaling nogal bevoogdend en vrezen bovendien, dat deze ook in relatie tot de vakantiespreidingsproblematiek niet zal werken. Het is onzes inziens een bepaling die qua intentie goed is, maar die door voorlichting en overtuiging bereikt moet worden en niet door een verbod. Zou de minister overigens nog iets kunnen zeggen over de consequenties voor het naleven van de leerplicht van de vakantiespreidingsproblematiek in het algemeen? Bij een bespreking in de fractie gisteravond kwamen er geluiden uit verschillende delen van het land, dat, nu de vakantiespreiding zich ook op andere perioden dan de zomervakantie richt, het aantal gevallen waarin problemen ontstaan – en er dus een beroep gedaan wordt op verlof om vakantie mogelijk te maken – groter wordt.

Mijn volgende opmerking betreft artikel 13b over de kennisgeving van de jongere. Natuurlijk mag die jongere worden aangesproken. Wij vrezen echter dat hij zich in een aantal gevallen niet aangesproken zal voelen. Denk eens aan weggelopen jongeren en zwerfjongeren.

Ter afronding van mijn serie opmerkingen over de wet zelve wil ik nog iets zeggen over de positie van de leerlingen uit de trekkende bevolking. De minister heeft gelijk als hij stelt dat wat de basisschoolperiode betreft de zaak redelijk tot goed is geregeld. Voor het voortgezet onderwijs, waar de rijdende school slechts een afgeleide, wat meer begeleidende taak heeft, zijn er wel problemen. Deze jongens en meisjes uit met name de kermisbranche gaan in de winterperiode naar een reguliere school voor voortgezet onderwijs. Dat levert echter in de praktijk nogal wat problemen op. De scholen zitten niet op deze leerlingen te wachten en deze leerlingen voelen zich vaak niet uitgedaagd, niet gemotiveerd voor het aangeboden onderwijs. Het resultaat is: relatief veel schooluitval. Oplossingen voor deze problematiek zijn niet eenvoudig te vinden. Wil de minister samen met de rijdende school nog eens bekijken of vanuit deze onderwijsvorm deelname aan en succes in het voortgezet onderwijs bevorderd kan worden?

Mijnheer de voorzitter. Ter afsluiting van mijn betoog wil ik nog even stilstaan bij het probleem van het incidentele korte schoolverzuim, de snipperdagen, de snipperuren, de

baaldagen en het zogenaamde witwassen daarvan. Het is een redelijk veel voorkomend probleem – dat staat voor ons vast – dat niet door de overheid met wet- en regelgeving kan worden opgelost. Het is onzes inziens een typisch probleem dat door de scholen zelf moet worden aangepakt. Het probleem wordt ook wel beschouwd als niet zo ernstig. Wat geeft dat nou, zo hoor je vaak. Degenen die er zo over denken en praten, voelen zich wel aangesproken door het invoeren van snipperdagen voor dit doel. Voor zover wij hebben begrepen, voelde de Tweede Kamer niets voor zo'n beleid. Zo gaat het ook ons! Naar onze mening moeten wij het verschijnsel niet bagatelliseren, omdat het eigenlijk een onderdeel van een meer algemeen probleem is, namelijk het je niet houden aan afspraken en regels. Het is net als rijden zonder achterlicht of het niet naleven van snelheidslimieten. Het moet kunnen, ik benadeel er toch niemand mee, daar moet je mee leren leven; met dergelijke frases wordt over dit soort dingen gesproken.

Als deze vorm van schoolverzuim nog beschouwd zou kunnen worden vanuit een pedagogische benadering waarbij het gaat om het verkennen en het testen van grenzen, wat op zichzelf tot het normale groeiproces van jonge mensen behoort, kan men er nog met enige relativiteit naar kijken. Erger wordt het als dit gedrag, dit type schoolverzuim door ouders en/of verzorgers wordt getolereerd door het zogenaamd wit te wassen. Je geeft het kind een briefje mee waarin het schoolverzuim soms achteraf wordt gelegaliseerd. Dan wordt het bedenkelijker. Een rondje langs een aantal scholen leerde mij dat dit verschijnsel verhoudingsgewijs nogal eens voorkomt. Ook als ouders hun kind onder schooltijd willen meenemen op vakantie wordt nogal eens gemeld dat het kind ziek is. Dan hoeft je immers niets te vragen en kun je ook geen "neen" krijgen. Kent de minister deze feiten en ontwikkelingen? Hoe waardeert hij deze en ziet hij mogelijkheden om daar iets aan te doen? Het komt ons voor dat de school het tot zijn maatschappelijke taak en zijn pedagogische opdracht dient te rekenen om hieraan iets te doen.

Voorzitter. Ik rond af. Ons betoog is redelijk kritisch. Als wij konden

amenderen, zouden er van onze kant enkele amendementen zijn ingediend. Maar een leerplichtwet blijft nodig. Ook zijn er aanpassingen nodig. Dit betekent dat wij onze steun aan het wetsvoorstel niet zullen onthouden. Wel vragen wij de minister om bij een volgende wijziging nog eens kritisch te kijken naar, wat wij hebben genoemd, een overdaad aan regels. Wij wachten het antwoord van de minister met belangstelling af.

□

Minister Ritzen: Mijnheer de voorzitter. Ik dank de geachte afgevaardigden voor de fundamentele wijze waarop zij dit onderwerp hebben besproken. Ik hoef mij nu niet te begeven in een debat over het recht van amendement. Ik begrijp heel goed de achtergrond van de gemaakte opmerkingen. Ik kan nu al zeggen – ik zal er aan het einde van mijn betoog ook op terugkomen – dat ik mij in belangrijke mate kan aansluiten bij het voortdurend bekijken van de vraag of het gaat om vervolgstappen met betrekking tot wetgeving dan wel om het houden van de vinger aan de pols en het op grond daarvan bij de uitvoering van de wetgeving zoeken naar de maximale ruimte. Toch ben ik goed in de positie om dit wetsvoorstel ten volle te verdedigen. In mijn ogen brengt het in het bijzonder de gemeenten en de scholen iets meer dan tot nu toe in de positie dat zij hun eigen verantwoordelijkheid kunnen nemen, waar het Rijk die verantwoordelijkheid in zijn algemeenheid neemt en vervolgens legt bij de scholen en ook bij de gemeenten.

Mijnheer de voorzitter! Ik wil zo snel mogelijk ingaan op de vragen van de geachte afgevaardigden, maar ik begin heel kort met nog even aan te geven dat het hierbij gaat om iets waarin Nederland niet zo uitzonderlijk is. Het zal een aantal van de geachte afgevaardigden die het Europees witboek open sloegen zijn opgevallen dat het voor een buitengewoon groot gedeelte ging over onderwijs. Dat deed mij deugd, omdat ik de indruk had dat het tijd werd dat het breder, ook onder economen/niet-onderwijsbetrokkenen, duidelijk wordt dat de kern van de langere-termijnontwikkeling gelegen is in een goed functionerend onderwijs. Dat

onderwijs moet vooral goed functioneren in het overdragen van kennis, maar dan voortdurend in combinatie met vaardigheden, houdingen, normen en waarden naar de beroepsbevolking toe en breder zelfs naar de bevolking toe, omdat het niet uitsluitend gaat over het economisch functioneren, maar over het brede maatschappelijk functioneren.

Dat "testament" van Delors is buitengewoon interessant, omdat een belangrijke invalshoek is dat een van de redenen van het falen, zoals ook Delors dat noemt, van de economieën van de Europese Unie gelegen is in het voortijdig schoolverlaten. Daarin viel het mij het meest op dat de percentages voortijdig schoolverlaters van de leeftijdsgroep ongeveer vergelijkbaar zijn over alle landen van de Europese Unie heen, met nogal wat verschillende onderwijsbestellen en ook verschillende benaderingen van het voortijdig schoolverlaten en het schoolverzuim. In mijn ogen geeft dat iets aan over de omvang van de problematiek. Ik ben ervan overtuigd dat het ook aangeeft dat het heel lastig zal zijn om het voortijdig schoolverlaten en het schoolverzuim terug te dringen. Dat zou ik nadrukkelijk willen vaststellen aan het begin van mijn antwoord. Ik verwacht ook niet dat dit wetsvoorstel een panacee zal zijn. Wie die indruk heeft gekregen, moet ik onmiddellijk teleurstellen, want dat kan het niet zijn. Ik denk wel dat het een belangrijke verdere stap is in de ontwikkeling van verantwoordelijkheden.

Vervolgens komt het allerbelangrijkste, maar dat zit in heel veel onderdelen van het onderwijsbeleid: het is niet zozeer meer de wetgeving, het is de uitvoering en het goed de vinger aan de pols houden. In zekere zin is het een nieuw aspect van het politiek functioneren dat juist ook daar de aandacht naar gaat. Bij verschillende begrotingsbehandelingen in de afgelopen jaren, juist in de Eerste Kamer – daar gaat het niet over de centen, maar over grotere dingen, zoals wel eens ook hier naar voren is gebracht – is dat vaak aan de orde geweest: een andere manier van functioneren van het ministerie. Het wetsvoorstel biedt dus geen definitieve oplossingen. In zekere zin is het een kwestie van tasten en zoeken. Ook hierbij kan ik niet

zeggen dat ik zonder twijfel ben over de verschillende zaken die naar voren zijn gebracht. Ik zal proberen ze allemaal heel eloquent te beantwoorden, maar op elk van de punten is er natuurlijk gerede twijfel, niet alleen wetenschappelijke twijfel, maar in zekere zin ook politieke twijfel: tasten en zoeken, maar toch met het gevoel dat wij hierbij een aantal goede stappen hebben gezet.

Daarbij wordt datgene onderschreven wat de heer Redemeijer ook citerend naar voren bracht: het bijzondere van de Leerplichtwet, die juist een belangrijke rol heeft gespeeld doordat die paternalistisch was. Dat is altijd het interessante – dat was ook de kern van zijn betoog – juist voor zwakkeren in onze samenleving. Het tegenaan van schoolverzuim wordt gezien als nogal dwingend, hetgeen ook leidt tot acties van de kant van een overheid. Daar juist is het van het allergrootste belang. Overigens, wat mij betreft is het hele antwoord ingevuld in een context zoals door bijna alle geachte afgevaardigde geschetst: het gaat er nu niet zozeer om, het sanctieapparaat te vergroten; het gaat er wel om, dat sanctieapparaat complementair te maken aan het zorggeheel dat er in eerste instantie in moet zitten en ook aan het verbeteren van het onderwijs.

Voorzitter! De vragen van mevrouw Soetenhorst komen in feite overeen met een aantal van de filosofische beschouwingen van de heer Veling en ook van de heer Redemeijer: wat zijn nu de achtergronden van schoolverzuim en voortijdig schoolverlaten? Ik zie beide zaken in elkaars verlengde liggen. Schoolverzuim kan zeer onschuldig zijn. Ik denk dan aan het af en toe spijbelen dat wordt ervaren als een element van spanning in het schoolbestaan. Dat is iets wat los staat van het spijbelen dat voortkomt uit een breder gevoeld ongenoegen. Dat is misschien wel een push-factor. Het gaat om ongenoegen over het eigen functioneren in de school of over de omgeving die de school aanbiedt. Misschien zijn er ook wel pull-factoren in de zin dat buiten de school zoveel interessante activiteiten te verrichten zijn, dat de school in de schaduw wordt gesteld. Bij dat soort verzuim is er alle reden om bezorgd te zijn over de wijze waarop voortijdig schoolverlaten tot stand komt vanuit schoolverzuim. Er moet

bij schoolverzuim dus onderscheid worden gemaakt.

Ik ga nog even door op de push- en de pull-factoren. Ik denk dat de geachte afgevaardigden er juist aan hebben gedaan om aan te geven dat er een grote verantwoordelijkheid ligt bij de school om ervoor te zorgen dat de push-factoren zoveel mogelijk worden gedempt. De heer Redemeijer heeft hiervan de beperkingen aangegeven. De school kan niet alles compenseren wat zich in de samenleving verder voordoet. Er zullen situaties zijn waarin de school tot het uiterste gaat en toch beperkte mogelijkheden heeft. Het wetsvoorstel bevat in dit opzicht een goed element. Andere vormen van leerplicht worden toegestaan. Dit zou kunnen beantwoorden aan de vraag van leerlingen om een omgeving die van een andere aard is dan de omgeving die door de gewone school wordt geboden.

Verder moeten ook de pull-factoren worden tegengegaan. Het moet duidelijk worden dat deze vanuit de samenleving niet worden gewaardeerd. Op dit punt moet een sanctiebeleid tot stand worden gebracht. Het sanctiebeleid is vooral gericht op ouders, maar het kan ook voortkomen vanuit de kinderen zelf. Het is breder beschreven vanuit de mogelijkheden die vooral grote steden bieden voor jonge kinderen om een breed maatschappelijk bestaan op te bouwen in de niet-reguliere economie. Dat kan zich op alle mogelijke manieren uiten. Het kan belangrijk zijn om dan in ieder geval een sanctie-instrument ter beschikking te hebben. Wij moeten goed evalueren hoe vaak en op welke wijze het gebruikt wordt. Vanuit de historie, vanuit de verschillende stappen op weg naar dit wetsvoorstel, is het heel reëel om deze mogelijkheid te creëren.

Ik ga specifiek in op de cirkel die mevrouw Soetenhorst noemde. Wij krijgen situaties waarin JWG'ers worden geplaatst binnen scholen waar zij ook onderwijs hadden kunnen volgen. Dit is heel interessant. Het is mogelijk dat de JWG'er op een gegeven moment zegt: ja, maar dan kan ik hier net zo goed naar school gaan. Als zoiets gebeurt, hebben wij een belangrijk doel bereikt. Er zijn duizend JWG-plaatsen bij het onderwijs gecreëerd. Een aantal plaatsen zal zich bevinden bij het middelbaar beroepsonderwijs, bij het beroepsbegeleidend onderwijs

en bij andere scholen die de JWG'er in contact kunnen brengen met de mogelijkheden. Het totale beleid rondom schoolverlaten is steeds in goed overleg met Onderwijs en Wetenschappen tot stand gekomen.

De sancties, bijvoorbeeld het volgen van een opleiding, zijn niet tegenstrijdig. Het gaat hierbij om een andere categorie. Bij de categorie waar wij het over hebben, moet je misschien een financiële sanctie instellen. Dat geldt voor de situatie dat sprake is van een kip met veren. Van een kale kip kun je niet plukken. Verder moet natuurlijk sprake zijn van de redelijkheid van de sanctie. Dat moet iedere keer worden getoetst. Heel nadrukkelijk: wij verschaffen ons in zekere zin een instrument. De heer Redemeijer vroeg zich daarvan af of het een instrument is dat überhaupt gebruikt zal gaan worden. We verwachten inderdaad niet dat het vaak gebruikt zal gaan worden, maar in de beleidsontwikkeling die heeft plaatsgevonden, is het een heel reële mogelijkheid.

De vervangende leerplicht en de relatie met het bedrijfsleven is een moeilijk punt. Ik hou van internationale vergelijkingen, omdat je dan kunt zien, waar Nederland in uitblinkt. Een van de punten waarmee het redelijk goed gaat, ondanks de schijn die daarin zou kunnen bedriegen, is dat de samenwerking met het Nederlandse bedrijfsleven heel gunstig verloopt. Dat laat onverlet dat in de periode die we gehad hebben, weer sprake was van een verlies aan leerarbeidsplaatsen. Maar het verlies aan leerarbeidsplaatsen en -stages is aanzienlijk geringer geweest dan ten tijde van de crisis van 1980/1981/1982, toen de economische groei kleiner werd. Daarbij zijn zo'n honderdduizend plaatsen verloren gegaan, die geleidelijk aan weer zijn opgebouwd. Er is nu weer sprake van een daling van het leerarbeidsplaatsen, maar terwijl het toen ging om meer dan 50%, gaat het nu om minder dan 5%. Dat geeft al iets aan van het toegenomen bewustzijn, ook bij werkgevers en werknemers, dat het in zekere zin het slachten van de kip met de gouden eieren is als je bezuinigt op leerarbeidsplaatsen. Op den duur gaat dat ten koste van het eigen groeivermogen en menselijk kapitaal. In dat opzicht is er dus vertrouwen in dat vervangende leerplicht kan

plaatsvinden in samenwerking met bedrijven. Maar ook in dat opzicht ga ik ervan uit dat dit niet op zeer grote schaal zal gebeuren, ook al gezien alle voorwaarden die daaraan zijn gesteld.

Ik kom op een ander belangrijk punt, namelijk de positie van de leerplichtambtenaar. Ik beschouw dat als "het een of het ander". We hebben dat instituut gecreëerd. Ik besef ook hierbij dat in het buitenland dat instituut soms een veel verdere ontwikkeling heeft doorgemaakt. Nochtans kan ook daar niet meteen de conclusie worden getrokken dat het schoolverzuim op alle fronten meer is teruggedrongen. Maar in Nederland is de situatie zeer ambivalent: de leerplichtambtenaar is er, maar een aantal geachte afgevaardigden vindt dat hij eigenlijk niet altijd even goed functioneert. Een aantal leerplichtambtenaren zegt dat zelf ook: het zit in ons pakket, maar we weten eigenlijk niet zo goed wat we moeten doen. Dat geldt vooral voor leerplichtambtenaren in kleinere gemeenten. In grote gemeenten is het probleem een stuk geringer. Dat heeft ons ertoe gebracht, die positie te verhelderen via een ambtsinstructie.

Ik ben dan aanbeland bij de vraag, hoe dat moet worden aangepakt. De bedoeling is dat de VNG die ambtsinstructie voor de leerplichtambtenaar tot stand brengt en dat de Landelijke vereniging voor leerplichtambtenaren ook iets gaat doen aan een lesbrief, deze keer niet voor de scholen, maar voor de eigen leerplichtambtenaren, om aan te geven, hoe men om moet gaan met de Leerplichtwet. In dat opzicht zou ik graag de lijn van "minder wetgeving, meer implementatie" willen doorvoeren, door van mijn kant aan te geven dat we al gestart zijn met het tot stand brengen van een platform, waarin mensen van het ministerie, vanuit de sfeer van de leerplichtambtenaren, maar ook uit andere sferen – die van de jeugdhulpverlening, maar ook van het openbaar ministerie, omdat daar soms grote problemen mee zijn – elkaar regelmatig ontmoeten en daar als het ware nagaan, wat de feitelijke problemen nu zijn met betrekking tot schoolverzuim en hoe de verschillende groeperingen elkaar daarbij kunnen helpen. Natuurlijk moet ons departement, als departement van het leren, voortdurend ervoor zorgen dat iedereen een beetje van elkaar

leert, want heel vaak gebeurt het in Nederland dat het wiel op verschillende plaatsen opnieuw wordt uitgevonden. Ook sommige kleine gemeenten weten heel goed hun weg met het schoolverzuim te vinden, maar andere gemeenten hebben daarbij het gevoel dat ze daaraan opnieuw moeten beginnen.

De leerplichtambtenaar als spin in het web lijkt mij dus buitengewoon belangrijk. Dat is in feite een verheldering van het wetsvoorstel. Wat de daarmee gemoeide kosten betreft, het volgende. Ik kan de heren Van Boven en Redemeijer, die dat in de schriftelijke gedachtenwisseling aangaven, niet helemaal ontzeggen dat dit extra inspanning vereist. Maar is het van dien aard dat het moet leiden tot een extra overdracht van middelen? Onze opvatting, een kabinetsofopvatting, daarbij was dat dat niet zo is. Dit is een taak die in feite was vastgelegd in de Leerplichtwet van 1969, en als zodanig mag worden aangenomen dat een en ander binnen de huidige middelen al had moeten en kunnen worden uitgevoerd.

Voorzitter! De rol van de grote gemeenten op dit punt zal zeker toenemen. Ik merk ook dat er door de grote gemeenten intensief contact wordt gezocht met het ministerie om op lokaal niveau naar oplossingen te zoeken. Het voortijdig schoolverlaten is voor een kwart in Amsterdam gelokaliseerd. Dan gaat het al gauw om 10.000 voortijdige schoolverlaters per jaar. De gemeente Amsterdam is dan ook van mening dat men dit niet kan beschouwen als een probleem dat de minister van Onderwijs wel even zal oplossen.

Mevrouw Soetenhorst heeft gevraagd of er beperkingen zijn voor toelating tot het speciaal onderwijs. Voorzitter! Die zijn er niet. Dat wil niet zeggen dat wij daar altijd even gelukkig mee zijn. Niet elke leerling hoort daar thuis, gezien de snelle groei van het speciaal onderwijs. Wanneer er sprake is van een tekort aan plaatsen, heeft dit te maken met de ontwikkeling van capaciteit. Onze zorg in de nota Weer samen naar school geldt in bijzonder de leerlingen van het LOM- en van het MLK-onderwijs, en niet zozeer de zeer moeilijk opvoedbare kinderen, die vaak de school voortijdig verlaten.

De heer **Redemeijer** (PvdA): Is de minister van oordeel dat het speciaal

onderwijs de leerlingen die nu worden aangemeld ook kan plaatsen?

Minister **Ritzen**: Ja, behalve wanneer men niet in staat is om de capaciteit voldoende snel uit te breiden. Er zijn twee voorbeelden bekend van zeer snel groeiende scholen, waarbij huisvestingsproblemen en problemen met het aantrekken van personeel een rol spelen. Er is geen sprake van dat de middelen door ons beperkt worden. In het kader van Weer samen naar school worden er wel afspraken gemaakt om te bevorderen dat er nationaal gezien stabilisatie zal optreden.

De heer **Redemeijer** (PvdA): Dan wil ik de minister graag een aantal brieven van ouders en scholen ter hand stellen die, mede op grond van financiële straffen die het gevolg zijn van het stabilisatieregime, hun kinderen niet kwijt kunnen op een school voor speciaal onderwijs, ondanks dat zij daarvoor geïndiceerd zijn. De school zegt namelijk: er kan alleen worden toegelaten als er een leerling weggaat. Als de school meer leerlingen aanneemt, wordt zij daarvoor financieel gestraft.

Minister **Ritzen**: Ik wil die brieven graag zien want voor mij is het nieuw dat de gemaakte afspraken zo worden uitgewerkt. Er is zelfs nog sprake van enige groei in het speciaal onderwijs. Hier zal met de scholen voor speciaal onderwijs voortdurend over in debat moeten worden gegaan. Binnenkort zal in de Tweede Kamer de Startwet weer samen naar school aan de orde komen. Hierbij is er aandacht voor het bevorderen van de stabilisatie, maar wordt er ook bekeken of de huidige leerlingen wel terecht in het speciaal onderwijs zitten. Er zijn wellicht kinderen in het LOM en het MLK die weer teruggeplaatst kunnen worden.

Voorzitter! Er bestaat een misverstand over het vakantieverlof. Ik kan de door de heer Van Boven gevraagde srouplesse gemakkelijk toezeggen, omdat de regels in de praktijk al zo worden toegepast. Het wetsvoorstel betekent een verruiming van de bestaande regeling. In artikel 14, derde lid, wordt bepaald dat het hoofd bevoegd is om toestemming te geven voor verlof van tien dagen, dus twee weken.

Vervolgens is ervoor gekozen om voor vakantie langer dan tien dagen de leerplichtambtenaar goedkeuring te laten verlenen. Dat is trouwens nu ook al het geval. De leerplichtambtenaar kan een langere vakantie toestaan. Een vakantie van minimaal twee weken wordt normaal geacht om weer goed uitgerust te beginnen. De heer Van Boven heeft gezegd eerder uit te gaan van drie dan van twee weken. Misschien kan één week worden gecombineerd met een week reguliere vakantie. Het probleem van de vakantiespreiding zal ons altijd blijven achtervolgen. Het is een kwestie van een keuze maken die ergens tussen twee extremen in ligt. Het ene extreem is de feitelijke complete vakantiespreiding. Wanneer ik adviezen krijg die door Economische Zaken worden ontwikkeld, is de vraag voortdurend: Kun je niet zorgen dat kinderen in de tweede week van januari op een zeer ongewoon tijdstip op vakantie worden gestuurd, want dan worden onze vakantiebungalows tenminste goed bezet? Dit zijn de economische belangen. Hier spelen soms ook belangen van filevorming en dergelijke een rol. We moeten er niet aan denken dat we zouden teruggaan naar de oude situatie waarop iedereen op hetzelfde moment op vakantie ging. Dat is het andere extreem. Maar je hebt hiertussen in altijd problemen. Kinderen zullen bijvoorbeeld op verschillende scholen zitten. De ouders merken dan dat ze niet met alle kinderen tegelijkertijd op vakantie kunnen gaan. Deze spanning zal altijd blijven bestaan. Hier hebben we ook weinig oplossingen voor.

We merken wel in toenemende mate dat we inderdaad vrij strikt moeten zijn in het hanteren van regels. De autonome school: Jawel, maar op dit punt is er een probleem met het geven van volledige bevoegdheid aan de onderwijsgevende bij de betreffende scholen. Het zou er al heel snel toe kunnen leiden dat een aantal scholen zich op een bepaalde manier opstelt en daardoor een bepaalde aantrekkingskracht tot stand brengt. Dit is ook in het verleden vaak gebeurd. Dit gaf het Jimmy-trap-effect dat andere scholen dan wel moeten volgen. Dit kan uiteindelijk ten koste gaan van de onderwijskundige benadering. En deze is dan weer bijzonder fruikend voor leerlingen die wat zwakker zijn. Dit was het punt van de "droge

ogen". Er zijn inderdaad kinderen op school voor wie het niet zo belangrijk is of ze altijd zullen verschijnen. Tegelijkertijd zul je echter ook voor deze kinderen een aantal regels moeten hanteren, waaraan zij zich evenals iedereen hebben te houden, omdat anders ook voor andere leerlingen de vraag redelijkerwijze zou kunnen worden gesteld: Waarom zouden wij niet in aanmerking mogen komen voor een langere vakantie buiten de normale vakantietijden?

Voorzitter! Ik kan misschien meteen een paar concrete vragen beantwoorden. De heer Redemeijer gaf een aantal voorbeelden. Het is altijd gevaarlijk om in te gaan op voorbeelden, maar voor deze leerling is er toen sprake geweest van een lang debat in de Tweede Kamer. Mevrouw Grol is hier niet aanwezig. Zij heeft de staatssecretaris toen een aantal vragen gesteld. De staatssecretaris heeft gezegd dat hij zich sterk zou maken om dit alsnog te verdedigen in de Tweede kamer. Ik heb dat onlangs voor hem mogen doen. Het gaat om artikel 11e, tweede lid, de tweede volzin. Het gaat dan om de vraag van één of meer vakken. Artikel 11e, lid 1, gaat over één vak. Artikel 11e, lid 2, gaat over meerdere vakken. Hiervoor geldt een vrij strikt regime. Voordat je vrijstelling krijgt, moet je dat afspreken met een commissie. Ik denk dat dit een goede tussenoplossing is in het spanningsveld tussen aan de ene kant te veel vrijheid waardoor kinderen wel eens de dupe zouden kunnen worden en aan de andere kant het hele strakke sjabloon van de basisvorming.

De tweede vraag van de heer Redemeijer betrof een grotere autonomie en de wijze waarop dit zou kunnen uitwerken voor zwakkere groepen. Hierbij speelt in het bijzonder de verantwoordelijkheid van scholen en de wijze waarop ze die verantwoordelijkheid afleggen een rol. Hierin speelt als tussenroute het Scheveningse beraad in heel veel opzichten, wat juist heel sterk de nadruk heeft gelegd op autonomie-vergroting plus tegelijkertijd meer verantwoordelijkheid aan ouders afleggen, duidelijker maken wat de school doet. Ik zie het overigens ook vaak andersom lopen, dat de groepen voor zwakkere leerlingen vaak kleiner zijn, waardoor de groepen voor leerlingen die het in

een aantal opzichten wat makkelijker kunnen dan wat groter worden.

Ten slotte was de vraag of het voorkomt dat ouders die een andere school voor hun kinderen willen kiezen, praktisch niet in staat zijn om deze wens gehonoreerd te zien, omdat andere scholen weigeren deze kinderen op te nemen. Wij hebben hier ook in de Tweede Kamer kort over gesproken. Ik heb van ambtelijke zijde de informatie gekregen dat dit tot de uitzonderingen behoort. Het is wel zo dat die informatie ontleend moet worden aan geuite klachten. Dat is een zwakke stee. Wij doen daar niet uitvoerig onderzoek naar. Alleen als ouders bij de inspectie klagen, komt ons dat ter ore.

Voorzitter! Ik kom op de vragen van de heer Redemeijer die hij meer in het algemeen heeft gesteld. De eerste vraag betrof de papieren exercities van scholen en gemeenten, waarin de heer Redemeijer wat minder vertrouwen heeft. Een tweede vraag betrof de beslistermijn. Ik heb vandaag het schriftelijke antwoord nog eens bekeken en ik kan mij voorstellen dat dit aanleiding geeft tot misverstanden. De kern van het antwoord zou moeten zijn dat er altijd een beroepsprocedure is. Wij hebben – wellicht nogal beschermend, hetgeen wij misschien te vaak doen – hierbij gekozen voor bescherming van de gemeenten, wanneer er sprake is van een overschrijding van een termijn. Dat geldt bij afwijzing van een verzoek. Ik ben het met de heer Redemeijer eens dat dit niet de sterkste benadering is, maar er is altijd de mogelijkheid van beroep. Dat beroep leidt al heel snel tot het toekennen van het verzoek, omdat de gemeente dan ook echt in gebreke is gebleven en blijkbaar niet in staat is geweest om overtuigend aan te tonen dat het verzoek kon worden afgewezen.

Het verschil tussen vrijstelling en verlof is – zoals is neergelegd in het wetsvoorstel – een kwestie van het hoofd van de school en de leerplicht-ambtenaar. De termen zijn dus inderdaad als equivalent bedoeld. Het kan echter zijn dat het gaat om een andere regeling of dat een andere persoon uiteindelijk aan zet is.

Ik heb ten slotte reeds gereageerd op de vakantiespreidingsproblematiek.

De heer **Redemeijer** (PvdA):

Voorzitter! Als de schoolleider het verlof heeft verleend, moet er dan alsnog vrijstelling worden gevraagd?

Minister **Ritzen**: Neen.

De heer **Redemeijer** (PvdA): Dan hangt het begrip "vrijstelling" in de lucht, want dat wordt in uw optiek kennelijk alleen door de leerplicht-ambtenaar verleend.

Minister **Ritzen**: Als het hoofd van de school verlof heeft gegeven, hoeft er geen vrijstelling aan te worden gevraagd. Als de termijn van tien dagen wordt overschreden, is er sprake van vrijstelling, die gegeven moet worden door de leerplicht-ambtenaar. Die vrijstelling betreft dan het verlof.

Voorzitter! Ik besluit met de opmerking die ik ook aan het begin heb gemaakt. De heer Redemeijer sprak over een volgende wijziging, maar ik ga ervan uit dat die wel eens heel lang op zich kan laten wachten. Sterker nog, ik zie die niet in het verschiet. Ik voorzie een regelmatige rapportage, met name aan de Tweede Kamer. Het ministerie van Onderwijs en Wetenschappen vergewist zich dan van de mate waarin zij het maximale heeft gedaan ten aanzien van de implementatie, waarbij vooral "de vinger aan de pols" met regionale meldcentra, maar ook in de vorm van een platform, geleidelijk aan vorm krijgt. Er wordt daarmee uitwerking gegeven aan de gedachten die in de wet zijn neergelegd.

Voorzitter: **Tjeenk Willink**

□

Mevrouw **Soetenhorst-de Savornin Lohman** (D66): Mijnheer de voorzitter! Allereerst wil ik de minister graag bedanken voor zijn antwoord. De heer Redemeijer sprak als laatste. Het kan zijn dat daarom zijn vragen speciaal in het geheugen van de minister zijn blijven hangen. Ik had namelijk graag een antwoord gehad op de "rechten"-vraag. In hoeverre krijgen de leerlingen ook voorlichting en onderwijs op het gebied van rechten? Het kan ook zijn dat wij daar bij de begrotingsbehandeling verder op ingaan. Ik vrees dat daar dan ook een tijdsprobleem in steekt. Ik vind dat als je spreekt van leerplicht – er wordt gezegd dat het een paternalis-

tische wet is – en als je tegelijkertijd die plichten verscherpt door er hechtenisstraf aan te verbinden, er een plicht voor de overheid bestaat om de rechten te bekijken.

Verder viel mij op dat er erg veel gelijkenis was tussen de verhalen op het punt van de zorg die vanuit deze Kamer is geuit over de gehele, samenhangende problematiek. Dat was met name het geval op het punt dat er kritisch gekeken moest worden naar het eigen aanbod. De minister is juist op dat punt heel weinig ingegaan. Ik denk dat dit zulke grootschalige problemen zijn dat wij daar bij de behandeling van de begroting nader op in moeten gaan.

□

De heer **Van Boven** (VVD): Mijnheer de voorzitter! Ik dank de minister voor de beantwoording van onze vragen. Ik heb mij met nadruk beperkt tot enkele concrete punten, omdat de grote lijnen van de wet in de Tweede Kamer in ruime mate aan de orde zijn geweest. Dat neemt natuurlijk niet weg dat ik in grote lijnen ook sta achter hetgeen collega's hier vanmiddag opnieuw naar voren hebben gebracht.

Wat die twee concrete punten betreft, wil ik het volgende zeggen. De minister stelt dat extra middelen wel niet nodig zullen zijn. Het is volgens hem een kwestie van inzetten en duidelijk maken dat die leerplichtambtenaren ook inderdaad aan het werk moeten. Dan blijven er bij mij toch twijfels bestaan rond de effectiviteit. Voorzover kleine gemeenten leerplichtambtenaren nodig hebben, kunnen dat zeker mensen zijn die daarnaast nog een andere taak verrichten. In middelgrote gemeenten – waar dat tot nu toe ook het geval was – zal de leerplichtambtenaar zich volledig moeten richten op die taak. Dat betekent dat andere taken door anderen verricht zullen moeten worden. Ik denk dat in de grote gemeenten – waar ik zelf de meeste ervaring mee heb – de leerplichtambtenaren, die al ruim aan het werk waren, het werk vaak niet meer aan zullen kunnen. Daar zullen dus meer leerplichtambtenaren moeten worden aangesteld. Wanneer dat moet gebeuren zonder extra middelen, dan twijfel ik aan de effectiviteit. Dat moet dan maar blijken uit de toegezegde rapportage. Ik hoop dat wanneer uit die

rapportage blijkt dat dit zich zo aan het voltrekken is, dit ook zal leiden tot reacties van de zijde van het ministerie van Onderwijs.

Het andere punt is de kwestie van de vakantie. Ik ben natuurlijk blij met het feit dat is toegezegd dat in bijzondere gevallen buiten de twee weken gegaan kan worden. De minister zegt dat dit niet zo vaak zal voorkomen. Er zal immers altijd wel een week te combineren zijn met de reguliere vakantie. Ik kan u vanuit de ervaring verzekeren dat bijvoorbeeld artsen die in combinaties van drie werken met een volledige aanwezigheidsmogelijkheid van twee, daarvoor elf weken nodig hebben. Er gaat er namelijk één drie weken met vakantie, die na terugkomst met de twee anderen moet overleggen over wat er in die weken is gebeurd. Hij heeft de eerste dagen zoveel patiënten dat hij echt niet ook nog als vervanger voor de anderen kan optreden. Die kunnen trouwens eigenlijk veelal pas op zaterdag vertrekken, als ze naar een vakantiehuisje of wat dan ook gaan. Dan zijn er dus al vier weken verstreken. Daarna volgt een zelfde cyclus en ten slotte nog drie weken, dus in totaal gaat het om elf weken. Als je dit afzet tegen een vakantie van zes weken voor de basisscholen en van zeven weken in het voortgezet onderwijs, wordt je duidelijk dat een van de vakanties in het voorbeeld volledig buiten de reguliere vakantie moet vallen. En ik acht het bij dit soort beroepen echt nuttig en noodzakelijk dat men meer dan twee weken met vakantie kan gaan, dus moet die mogelijkheid er zijn. Dat daarvoor in verband met het verlenen van vrijstelling de leerplichtambtenaar moet worden ingeschakeld, acht ik op basis van de autonomie van de scholen overbodig. Ik denk dat de hoofden van scholen best in staat zijn, dit soort zaken zelf te beoordelen; daarvoor is geen extra administratieve rompslomp nodig. Bovendien geldt dit ook voor kinderen wier ouders in een ver land wonen; natuurlijk zullen zij proberen, elke vakantie bij hun ouders door te brengen en dan zullen zij in het totaal ook wel eens langer weg zijn dan precies de twee weken waarvan in de wet sprake is.

Volgens de redenering van de minister zouden verder de sterke leerlingen maar onder de zwakke moeten leiden, maar ook dit lijkt mij een zaak die hoofden van scholen

zelf kunnen regelen. Je kunt aan leerlingen heel goed duidelijk maken dat zij een week langer op school moeten blijven omdat ze nog een proefwerk moeten inhalen of omdat ze wellicht een herexamen zullen moeten afleggen, zodat ze hun overgang in gevaar zouden brengen als ze meteen vertrokken. Een dergelijke uitleg is voldoende, lijkt mij. Aan de andere kant behoeft je een leerling die het grandioos doet, bijvoorbeeld de laatste weken van een schooljaar niet vast te houden als hij naar zijn ouders verlangt die heel ver weg wonen.

Ten slotte. Ik hoop dat er op dit vlak een behoorlijke voorlichting aan de scholen zal worden gegeven, en wel in het kader van de opmerking van de minister dat er bij de toepassing naar de maximale ruimte gezocht moet worden. Ik ben daar erg blij mee en ik hoop dat dit ook aan de scholen duidelijk zal worden gemaakt, hetzij door uitleg, hetzij via de inspectie of zo nodig zelfs via een van die vreselijk circulaire waarvan er zoveel het ministerie verlaten. Uiteraard zullen wij onze stem aan het wetsontwerp geven, voorzitter.

□

De heer **Veling** (GPV): Voorzitter. Ik ben de minister dankbaar voor zijn reactie. Ik kom nog even terug op mijn vraag of het risico bestaat dat een jongere domweg geen goede mogelijkheid heeft om op een school of in relatie tot een school een vormings- en onderwijstraject te volgen. Is het geheel sluitend of is er een risico dat een jongere met bijvoorbeeld enkele lastige problemen tussen wal en schip terecht komt?

Verder wil ik nog even reageren op de meer algemene beschouwing van de minister en op hetgeen collega Redemeijer naar voren heeft gebracht. Uiteraard zijn de scholen verplicht, uitdagend onderwijs te bieden en leerlingen op maat te bedienen. Uiteraard moet onderwijs ook maatschappelijk perspectief bieden; daar is veel over gesproken. Het valt mij op dat als het gaat om onwettig schoolverzuim of voortijdig school verlaten, de slechte perspectieven in de maatschappij en op de arbeidsmarkt centraal staan. Dan wordt daar ook over gesproken. Het onderwijs moet daar beter op inschieten of via de alternatieve

leerplicht moet daaraan gewerkt worden.

Dat is weliswaar begrijpelijk, maar het is een eenzijdige voorstelling van zaken. In eerste termijn wilde ik dan ook aandacht vragen voor de pedagogische taak van het onderwijs, waar het vooral om gaat op de leerplichtige leeftijd. In een gezonde situatie hoort de school bij een bepaalde ontwikkelingsfase van het leven. Met steun van thuis heeft de school een intrinsieke waarde. Het kind doet daar dingen, omdat die gewaardeerd of beloofd worden; het komt trots met zijn rapport thuis. Ik doel ook op alles wat daarbij hoort.

Wanneer daarin iets gaat stagneren, doorgaans niet op de basisschoolleeftijd maar soms helaas snel daarna, is de reactie, redenerend naar aanleiding van het perspectief op de arbeidsmarkt (oriëntatie op studie en beroep en nog meer in de vakken maatschappelijke componenten inbrengen) wellicht niet zo vreselijk effectief. Daarin is het probleem namelijk niet gelegen. Ik ben ervan overtuigd dat dit niet in tegenspraak is met wat de minister en collega Redemeijer hebben gezegd. Ik had er echter behoefte aan om hier in tweede termijn een streep onder te zetten.

□

De heer **Redemeijer** (PvdA): Mijnheer de voorzitter! Ook ik dank de minister voor de gegeven antwoorden.

Ik sluit mij van harte aan bij het laatste deel van de bijdrage van de heer Veling aan dit debat.

Ik kan mij voorstellen dat de minister tot de conclusie komt dat het al tot de taak van de leerplicht-ambtenaar behoort en dat er niet zoveel extra werk bij komt. Tegelijk constateert de minister echter dat het in een aantal gemeenten niet altijd naar wens is verlopen. Juist dan kan een kleine financiële ondersteuning als voorwaarde voor een beter laten verlopen van dat werk, een bijdrage leveren aan het meer inhoud geven van die functie.

De minister heeft mij er haast toe gedwongen om uitvoerig in te gaan op het Schevenings beraad. Hij heeft daarnaar verwezen in verband met de verantwoording van scholen aan de ouders, de autonomie en de zorg voor de zwakke leerling. Maar ik zal dit opsparen voor de begrotingsbehandeling medio april. Deze

macrobenadering bevat mijns inziens een aantal elementen in die zin dat, als de scholen, met name die van het voortgezet onderwijs en de laatste fase van het basisonderwijs, inderdaad verslag aan ouders uitbrengen, het mij niet zal verbazen dat daarin voornamelijk staat hoe goed een aantal leerlingen het in dat onderwijs gedaan hebben en dat de zorg voor de zwakke leerling weliswaar vermeld wordt, maar niet als criterium om de ouders ertoe te bewegen naar de school te gaan. De strijd om de leerlingen is in volle gang.

Ik meende dat de minister zei dat hij het gevoel had dat de leerlingen niet altijd terecht tot het speciaal onderwijs werden toegelaten. Mijn stelling is echter: zij worden altijd terecht toegelaten. Als de minister van mening is dat dit niet het geval is, heeft hij een inspectie-apparaat om met de wet in de hand al die gevallen op te sporen waarin ten onrechte sprake van plaatsing is.

Uiteraard is er bij de vakantiespreiding sprake van spanning met de economische benadering. Dat kan ook niet ontkend worden. Ons gaat het erom: enerzijds op basis van de gedachte van rechtsgelijkheid de eerste veertien dagen door ons bevoogdend aan scholen opleggen en anderzijds scholen de ruimte geven om naar bevind van zaken te handelen. Dat spanningsveld vinden wij in dit geval niet al te groot.

De minister is niet ingegaan op twee kleine detailopmerkingen. Dat zal op enig moment wel gebeuren. Hij heeft ook niets gezegd over het zogeheten witwassen van gespijbelde uren en de rol van de ouders daarin. Daar maak ik mij namelijk echt zorgen over. Ik wil graag dat de minister hier nog op ingaat.

Ik heb al gezegd dat wij onze steun aan het wetsvoorstel geven. Bovendien zullen wij de ontwikkelingen bij de uitvoering van dit wetsvoorstel volgen.

De **voorzitter**: Ik ben van plan, de beraadslaging om kwart voor zeven te beëindigen. Ik verzoek de minister dan ook, zijn betoog in tien minuten te doen.

□

Minister **Ritzen**: Voorzitter! Ik denk dat dat heel goed mogelijk is, ook gezien het feit dat de geachte afgevaardigden zich in tweede

termijn beperkten. Toch hebben zij de punten die in eerste termijn naar voren zijn gebracht, nog eens onderstreept.

Misschien is het goed als ik van mijn kant nog eens aangeef dat de vraag naar het onderwijsaanbod ook voor mij een heel brede vraag is. Mijn reactie op de vraag was dan ook een heel brede. Ik kan mij heel goed voorstellen dat dit punt nog eens naar voren komt bij de begrotingsbehandeling. Het is aan de ene kant een kwestie van verantwoordelijkheid. De heer Veling heeft een vraag gesteld die ik uitsluitend met "ja" zou kunnen beantwoorden, terwijl het toch niet het einde van het verhaal is. Hij vroeg of er voor elke leerling een adequaat aanbod is. Ja, natuurlijk hebben wij dat in ons land. Ik zou als minister geen knip voor de neus waard zijn als ik een ander antwoord moest geven. Tegelijkertijd is het mijn hoofdinzet om ervoor te zorgen dat wij het aanbod verder ontwikkelen. Formeel is het allemaal keurig in orde. Materieel gaat het er echter om, een beleid te voeren – een dynamiek te construeren, is mijn vertaling daarvan – waarin scholen zich daarvoor ook verantwoordelijk voelen. Bij een aantal ontwikkelingen die wij de afgelopen maanden hebben doorgemaakt, zoals de vorming van brede scholengemeenschappen en de ROC-vorming, was dat het hoofdelement. Er speelden elementen van onderwijsvernieuwing, van onderwijs op maat. Het hoofdelement was steeds dat wij ervoor moeten zorgen dat er geen leerlingen in de knel komen tussen de verschillende schotjes en dat wij ervan moeten uitgaan dat er een totale verantwoordelijkheid is. Je kunt dan als het ware niet zeggen: dit is dit loket, maar voor bepaalde leerlingen is dat niet geschikt, dus zij moeten ergens anders naar toe, maar wij weten niet naar welk loket. Bij een ROC is er maar één loket, namelijk het hele ROC. Bij een brede scholengemeenschap is dat nog niet helemaal het geval, want die kent nog niet de breedte van de basisvorming. Daar heb je nog altijd speciaal onderwijs naast. Dat creëert onmiddellijk weer een risico. Dat is het risico waar de heer Redemeijer eigenlijk ook over sprak. In mijn ogen is dat een vrij breed debat. Wat mij betreft is daarbij het hoofdpunt dat wij moeten oppassen met regelgeving en dat wij veel meer moeten kijken naar, in mijn eigen

woorden, de dynamiek in de samenleving. Dat sluit aan bij hetgeen ik eerder zei, namelijk dat ik hoop dat in het functioneren van ministers van Onderwijs in de komende jaren veel sterker naar voren zal komen dat de aandacht uitgaat naar de implementatie, vanuit de visie op het creëren van zo'n dynamiek. In nauw overleg met het veld moet de vinger aan de pols worden gehouden. Tegelijkertijd moet het gestructureerd gebeuren, via rapportages, volgens hoofdlijnen-akkoorden en andere instrumenten die zich daarbij aandienen. Dat was een vraag van mevrouw Soetenhorst, de heer Veling en ook de heer Redemeijer, die het ook nadrukkelijk naar voren bracht.

Een ander onderwerp is de kwestie van rechten van leerlingen. Mevrouw Soetenhorst gaf terecht aan dat tegenover de plichten ook rechten staan. Aan de ene kant werd de illusie van de mondige leerling naar voren gebracht. Hoe juist het ook moge zijn – ik heb daar, eerlijk gezegd, niet zo'n duidelijk beeld van – toch is het voor een groot deel semantisch wat je precies bedoelt met "mondig". Bij de desbetreffende groep leerlingen treft mij altijd dat zij een mate van wijsheid bezitten die niet onmiddellijk in overeenstemming is te brengen met de leeftijd. Zij zijn als het ware veel wijzer dan hun leeftijd. Zij hebben echter ook een beperkte maatschappelijke ervaring, omdat zij nog niet zoveel hebben meegemaakt, wat de mogelijkheden van functioneren in een breder kader weer beperkt. In het kader van de rechten van de leerlingen moeten wij ook goed communiceren met de leerlingen. Ik heb mij daar op heel veel fronten voor ingezet. In dat opzicht moeten leerlingen naar mijn mening een veel grotere plaats krijgen in de beleidsvoorbereiding, ook in officiële vormen van overleg. Wij hebben overal een plek voor vakbonden, voor ouders en ook voor de besturenorganisaties. De leerlingen zijn daarin relatief nog weinig vertegenwoordigd. Het moge duidelijk zijn dat ik in het kader van de commissie tweede fase nadrukkelijk aan de commissie heb gevraagd, de leerlingen uitvoeriger te betrekken bij de beleidsontwikkeling. Daarbij blijkt overigens dat de leerlingen die goed kunnen ondersteunen. Misschien mag ik dit meenemen, want ik begreep dat het meer een

algemene oproep van mevrouw Soetenhorst is, namelijk om ervoor te zorgen dat er goede communicatie plaatsvindt over die rechten. Ik heb daar niet onmiddellijk een oplossing voor, anders dan de gebruikelijke voorlichtingskanalen.

De heer Van Boven heeft groot gelijk met zijn constatering dat als het goed loopt, in de komende jaren de leerplichtambtenaren meer tijd zullen moeten besteden binnen een gemeente aan schoolverzuim en voortijdig schoolverlaten. Dat hopen wij eigenlijk allemaal, maar dan zitten wij in zekere zin ook in een gesprek met de VNG over de vraag welke consequenties eraan moeten worden verbonden. Ik zie dat graag op mij afkomen. In zekere zin zou een financiële claim – dat klinkt heel tegenstrijdig – mij zeer welgevallig zijn. Dat wil niet zeggen dat ik hem honoreer, want vervolgens kunnen er een aantal gesprekken op gang komen, waarbij vragen aan de orde zijn als: waarom een financiële claim; dit was toch wat jullie altijd al moesten doen; hebben jullie in de afgelopen jaren misschien te veel betaald gekregen? Wij hoeven dat hier niet uit te onderhandelen, want de VNG zit hier niet aan tafel. Het is bij wijze van spreken.

Ik zou wel graag de opvatting willen steunen, dat de komende jaren meer verwacht wordt van de gemeenteambtenaar en dus van de leerplichtambtenaar. Het is bijna eigen aan een facet van de decentralisatie van het onderwijsbeleid dat nog betrekkelijk weinig op het netvlies stond, namelijk dat hier de gemeente eigenlijk altijd al aan zet was en daar een verantwoordelijkheid in had. Ik heb het in de eerste termijn al geïllustreerd met het voorbeeld van Amsterdam, waarbij ik tegen de gemeente zeg: jullie zijn op dit moment nog veel te weinig doende om dat vorm te geven. Andere gemeenten doen dat meer, maar tegelijkertijd geldt voor de meeste gemeenten dat het voor hen meer een zorg zou kunnen zijn en zou moeten zijn vanuit de feitelijk bestaande wetgeving. Dan reken ik mij dat onmiddellijk weer aan, want die bestaande wetgeving hoort door de rijksoverheid ook bevorderd te worden: soms met sancties, maar in het algemeen ook gewoon als een element van zorg – om die terminologie hier nog eens te gebruiken.

Wat betreft de vakantie is er sousesse. Het wetsvoorstel voorziet

in die sousesse, in de beoordelingsvrijheid van de leerplichtambtenaar. Maar ik denk dat de heer Van Boven zich goed zou kunnen aansluiten bij de opvattingen zoals deze in het wetsvoorstel zijn vervat. Ik ga er daarbij van uit dat het eerste wat de leerplichtambtenaar doet, is de telefoon nemen en met het hoofd van de school bespreken hoe het zit, en dat hij vervolgens het oordeel van het hoofd van de school een zeer grote rol zal laten spelen. Maar het is wel goed om die cesuur te leggen tussen wat het hoofd van de school moet doen en wat de anderen moeten doen. Misschien verschillen wij daarin marginaal van houding en van mening. Ik zou de school daarin niet meer ruimte willen geven, vanwege het shimmy-trap-effect. Ik maak mij er wel zorgen over, dat voor scholen die in een scherpe concurrentie met elkaar zijn gewikkeld, dit soort elementen een groot punt van druk zou kunnen vormen.

Nu heb ik het genoeg, of misschien de handicap, dat ik ervan op de hoogte ben dat er inderdaad scholen zijn waarvan het bekend is, dat zij wat ruimer waren in het toestaan van verzuim en dat dit ook aanleiding geeft tot een trek naar die scholen. Andere scholen klagen daarover en zeggen dat dit niet kan, omdat het buiten de wet is en zij daardoor in een positie worden gebracht ook dat soort ruimere uitzonderingsmogelijkheden te moeten creëren. Ik denk dat met die uitzonderingsmogelijkheden sterke en zwakke leerlingen goed kunnen worden bediend. In elk geval zeg ik de heer Van Boven graag toe dat de voorlichting hierover duidelijk verbeterd zal worden, zoals dit voor het hele wetsvoorstel zal gelden. Het hoeft niet met circulaire; het kan ook met uitleg en via de inspectie.

De heer Veling heb ik in feite al in algemene zin beantwoord: het is inderdaad de pedagogische taak van het onderwijs om aan te sluiten bij de leefomgeving van leerlingen. Maar tegelijkertijd leg ik daar het citaat bij dat de heer Redemeijer gaf met betrekking tot de opvattingen bij het tot stand komen van de eerste leerplichtwet: de school kan ook maar zoveel. De school kan niet elke leefomgeving gebruiken als kader waarin het onderwijs wordt aangeboden. Maar ik ben het met de heer Veling eens, dat daarin wel een

belangrijk element zit van een goede pedagogische opdracht.

De heer Redemeijer vroeg of een kleine financiële ondersteuning de leerplichtambtenaren niet zou kunnen helpen. Welnu, wij hebben zelfs een vrij grote gegeven; in dat opzicht hebben wij al een aantal stappen gezet. Wij hebben de vereniging ondersteund. Wij hebben ook de regionale meldcentra mogelijk gemaakt. Die sluiten ook aan bij het functioneren van de gemeenten. Zij hoeven niet per se bij de gemeenten te zitten. Zij kunnen ook op andere plaatsen zitten als de gemeente de redelijkheid daarvan inziet; het initiatief ligt immers bij de gemeenten. Zij zullen echter in nauwe samenhang met de leerplichtambtenaren functioneren.

Er is gesproken over het speciaal onderwijs en leerlingen die ten onrechte worden toegelaten. Feitelijk worden zij nooit ten onrechte toegelaten, omdat er altijd wel een beoordeling is. Toch kun je macro gezien wel zeggen, dat er nog altijd sprake is van scheefgroei. Dat is altijd het probleem tussen macro en micro. In het individuele geval is het een hele goede beslissing geweest.

De tweede vraag is, of de leerling tijdig wordt teruggeplaatst. Bij LOM is dat nadrukkelijk een vraag die voortdurend aan de orde is. Wij zien bijvoorbeeld in Huizen en Zoetermeer dat een dergelijke terugplaatsing prima verloopt. Dat punt moet betrokken worden bij de verdere beleidsontwikkeling. Er moet een heel zorgvuldige afweging plaatsvinden.

In eerste termijn heb ik reeds gesproken over de vakantiespreiding. Ik geloof dat het inderdaad zo zal zijn, dat niet alle kinderen uit één gezin op hetzelfde moment vakantie hebben. Dat probleem zal blijven bestaan. Het is wel gewenst dat de scholen in dezen meer duidelijkheid verstrekken en meer structuur aanbrengen. Wij hebben daarmee de afgelopen jaren veel ervaring opgedaan en ik denk dat dit mogelijk is.

Ten slotte sprak de heer Redemeijer over het balen als reden voor schoolverzuim. Hij doelde daarmee niet op "balen als een stekker", maar op het balen als zodanig. Ik ben het volstrekt met hem eens dat dit geen reden kan zijn voor schoolverzuim. Dat past niet binnen het schoolgeheel. Ik zou in dit verband willen opmerken – dat sluit aan bij de

opmerking van de heer Veling – dat de school een omgeving moet bieden waarin kinderen onderwijs kunnen volgen in hun eigen tempo. Kinderen moeten worden uitgedaagd en tegelijkertijd moet het onderwijs op een normale manier kunnen plaatsvinden. Het zelf kiezen voor een dagje wegblijven kan inderdaad niet getolereerd worden. Dit brengt "geweldige kosten" mee in de zin van verlies aan pedagogische mogelijkheden voor de school. De school wordt namelijk weer belast met de vraag, dat op een ander moment goed te maken. Wanneer er sprake is van ziekte of iets van dien aard, is dat onvermijdbaar. Iets dat echter wel vermijdbaar is, past niet in een goed functionerend geheel van scholen.

De beraadslaging wordt gesloten.

Het wetsvoorstel wordt zonder stemming aangenomen.

De vergadering wordt van 18.50 uur tot 20.15 uur geschorst.

Aan de orde is de behandeling van:

- het voorstel van rijkswet Verklaring dat er grond bestaat een voorstel in overweging te nemen tot verandering in de Grondwet van bepalingen inzake de verdediging (23327, R1483).

De beraadslaging wordt geopend.

□

De heer **Vis** (D66): Mijnheer de voorzitter. "Voorstel tot verandering in de Grondwet van bepalingen inzake de verdediging." "Tot bescherming der belangen van de staat is er een krijgsmacht die bestaat uit vrijwillig dienenden en mede kan bestaan uit dienstplichtigen." Zo gaat de tekst luiden na amendering door de Tweede Kamer en na aanvaarding door de Eerste Kamer. Vervolgens moet de volksvertegenwoordiging nog in tweede lezing akkoord gaan.

De dienstplicht wordt dus facultatief. Alle burgers die het daar niet mee eens zijn, kunnen bij de eerstkomende verkiezingen voor de Tweede Kamer – en dat is al snel – stemmen op partijen die het met deze tekst niet eens zijn. Dat zijn er niet veel: de RPF (daar zou je op kunnen stemmen) en de Centrum-

democraten (dat zou ik iedereen willen ontraden). Een erg ruime keuze is er dus niet. Ik denk dan ook dat dit wetsvoorstel een grote kans heeft.

Intussen wil ik niet verhelen dat wij dit voorstel een overbodig voorstel vinden. Binnen de huidige tekst kun je wat ons betreft de dienstplicht ook facultatief maken. De redenering is heel eenvoudig. Wie gerechtigd is tot het meerdere, heeft geen speciale toestemming nodig voor het mindere. Het "meerdere" is het oproepen van mannelijke Nederlanders voor de militaire dienstplicht en het "mindere" is het niet oproepen, het af en toe oproepen of het helemaal niet oproepen. Maar deze eenvoudige en daardoor zeer overtuigende redenering heeft toch niet de instemming van de regering, van de Raad van State en van de meerderheid van de Tweede Kamer. En als men dus de huidige tekst van de Grondwet als een blokkade beschouwt voor het facultatief toepassen van de dienstplicht, is dat een gegeven dat ook wij serieus hebben te nemen. Dat hebben wij dan ook maar gedaan. Ik doel dan op het gegeven en niet op het argument!

Mijnheer de voorzitter. Het voorstel geeft aanleiding tot twee opmerkingen onzerzijds. Allereerst; wij beslissen vanavond natuurlijk niet over het defensiebeleid, hoewel de minister van Defensie wel in ons midden aanwezig is. Hij is echter mede-ondertekenaar van het voorstel. Het gaat dus vanavond niet om de vraag of het uit militair oogpunt verstandig of onverstandig is om de dienstplicht wel of niet toe te passen, uit te voeren, te hanteren. Het gaat ook niet om de daarmee samenhangende infrastructuur voor onze strijdkrachten, los van de vraag of het dienstplichtigen omvat of niet. Voor ons is het wel een uitgemaakte zaak dat een goed beroepsleger ook de basis moet kunnen zijn voor een eventueel hanteren van de dienstplicht.

Een tweede punt waarop ik wil wijzen – ik moet wellicht mijn excuses maken, want ik heb hier bij de schriftelijke voorbereiding niet aan gedacht – is de relatie die van oudsher in bepaalde doctrines wordt gelegd tussen de militaire dienstplicht en het stemrecht. Het is immers een veel gehoorde redenering dat het stemrecht voor de

Tweede Kamer iets te maken heeft met de dienstplicht en dat juist daarom buitenlanders geen recht zou toekomen voor het kiezen van vertegenwoordigers in de Tweede Kamer. Zij hebben dat wel, zoals wij weten, onder bepaalde omstandigheden, voor de gemeenteraadsverkiezingen. Dan bestaat echter ook geen enkele relatie met de dienstplicht. Misschien is het vol te houden dat niet-Nederlanders speciaal zaken te doen hebben met de gemeente. Daar zou echter een vraagteken achter kunnen worden gezet!

Het opmerkelijke vind ik dat de redenering "stemrecht en dienstplicht" nu duidelijk aan kracht heeft verloren. Waar de dienstplicht facultatief wordt gemaakt, wordt de relatie met het stemrecht kwestieus. Wat valt er nog aan te voeren tegen de redenering dat zij die voor de gemeenteraad mogen stemmen dat niet mogen doen voor de Tweede Kamer? Je zou kunnen zeggen dat de stelling "wel stemrecht voor de raad, maar niet voor de nationale volksvertegenwoordiging" – provinciale staten en indirect de Eerste Kamer kun je erbij betrekken – haar vanzelfsprekendheid wat heeft verloren. Er staat als het ware een vraagteken achter deze stelling. Ik weet niet precies wat ik ermee aan moet. Daarom ben ik geïnteresseerd in de visie van beide bewindslieden over dit onderwerp. Leidt de voorgestelde verandering van de defensiebepaling niet op enige termijn tot wijziging van andere grondwetsbepalingen inzake het kiesrecht? Zo zou ik de vraag eigenlijk willen formuleren.

□

De heer **Van den Berg** (PvdA): Mijnheer de voorzitter! Hoewel strikt genomen het hier te bespreken voorstel tot herziening van de Grondwet wat mijn fractie betreft ook bij hamerslag had kunnen passeren, wil ik er toch bij stilstaan, zij het kort. Ik doe dat om twee redenen. Voorop staat dat elke wijziging in de Grondwet van enig belang het waard is om er, al is het maar in korte bewoordingen, aandacht aan te geven. De tweede reden is dat de minister van Binnenlandse Zaken tijdens de behandeling van onder andere dit voorstel in de Tweede Kamer een doctrine voor grondwetsherziening

heeft ontvouwd, die nadere bespreking waard is.

Wat de wijziging zelf betreft, hebben wij geen reden ons daartegen te verzetten. De ontwikkelingen op het terrein van de defensie, in het bijzonder het hoge opleidingsniveau en de specialistische kennis die daarvoor nu worden gevraagd, maken het inderdaad kwestieus of nog met goede reden van jonge mensen kan worden gevraagd om een jaar of meer van hun bestaan ter beschikking te stellen aan 's lands verdediging. Niemand kan voorspellen of in de toekomst niet alsnog het uitvoering geven aan de algemene dienstplicht noodzakelijk zal zijn. De regering heeft er naar onze opvatting dus terecht voor gekozen, het beginsel van de algemene militaire dienstplicht te handhaven, maar een einde te maken aan de plicht, jongeren daadwerkelijk in actieve dienst op te roepen. Als deze herziening van artikel 98 in de Grondwet wordt doorgevoerd, wordt een bepaling die – ik druk mij nauwkeurig uit – als imperatief zou kunnen worden beschouwd in elk geval tot een facultatieve bepaling omgevormd.

De afschaffing van artikel 101 Grondwet komt inderdaad voor deconstitucionalisering in aanmerking. De Dienstplichtwet is de plek om het optreden van regering en parlement in oorlogsomstandigheden of andere vormen van dreiging te regelen. Dat vonden wij allemaal trouwens al geruime tijd, maar de geschiedenis van de artikelen over de verdediging, als ik mij niet vergis in 1981 hier afgewezen en in 1987 in de Tweede Kamer, is er een geweest vol met struikelpartijen. Met beide veranderingen in de Grondwet betreffende de defensie gaat mijn fractie derhalve akkoord.

De vraag – collega Vis heeft die eigenlijk ook al gesteld – is natuurlijk: was voor afschaffing van de opkomstplicht een herziening van de Grondwet noodzakelijk? De regering en de Raad van State meenden van wel; aan de overkant werd daar al sterk aan getwijfeld. De kersverse minister van Binnenlandse Zaken twijfelde zelf misschien ook, maar hij verdedigde de verandering van artikel 98 Grondwet met de stelling: als er gerede twijfel bestaat over de vraag of voor verandering van opvatting en beleid grondwetsherziening nodig is, is dat voldoende reden om grondwetsherziening tot stand te

brengen alvorens die veranderde opvattingen politiek en in wetsvorm gestalte te geven. Althans, zo meen ik de minister te hebben begrepen.

Ik zou niet graag beweren dat die doctrine van de gerede twijfel onelegant is, noch dat ze van gebrek aan respect voor ons constitutionele bestel getuigt. Tegelijkertijd echter heb ik er mijn gerede twijfel over. De parlementaire geschiedenis ligt bezaaid met geheel of gedeeltelijk mislukte beleidsvernieuwingen als gevolg van het opwerpen van constitutionele bezwaren. Vele jaren hebben in de negentiende eeuw liberale woordvoerders volgehouden dat subsidiëring van het bijzonder onderwijs inging tegen het onderwijsartikel 194 uit de Grondwet van 1848. Begon dat artikel niet met de zin "het openbaar onderwijs is een voorwerp van de aanhoudende zorg der Regeering"? Betekende dat niet dat subsidiërende zorg voor het bijzonder onderwijs dus was uitgesloten? Werden later, in het tweede decennium van deze eeuw, Talma's "raden van arbeid" niet tegengehouden met een beroep op de Grondwet, die immers niet voorzag in andere openbare lichamen van bestuur dan die welke in de Grondwet stonden genoemd? Bij bezwaren als deze stond, zoals bleek, niet de eerbied voor de Grondwet voorop maar eerder de politieke weerzin tegen het bijzonder onderwijs en tegen een verordenende bevoegdheid van organen bestaande uit werkgevers en werknemers. Wat is er dan mooier dan "gerede twijfel" te uiten aan de constitutionele toelaatbaarheid van overheidsinterventies als politieke bezwaren niet of onvoldoende indruk maken? Met andere woorden, stimuleert de minister niet zulke constitutionele sluiptwegen als hij gerede twijfel voldoende acht om te kiezen voor herziening van de Grondwet, a fortiori omdat onze Grondwet internationaal vergeleken mag worden gerekend tot de zogenaamde "rigid constitutions", grondwetten die slechts zeer moeizaam zijn te veranderen?

Niemand twijfelt aan de trouw van een man als Thorbecke aan de Grondwet, niet alleen omdat hij de tekst van 1848 in belangrijke mate zelf heeft geschreven. Juist hij kon er vrijmoedig mee omgaan indien dat nodig was. Ik geef een voorbeeld ter illustratie. De Grondwet van 1848 bepaalde in artikel 141 onder meer

dat de gemeentelijke begroting ter goedkeuring moest worden voorgelegd aan de provinciale staten. Amper drie jaar later vond hij, blijkens zijn eigen Gemeentewet, de goedkeuring door gedeputeerde staten wel zo praktisch. De Staten-Generaal vond dit met hem. Wel werd er in de Tweede Kamer natuurlijk nog even over gesputterd, maar ook zij zag in dat de grondwetsbepaling wel erg omslachtig was. Thorbeckes nazaten hebben in 1887 ingezien dat hun weezin tegen subsidie aan het bijzonder onderwijs beter op andere wijze kon worden uitgevochten dan met behulp van een grondwetsartikel. Juist in deze Kamer spraken de liberalen het verlossende woord: de Grondwet gebiedt noch verbiedt subsidiëring. Met andere woorden, ook toen was er het besef dat een louter grammaticale interpretatie van de Grondwet niet de meest ideale is.

Wat de Grondwet gebiedt of verbiedt, is een kwestie van interpretatie. Met Van der Hoeven in zijn roemruchte dissertatie uit 1958 meen ik dat wij de Grondwet niet mogen gebruiken als een barrière voor wat in politieke kring breed noodzakelijk en passend wordt geacht. Met hem meen ik voorts dat niet elk artikel in de Grondwet van een gelijkelijk zwaar gewicht is. Met de grondrechten in hoofdstuk 1 dienen wij aanzienlijk voorzichtiger om te springen dan met wat ik maar noem de "verkeersartikelen" in de Grondwet.

Derhalve stel ik mij voor dat de doctrine van de gerede twijfel op zijn minst in aanmerking komt voor amendering. Daar waar het optreden van regering of wetgever gerede twijfel aangaande de verenigbaarheid met het eerste hoofdstuk van de Grondwet, past voor die twijfel inderdaad voorrang. Daar waar gerede twijfel wordt opgeroepen inzake de overige onderdelen van de Grondwet, is er dunkt mij voldoende aanleiding om bij tijd en wijle de Grondwet de Grondwet te laten en niet eerst daaraan te gaan zitten figuurzagen alvorens te handelen. Eerst dan wanneer die gerede twijfel tot algemeen gedeelde consensus wordt, als overtuigend duidelijk wordt gemaakt dat enig politiek handelen met de Grondwet naar letter en vooral geest in strijd is, moet aan herziening voorrang worden gegeven.

Bij wijze van voorbeelden: er is gerede twijfel mogelijk – blijkbaar althans – over de vraag, of afschaffing van de militaire opkomstplicht zich verdraagt met de huidige Grondwet. Er zijn minstens zoveel argumenten om aan te geven dat het wel degelijk kan zonder grondwetsherziening. Pas als het voornemen zou bestaan, aan de algemene dienstplicht als zodanig een einde te maken, zou grondwetsherziening op haar plaats zijn. Men moet artikel 98 – let wel: uit 1887 – wel heel letterlijk nemen, zonder oog voor de zin van het artikel, maar ook zonder oog voor de betekenis ervan rond 1887, om het nu eerst veranderd te willen zien, alvorens aan de opkomstplicht een einde te maken. Ik sluit mij aan bij wat de heer Vis daarover heeft gezegd.

Iets vergelijkbaars geldt overigens voor artikel 131, waarin staat dat de burgemeester en de commissaris van de Koningin worden benoemd bij koninklijk besluit. Letterlijk dezelfde tekst wordt gehanteerd als het gaat om de benoeming van de minister-president en de ministers, in artikel 43 van de Grondwet. De commissie-Van Thijn – het zal de minister bekend voorkomen – uitte gerede twijfel over de vraag, of de burgemeester kan worden benoemd op grondslag van een bindende aanbeveling van de raad. Ik zie, overigens niet als enige, geen enkele reden voor zulke twijfel. Voor zulk een bindende aanbeveling is naar mijn oordeel dan ook geen grondwetsherziening nodig; de premier wordt per slot van rekening ook bindend voorgedragen door de formateur namens de fractievoorzitters, die samen een kamermeerderheid bijeenbrengen. Let wel: het is dan altijd nog een informeler en, zo men wil, diffuser gezelschap dan de gemeenteraad.

Wie al te zeer gaat leunen op een gebruikelijke interpretatie van de Grondwet, maakt aldus ook breed aanvaarde democratische vernieuwingen onevenredig moeilijk. Ik zeg het nog maar: als in deze Kamer slechts het vereiste quorum van 36 leden aanwezig is, kunnen hier 13 leden elke grondwetsherziening blokkeren, oplopend tot maximaal 26, al naar gelang de opkomst bij de stemming. Ik bedoel maar, met alle respect voor gerede twijfel: de Grondwet mag en moet een keurslijf zijn, maar er moet nog wel in te ademen vallen.

Mijn fractie zou het, met andere woorden, op prijs stellen als de minister nog eens door zou willen denken op zijn doctrine van de gerede twijfel en zou willen reageren op onze kritische opmerkingen. Misschien zou ons dat in de toekomst herzieningen als die van vandaag, die onzes inziens onnodig zijn, besparen. Men kan er niet tegen zijn, maar er pleit ook eigenlijk niets voor; te meer niet, omdat het een constitutionele preutsheid honoreert, die ons op andere terreinen nog heel wat last kan bezorgen. Ik hoef maar te verwijzen naar de discussie over de Kaderwet "bestuur in verandering": als daar elke gerede twijfel was overgenomen, zou de noodzakelijke vernieuwing volledig zijn verlamd. Ik kan mij niet voorstellen dat deze minister van Binnenlandse Zaken daar blij mee zou zijn geweest.

□

Mevrouw **Van Wijngaarden** (Groen Links): Voorzitter! In tegenstelling tot de beide vorige sprekers zal de fractie van Groen Links meer op de inhoud van de aan te kondigen grondwetswijziging ingaan.

Reeds eerder zijn de defensiebepalingen in de Grondwet in het parlement aan de orde geweest. Bij de discussie in 1983 over de grondwetswijziging is door het parlement uitdrukkelijk bepaald dat de krijgsmacht in de Grondwet vermeld moest blijven. De fractie van Groen Links ziet echter niet in, waarom voor de krijgsmacht, in tegenstelling tot andere overheidsdiensten, een uitzondering gemaakt moet worden. Kan de minister dat nog eens uitleggen?

Taakherziening van de huidige krijgsmacht – van militaire naar meer politieachtige taken – rechtvaardigt deze opvatting. In onze optiek wordt deze rijksdienst ingezet bij wereldomvattende problemen, zoals natuur- en milieurampen, het doven van oliebranden, zoals in Irak, het preventief bestrijden van conflicten door middel van bewaking van de zogenaamde safe havens en voor het leveren van een bijdrage aan internationale operaties van de VN.

De discussie in 1983 en in 1987 werd gevoerd tegen de achtergrond van de grote demonstraties tegen kernbewapening, waarin honderdduizenden verklaarden dat de bewapeningswedloop moest worden

beëindigd. Het militaire apparaat, ooit opgezet ter verdediging van eigen grondgebied, was uitgegroeid tot een grensoverschrijdend vernietigingswerktuig. "Hollanditis" werd een begrip. Wellicht zullen historici later nog eens duidelijk maken welke invloed dit virus feitelijk heeft gehad. In elk geval worden nu eindelijk kernwapens vernietigd in plaats van opgesteld. Overigens gebeurt dit op dit moment meer in het Oosten dan in het Westen.

De veranderde politieke verhoudingen – in 1989 uitmondend in de val van de Muur – gaven de mogelijkheid om de rol van de Nederlandse krijgsmacht aan de orde te stellen. Minister Ter Beek zette de commissie-Meijer aan het werk om te onderzoeken of en, zo ja, hoe de Nederlandse regering op deze nieuwe ontwikkelingen moest reageren. Deze commissie stelde zich onder andere de vraag of grondwetsbepalingen van een dermate dwingend karakter zijn, dat afschaffing van de dienstplicht niet mogelijk is zonder wijziging van de Grondwet. Zij kwam tot de conclusie dat grondwetswijziging noodzakelijk is: "de Grondwet constitutioneert de dienstplicht."

Bespreking van dit voorstel tot wijziging van de Grondwet leidde aan de overzijde van het Binnenhof tot de opmerking dat het vreemd is dat afschaffing van de dienstplicht wel, maar de veranderde opvatting over defensietaken – waaronder het optreden onder VN-commando buiten Nederland – tot nu toe niet heeft geleid tot een discussie over wijziging van de Grondwet. Is het niet zo dat bij elke ingrijpende verandering van defensietaken eigenlijk de Grondwet dient te worden gewijzigd? Is dat geen argument om de krijgsmacht uit de Grondwet te halen?

Voorzitter! Artikel 98 wordt gewijzigd en komt als volgt te luiden. "Tot bescherming van de belangen van de staat is er een krijgsmacht die bestaat uit vrijwillig dienenden en mede kan bestaan uit dienstplichtigen." De term "vrijwillig dienenden" is versluisend. Het betekent gewoon dat het eindresultaat een leger van beroepsmilitairen is. Hoewel de Nederlandse samenleving geen militaire traditie heeft, liggen hier mogelijk toekomstige problemen. In dit land houdt iedereen "Zuidamerikaanse"

toestanden voor onmogelijk. Toch is ook hier wel overwogen, het leger in te zetten tegen stakers, en niet alleen aan het begin van deze eeuw.

Voorzitter! In de vredesbeweging en de verschillende daarmee verbonden organisaties – en ook in de voorlopers van Groen Links – is er altijd een intensieve discussie gevoerd over het afschaffen van de dienstplicht, met als consequentie niet het afschaffen van het leger, maar het aanvaarden van een beroepsleger. In deze discussie werd altijd een afweging van voor- en nadelen gemaakt. Enerzijds is er het nadeel van een beroepsleger, waarmee de interne repressieve functie van het leger beter uitgevoerd kan worden. Anderzijds is er het nadeel van een leger van dienstplichtigen waarin hordes jongeren de socialiserende functie van de militaire ideologie moesten ondergaan. Sprak de kroonprins niet uit dat het leger hem tot man had gemaakt?

Het eerste nadeel woog tien jaar geleden zwaarder, waarbij de VVDM en de Bond van dienstplichtigen dusdanig sterk waren dat aan de rol van stakingsbreker van binnenuit geknabbeld kon worden. Er moet nu geconstateerd worden dat dit soort activiteiten niet blijvend mogelijk waren. Bovendien moet erbij gezegd worden dat de VN-vredesstaken, die beter niet door dienstplichtigen vervuld kunnen worden – het is veel handiger dat ze experts worden bijvoorbeeld in mijnenopruijing – zijn toegenomen. Hierbij tekenen wij trouwens aan dat de in onze ogen anachronistisch nationale landsverdediging – tegen wie? – nog steeds is blijven bestaan. De serieuze en eigentijdse afweging van deze factoren leidt er nu toe dat wij de negen maanden afzondering van een gedeelte van onze jongens niet langer willen continueren en voor afschaffing van de dienstplicht zijn.

Voorzitter! Binnen Groen Links komen nog steeds verschillende nuancerings voor ten opzichte van de defensiepolitiek. Er is een sterke pacifistische stroming – waar ik mezelf toe reken – die van mening is dat wapengeweld nooit een oplossing kan bieden voor welk probleem dan ook. Deze groep is voorstander van afschaffing van het leger en tegen VN-vredesstaken met geweld. Anderen binnen Groen Links zien wel een rol voor een vredesmacht die in het kader van de VN

een bijdrage kan leveren aan een internationale politiemacht die bij conflicten regulerend en pacifierend kan optreden. Het verkiezingsprogramma van Groen Links geeft op dit punt duidelijk de richting en de randvoorwaarden aan.

Binnen deze randvoorwaarden is geen plaats meer voor een legermacht bestaande uit dienstplichtigen. Een direct operationeel vredesleger vraagt om goed opgeleide en getrainde professionals. De kunst zal zijn om ervoor te zorgen dat deze professionele vredesmacht niet eenzijdig ingevuld gaat worden. Wij hebben geen behoefte aan een macho-instituut, maar aan een in de samenleving gewortelde organisatie, die zorgvuldig en gematigd deze moeilijke taak kan uitvoeren, waar en wanneer dit nodig is.

De kernvraag hierbij is, hoe er bij de werving gezorgd gaat worden dat deze professionele vredesmacht qua personeelsamenstelling een afspiegeling vormt van de Nederlandse samenleving. Kan de minister aangeven of, en hoe hij dit denkt te bereiken?

Alles overwegend, zal mijn fractie voor dit voorstel tot grondwetswijziging stemmen.

□

De heer **Postma** (CDA): Voorzitter! Het is mij een genoegen om vandaag ook het woord te mogen richten tot de minister van Defensie. Ik kan hem mededelen dat ik ter voorbereiding van het debat vorig jaar nog de gelegenheid te baat heb genomen om het standbeeld van Van Heutz in Coevorden te bewonderen.

Ik had het mij gemakkelijk kunnen maken door te zeggen dat ik het volledig met de voorgaande sprekers eens ben, maar omdat er nog een – nee, zelfs twee – leden van de CDA-fractie in de vergaderzaal aanwezig zijn, kan ik die mogelijkheid niet tot de werkelijkheid maken.

In dit huis spelen zich historische debatten af. Collega Van den Berg heeft het eerste historische debat genoemd. Dat was in 1887. Een tweede historisch debat heeft zich afgespeeld in februari 1907. Dit debat staat bekend als het debat in de "nacht van Staal". Het ging toen niet over de begroting van Defensie, maar die van Oorlog. Vroeger noemden wij het ministerie van Defensie nog ministerie van Oorlog. Het taalgebruik in de politiek was

toen aanmerkelijk minder versluierend. Daarmee was de identificatie-mogelijkheid van de bevolking met de overheid ook groter. In de "nacht van Staal" - de familienaam is zeer geschikt voor iemand om als minister van Oorlog te kunnen functioneren - werd door de Eerste Kamer de begroting van Oorlog verworpen. Het gevolg was dat het kabinet-De Meester in een crisis geraakte. Dat is de enige keer dat op een indirecte manier door een uitspraak van de Eerste Kamer een kabinetscrisis veroorzaakt is. Het is dus goed dat vanavond ook de voorstellen tot wijziging van enkele artikelen betreffende de verdediging aan de orde komen.

Mijn fractie betreurt het enerzijds dat de regering niet in staat is geweest om bij dit betrekkelijk eenvoudige onderwerp een tekst aan te leveren die volstrekt ondubbelzinnig was en ook dat het advies van de Raad van State in deze richting niet is opgevolgd. Anderzijds kan dit ook positief worden geduid, want dit gaf de meerderheid van de Tweede Kamer de mogelijkheid om op een zinvolle wijze gebruik te maken van het grondwettelijk recht van amendement. Wij moeten toch naar een zeer zorgvuldig taalgebruik streven; zeker in de Grondwet moeten de bedoelingen ondubbelzinnig in eenvoudig Nederlands neergelegd worden. Want juist daardoor kun je mede interpretatieproblemen in de toekomst voorkomen.

Ik noemde het jaartal 1887. De heer Van den Berg noemde ook de kaderwet van Talma en hij zei zeer terecht dat de Grondwet vaak misbruikt wordt omdat men politieke weerzin heeft tegen bepaalde wijzigingsvoorstellen. Ik denk dat dit nu niet aan de orde is. Er is geen politieke weerzin. Iedereen is in feite voor dit voorstel. Wat dat betreft, kan er een andere doctrine bij dit wetsvoorstel aan de orde zijn.

Ik constateer dat geen gebruik is gemaakt van de mogelijkheid om enkele nogal archaisch aandoende uitdrukkingen te vervangen door moderne. Ik wijs bijvoorbeeld op de uitdrukking "krijgsmacht". Ware het niet mogelijk om daar een modernere Nederlandse uitdrukking voor in de plaats te stellen? Voor zover ik weet, wordt de term "krijgsmacht" in normaal Nederlands spraakgebruik niet vaak gebezigd. Ik maak nu zelf deze fout, want ik zou in plaats van

"gebezigd" moeten zeggen "gebruikt".

Het voorstel heeft in de toekomst, wanneer de tweede lezing hier voltooid is, een uitwerking nodig in een wet die waarschijnlijk zal strekken tot wijziging van de Dienstplichtwet. In die wet zal de bevoegdheid geregeld worden tot opschorting van de oproeping in werkelijke dienst. Ik spreek namens mijn fractie uit dat wanneer wij vandaag en volgend jaar bij de tweede lezing instemmen met dit wijzigingsvoorstel van de Grondwet, dit niet betekent dat elk wijzigingsvoorstel van de formele wet door mijn fractie zonder meer aanvaard zal worden. Dat zal afhangen van de inhoud van het desbetreffende wetsvoorstel. Voor mijn fractie zal een van de belangrijkste toetsingscriteria zijn de positie van de Staten-Generaal, waar het gaat om de opschorting van de oproeping in werkelijke dienst en met name het weer ongedaan maken van de opschorting van de oproeping in werkelijke dienst. Omdat het zo'n belangrijk onderwerp is, denk ik dat de invloed en de betrokkenheid van de Staten-Generaal hierbij zo groot mogelijk moeten zijn. Ik voeg daaraan toe dat, mede omdat wij leven in een nogal flexibele wereld waarin omstandigheden erg snel kunnen veranderen, hetgeen in de wet wordt neergelegd zodanig zal moeten zijn dat wanneer de omstandigheden dat vereisen, ook het ongedaan maken van de opschorting van de oproeping erg snel zal kunnen plaatsvinden.

Ik maak nog een opmerking over het derde woord in het voorgestelde artikel 3, namelijk het woord "regelt". Dit geeft dus aan dat gedelegeerd kan worden. Met het oog op de te behouden invloed van de Staten-Generaal kan een delegatie wel formeel plaatsvinden, maar dan moet tegelijkertijd gezocht worden naar een blijvende materiële betrokkenheid van de Staten-Generaal. Ik kan mij moeilijk voorstellen dat met het woord "regelt" in dit wetsvoorstel wordt beoogd, de mogelijkheid te creëren om ook sub-delegatie door te voeren. Als dat het geval zou zijn, dan denk ik dat de invloed van de Staten-Generaal reeds a priori te gering is.

Mijnheer de voorzitter! Graag zou ik op mijn opmerkingen de antwoor-

den van de beide bewindslieden vernemen.

□

De heer **Korthals Altes** (VVD): Mijnheer de voorzitter! Ik zal drie punten aanroeren.

Het eerste punt is dat er geen kritiek van de zijde van de VVD-fractie is op de strekking van de voorgestelde verklaring dat verandering van de Grondwet nodig is inzake de verdediging. Als er een grondwettelijk beletsel is om de dienstplicht af te schaffen, dan dient dat beletsel te worden opgeheven.

Het tweede punt is dat er wel kritiek is van de zijde van de VVD-fractie op de wijze waarop de regering het beoogde doel heeft nagestreefd. De redactie was ondeugdelijk en moest dus worden gecorrigeerd en de kans werd gemist om alsnog de taken van de krijgsmacht grondwettelijk te verankeren.

Ten derde doet de VVD-fractie een ernstige waarschuwing uitgaan om de dienstplicht niet overhaast af te schaffen en, zo zij al mocht worden afgeschaft, de militaire infrastructuur, in het bijzonder de kazernes, depots en andere gebouwen, te handhaven.

Wanneer als gevolg van blijvende ontspanning enerzijds en de noodzaak van sterk gespecialiseerd en technisch geschoold personeel anderzijds, de krijgsmacht teruggebracht moet worden tot een relatief klein aantal vrijwillig, maar wel relatief langdurig dienenden, dan mag de Grondwet voor een dergelijke koerswijziging geen beletsel vormen. Ik gebruik het woord "krijgsmacht" wel en zou zo gauw niet een equivalent weten waaronder zowel de landmacht, de luchtmacht als de Koninklijke marine vallen. De vrijheid voor een dergelijke beleidswijziging moet er in dat geval dus komen. Of die beleidswijziging er op afzienbare termijn reeds komen moet, laat ik vooralsnog in het midden. De spanningen en oorlogshandelingen in Midden- en Oost-Europa en de noodzaak om daartegen in overeenstemming met de Verenigde Naties op te treden in het verband van de Europese Unie, de Westeuropese Unie, de Noordatlantische verdragsorganisatie of dergelijke, doet de VVD-fractie vooralsnog ernstig twijfelen aan de opportuniteit van de afschaffing van de dienstplicht of het

niet langer oproepen van dienstplichtigen per 1998. Daarbij dient tevens te worden bedacht dat voordien de opkomst in werkelijke dienst en de gemotiveerdheid van de dienstplichtigen niet worden bevorderd door de wetenschap van deze dienstplichtigen dat zij de laatsten zijn.

Liberalen staan een zo groot mogelijke vrijheid en optimale zelfontplooiing voor. Dienstplicht, juist tijdens de leeftijd waarin de eerste schreden in de maatschappij worden gezet en de beroepskeuze wordt gedaan of de voorbereiding op het toekomstige beroep plaatsvindt, is een vrijheidsbelemmering die uit liberaal oogpunt alleen gerechtvaardigd kan zijn indien daartoe zeer klemmende redenen zijn. Die klemmende redenen waren en zijn er door de noodzaak dat de krijgsmacht mede uit dienstplichtigen bestaat. De militaire verdediging van het Koninkrijk en de vervulling van internationale taken met gebruikmaking van militaire middelen zijn van zo wezenlijke betekenis voor het voortbestaan van een natie en de handhaving of de vestiging van een wereldrechtsorde, dat daardoor ook in liberale ogen de inbreuk op de persoonlijke vrijheid van alle jongemannen gerechtvaardigd was en vooraan is. In de afweging tussen individuele vrijheden en de plichten die de staat de burgers mag opleggen, slaat de weegschaal duidelijk door in het voordeel van de plichten die de staat zijn burgers mag en in dit geval moet opleggen. Daarnaast gaat het niet alleen om plicht als uitsluitend negatief begrip tegenover vrijheid als bij uitsluiting positief begrip. De plicht gaat in het geval van dienstplicht gepaard met het aankweken van verantwoordelijkheidsbesef en saamhorigheid – deugden in liberale ogen – en kweekt verbondenheid met de lotgenoten en met de natie. Ook dat verdient positieve waardering. Ten slotte vraagt het vervullen van de dienstplicht enige opoffering en ook dat kan geen kwaad in een samenleving waarin zoveel verwendheid voorkomt.

De gronden die de vrijheidsbeperking van mannen rechtvaardigen als het gaat om militaire dienstplicht, zijn niet van toepassing op sociale dienstplicht. Daarom behoort die er ook nooit te komen, ook niet als een misplaatste poging tot gelijke behandeling van mannen en vrouwen. Dat er noodgedwongen

inbreuk wordt gemaakt op de vrijheid van mannen, kan nimmer een inbreuk op de vrijheid van vrouwen rechtvaardigen zolang een vergelijkbare nood daar niet toe dwingt. En er is zeker geen sprake van nood zolang er werklozen zijn die dat werk zouden kunnen verrichten, maar die er door de economische omstandigheden niet toe te brengen zijn.

De rechtvaardiging van de dienstplicht voor mannen wordt echter verzwakt en zelfs ondermijnd als een aanmerkelijk deel per lichte niet voor de eerste oefening behoeft te worden opgeroepen, buitengewoon dienstplichtig wordt verklaard of anderszins de dienstplicht niet aan den lijve ondervindt. De ongelijkheid tussen de wel verplicht dienenden en degenen die hun maatschappelijke carrière in vrijheid kunnen voortzetten of beginnen, is strijdig met het rechtsgevoel. Het is juist dat er om die reden opnieuw over het instituut van de dienstplicht is nagedacht. De VVD-fractie onderkent tevens het belang van langere verbanden dan de steeds korter wordende dienstdienst van dienstplichtigen als gevolg van de hoge graad van specialisatie van veel functies. Daarom stemt zij in met de voorgestelde verklaring dat de Grondwet zou kunnen worden veranderd, zonder op de afschaffing van de dienstplicht of het niet langer oproepen van dienstplichtigen vooruit te willen lopen.

Ik maak in dit verband nog een opmerking naar aanleiding van het betoog van de heer Vis over de door anderen veronderstelde samenhang tussen de dienstplicht voor mannen en het kiesrecht voor vreemdelingen. Als die theorie juist was, dan zouden vreemdelingen van het vrouwelijk geslacht reeds lang stemrecht gehad moeten hebben.

De fractie van de VVD heeft kritiek op de ondeugdelijke redactie van het voorstel van de regering. Ik sluit mij wat dit betreft aan bij de heer Postma. Het is voor mijn fractie onbegrijpelijk hoe de regering tot een onduidelijke en daardoor ontoereikende tekst heeft kunnen komen en daaraan tegen het advies van de Raad van State in heeft vastgehouden. Tegen beter weten in, zo moet men haast wel denken, want het betoog van het Tweede-Kamerlid Wiebenga was overtuigend en glashelder. De Tweede Kamer past lof voor de aanvaarding van het amendement-Wiebenga, want alleen

daardoor is het mogelijk dat deze Kamer dit voorstel nog zo tijdig kan behandelen en aanvaarden dat deze verandering van de Grondwet en in haar kielzog andere beoogde veranderingen na de verkiezing van een nieuwe Tweede Kamer op 3 mei aanstaande een tweede lezing tegemoet kunnen gaan.

Het is een gemiste kans dat de taken van de krijgsmacht niet in de Grondwet zijn verankerd. Het gebruik van militaire middelen is zo ingrijpend van aard dat een omschrijving van de gevallen waarin die kunnen worden ingezet, niet alleen gerechtvaardigd, maar zelfs geboden is. Hoewel het uit het oogpunt van de trias politica misschien wel te verdedigen is dat er wel een apart hoofdstuk aan de rechtspraak gewijd is en aan de krijgsmacht niet, komt een beroep op de trias politica mij niet overtuigend voor. In de Grondwet wordt immers niet van die systematiek uitgegaan: Wetgeving en Bestuur staan samen in één hoofdstuk, terwijl de krijgsmacht er door opnemings in een paragraaf "Overige bepalingen" van hetzelfde hoofdstuk enigszins bekaaid van af lijkt te komen, ook al bevat die paragraaf ook overigens een aantal uiterst belangrijke bepalingen. Hoewel mijn fractie er geen voorstander van is om de Grondwet voortdurend te veranderen, zou de regering naar onze mening haar gedachten toch nog eens moeten laten gaan over de vraag of er met de bestaande systematiek wel recht wordt gedaan aan het belang van de krijgsmacht en aan de zeer ingrijpende betekenis die optreden van de krijgsmacht nu eenmaal heeft. Ik acht het betreurenswaardig dat de regering de kans voorbij heeft laten gaan om een grondwettelijk fundament te geven aan de taken van de krijgsmacht.

Ten slotte wenst de VVD-fractie ernstig te waarschuwen voor afbraak, afstoting of verandering van het gebruik van militaire infrastructuur, waarbij zij in het bijzonder denkt aan kazernes, depots en andere gebouwen. Als de spanningen oplopen, is er geen tijd meer om kazernes, depots en dergelijke te bouwen. Defensie hoede zich voor de lichtvaardigheid die Justitie zozeer is opgebroken. In het begin van de jaren zeventig is er een begin gemaakt met het sluiten en afstoten van huizen van bewaring en gevangenis. Er was sprake van

minder gevangenisstraffen, dus was er minder behoefte aan celruimte in de penitentiaire inrichtingen. Begin jaren tachtig waren er duizenden plaatsen te weinig, dezelfde duizenden die tussen 1971 en eind jaren zeventig afgestoten waren.

Deze minister van Binnenlandse Zaken, verantwoordelijk voor deze grondwetsverandering, herinnert zich nog wel uit de tijd dat hij burge-meester van Amsterdam was, hoe buitensporig moeilijk het was om het voormalige huis van bewaring aan de Havenstraat – Amsterdammers spreken nog altijd over de Amstel-veenseweg – de oorspronkelijke bestemming terug te geven. De afstoting van dat huis van bewaring is een fatale vergissing geweest. Het zou de samenleving veel ellende hebben bespaard, wanneer Justitie dat huis van bewaring in de motteballen had gelegd in plaats van dat het was verhuurd aan een dansgroep van de Bhagwan, met een beroep op huurbescherming. En dat huis van bewaring was er een uit vele. Ook Middelburg, Hoorn, Dordrecht en vele andere gemeenten raakten in de jaren zeventig huizen van bewaring kwijt, waaraan in de jaren tachtig en negentig een schrijnende behoefte bleek te bestaan.

Ook voor de militaire infrastructuur geldt dus dat deze paraat dient te blijven. Motteballen vormen niet het enige alternatief, hoewel er vroeger in het leger altijd veel over werd gesproken, althans over de kamfer. Gedacht moet worden aan soorten van gebruik die binnen een minimum van tijd herstel in de oorspronkelijke situatie mogelijk maken. Denkbaar is onderbrenging van politie in tijden dat er parate politie nodig is, onderbrenging van gestraften, bijvoorbeeld van jeugdige gestraften die werkzaamheden moeten verrichten en dergelijke. Het moge zo zijn dat uitgangspunt van dit voorstel is, de veronderstelde vermindering van de behoefte aan parate troepen, in het midden latend of dit uitgangspunt op dit ogenblik juist en verantwoord is, de mogelijkheid van onmiddellijk herstel in de oorspronkelijke toestand is een absoluut vereiste. De aanwending ten behoeve van de veiligheid binnenslands is dan een bijkomend voordeel waarvan ten volle profijt getrokken dient te worden.

Ik vraag zeer in het bijzonder de aandacht van de minister van

Binnenlandse Zaken voor het aspect van de verschuiving van externe naar interne veiligheid. Nog niet zo lang geleden was de Koninklijke marechaussee, bijstandverlenend politieel geschoold korps, gekazerneerd. Dat is nu verleden tijd. Het Korps rijkspolitie, centraal georganiseerd, was eerste bijstandverlenend politiekorps. Dat is nu verleden tijd. In het uiterste geval kon volgens de Politiewet 1957, na politie en Koninklijke marechaussee, bij handhaving van de openbare orde ander krijgsvolk ingezet worden. Ik geef toe dat dit een ouderwetse term is. Maar die vond in 1957 nog wel een plaats in de Politiewet. Het krijgsvolk wordt met een beroepsleger van voornamelijk technisch geschoolden ook goeddeels verleden tijd. Zorg dus dat vrijkomend geld, als het dan toch moet vrijkomen, van de externe veiligheid wordt overgeheveld naar de interne veiligheid!

De vraag is simpel: 10.000 politiemensen meer, vooral voor de zichtbare politiepreventie op straat, niet om nog meer processen-verbaal te produceren, die toch niet tot strafvervolgning, laat staan tot veroordeling en executie van straf leiden, maar, zoals gezegd, ter voorkoming van criminaliteit. De stad Amsterdam – de minister van Binnenlandse Zaken herinnert het zich nog wel – was in dit opzicht verleden jaar met Pinksteren het overtuigende bewijs. De relatie met het onderwerp van vandaag is dat vermindering van bijstandpotentieel noodzakelijkerwijs leidt tot versterking van het primaire potentieel.

Met veel belangstelling wacht mijn fractie de reacties van de regering op deze deels kritische kanttekeningen en op onze concrete voorstellen af.

De vergadering wordt van 21.09 uur tot 21.17 uur geschorst.

□

Minister Van Thijn: Mijnheer de voorzitter! Het voorstel inzake de verdediging, zo vat ik een lange titel kort samen, is weliswaar het produkt van een snelle parlementaire behandeling, maar komt niet bepaald uit de lucht vallen. Ik zal deze vergadering niet ophouden met een lang verhaal over de voorgeschiedenis, maar ik wijs toch op de commissie-Meijer, die een diepgaande beschouwing aan de

constitutionele aspecten van de dienstplicht heeft gewijd en die een advies heeft uitgebracht dat door de regering is opgevolgd om over het advies van de commissie een advies te vragen aan de Raad van State. Dat gedegen advies concludeerde dat voor uitvoering van het beleidsvoornemen van de regering grondwetsherziening nodig is. En zo ontstond de "gerede twijfel". De regering liet de Tweede Kamer daarop bij de behandeling van de Prioriteitennota, in mei 1993, weten dat zij zich aansloot bij dit advies. Aan de overzijde van het Binnenhof leidde dit niet tot het uiten van bezwaren. De regering heeft vervolgens het voorliggende wetsvoorstel ingediend. Ook deze Kamer heeft zich, zo blijkt vanavond, bereid getoond om mee te werken aan een spoedige behandeling van het voorstel, met het oog op de bij een grondwetsherziening voorgeschreven termijnen voor de afronding van de eerste lezing. Mijn collega van Defensie en ik zijn deze Kamer daarvoor zeer erkentelijk. De erkentelijkheid strekt zich uit, zo heb ik in ieder geval van de heren Korthals Altes en Postma begrepen, tot de heer Wiebenga, wiens amendement in dit huis in goede aarde is gevallen, als ik dit stuk van de voorgeschiedenis op deze manier mag samenvatten.

Wat is de kern van onze discussie? Enerzijds stel ik vast dat praktisch alle fracties geen inhoudelijk probleem hebben met de voorgestelde wijziging van de Grondwet. Aan de andere kant vragen velen zich tegen de achtergrond van het niet bestaande inhoudelijke probleem af of dit "gedoe" – ik hoop dat ik deze grondwetsherziening op deze manier oneerbiedig mag aanduiden – wel nodig is. Het is vanuit deze afweging dat het leerstuk, de doctrine – dat is een geweldig woord voor een bescheiden eerste zin die ik aan de overzijde heb uitgesproken – is ontstaan. Ik kom daar dadelijk nog op terug. Het gaat dus om een situatie waarin inhoudelijk geen verschil van mening bestaat, doch waarin mede aan de hand van het advies van de Raad van State wellicht een interpretatieverschil in de Grondwet zou kunnen ontstaan. Wat is er dan op tegen, zo luidt het doctrietje, om tot grondwetsherziening over te gaan?

Ik zal eerst iets zeggen over de gekozen opzet, die zich kenmerkt

door een sobere benadering van de materie. Wij kennen allen de voorgeschiedenis van twee gestrande pogingen tot herziening van de defensieparagraaf in de Grondwet: herzieningen in breder verband, in het kader van de integrale grondwetsherziening. Gelet op het kort bestek en op het feit dat het beleidsvoornemen niet omstreden is om de opkomstplicht – ik doel op het beleidsvoornemen als zodanig – in 1998 op te schorten, is ervan afgezien om het wijzigingsvoorstel te omringen met "overbodige ballast", zoals de heer Hillen dit aan de overzijde noemde – om ook een ander kamerlid, naast Wiebenga, even in het zonnetje te zetten.

Daarmee heb ik in één klap alle vragen beantwoord in de trant van: waarom niet de archaische terminologie – de heer Postma vroeg erom – van de defensiebepalingen gemoderniseerd? En waarom niet het takenpakket in eigentijdse vorm in de Grondwet verankerd: is dat geen gemiste kans, zo vroeg de heer Korthals Altes. Mevrouw Van Wijngaarden ging nog verder en vroeg zich af of niet is overwogen om de hele krijgsmacht uit de Grondwet te verwijderen. Ik wijs voorts op een serie amendementen die in de Tweede Kamer van de kant van de heer Jurgens waren ingediend, om de defensiebepalingen – zoals dit eerder ook bedoeld was – te schonen, te moderniseren, eigentijds te maken, enz.

Mijnheer de voorzitter! Dit mag door deze of gene allemaal zijn overwogen, maar wij hebben geen enkel risico willen lopen en hebben een "kleine zaak", om het in politietermen te zeggen, klein willen houden. Tegelijkertijd weet u dat de Tweede Kamer een motie-Jurgens heeft aangenomen, ertoe strekkende in een later stadium, in de luwte van een volgende kabinetsperiode, een bredere modernisering van de defensieparagraaf nader te bezien. Maar dit dient niet nu te geschieden, op een holletje, en in een tijd van first things first, waarin een onomstreden herziening thans in ongebruikelijk hoog tempo moet worden veilig gesteld.

Reeds eerder is gebleken dat er verschil van mening kan bestaan over de uitleg van de grondwetsbepalingen over de verdediging. De regering heeft al in de schriftelijke voorbereiding aangegeven welke

historische, tekstuele en teleologische argumenten haar hebben bewogen bij het indienen van een wetsvoorstel tot grondwetsherziening. Ik wijs ook op het advies van de Raad van State en op de analyse van de commissie-Meijer. Maar de kern van de uitleg is, kort weergegeven, dat het in 1887 – wij moeten ons dan even verplaatsen naar die tijd; dat moet in dit huis geen heksentoeer zijn – voor iedereen zonneklaar was dat de dienstplicht onmisbaar was. Tegen de achtergrond van die vanzelfsprekendheid moet de grondwetsherziening van 1887 op dit punt gelezen worden. Daarbij kan men ook nog overwegen dat het begrip plicht in 1887 voor het eerst expliciet werd gekoppeld aan de militaire dienst. Verder is naar ons oordeel de tekst van het organisatievoorschrift betreffende de samenstelling van de krijgsmacht volkomen helder en even imperatief als soortgelijke bepalingen elders in de Grondwet. Ten slotte menen wij – dat is eigenlijk de kern van onze argumentatie – dat het niet aangaat om de Grondwet op dit punt willens en wetens tot een dode letter te maken door de dienstplicht feitelijk te laten inslapen door opschorting van de opkomstplicht. Daar ontstaat het leerstuk van de gerede twijfel.

Voorzitter! Dit voorstel beoogt niet de afschaffing van de dienstplicht, maar de mogelijkheid om de oproeping in werkelijke dienst op te schorten en deze opschorting weer te beëindigen. Ik ga ervan uit dat mijn collega van Defensie ter verheldering daarop nader ingaat.

Ik kom nu tot het hoofdpunt in het betoog van de heer Van den Berg, die een boeiende beschouwing heeft gehouden naar aanleiding van die ene zin tijdens mijn parlementaire debuut enige weken geleden over de rol van de gerede twijfel. Ik heb bij die gelegenheid naar voren gebracht dat er in bepaalde gevallen, waarbij bepaalde gewenste ontwikkelingen maatschappelijk en politiek breed gedragen worden maar er tevens gerede twijfel bestaat over de grondwettigheid daarvan, grondwetsherziening de koninklijke weg is. Anders dan in het door de heer Van den Berg aangehaalde voorbeeld van de subsidiëring van het bijzonder onderwijs en de positie van Talma's raden van arbeid, is gebleken dat het beleidsvoornemen (handhaving van de dienstplicht als zodanig maar opschorting van de opkomstplicht)

zowel maatschappelijk als politiek op brede steun kan rekenen. De voorbeelden die de heer Van den Berg noemde, waren juist voorbeelden van het tegendeel. Het waren voorbeelden van grote maatschappelijke en politieke conflicten die uiteindelijk met een pacificatieakkoord beslecht moesten worden.

Tegelijk is er echter sprake, ondanks deze inhoudelijk eensgezindheid, van met gezag geuite twijfels over de grondwettigheid van het beleidsvoornemen, dan wel over de vraag of het nodig is de Grondwet te herzien. Het betoog van de heer Vis is daarvan een compacte illustratie. Exact die woorden zijn het die de vraag opwerpen, wat er dan tegen aanpassing van de Grondwet zou zijn. Getuigt het niet juist van respect voor de Grondwet om te zeggen, in geval van twijfel moet een aanpassing niet voor onmogelijk worden gehouden, anders dan dat je met elkaar zegt: er zijn zoveel interpretaties mogelijk, deze interpretatie kan er misschien nog wel bij?

In een dergelijke situatie van consensus over de inhoud van het te voeren beleid maar aarzelingen over de te kiezen vorm, moeten wij naar mijn oordeel niet onze toevlucht nemen tot een indirecte interpretatie van de Grondwet, maar kiezen voor de koninklijke weg van grondwetsherziening. Het staat dan immers vast, dat het beoogde doel onomstreden is en dat het draagvlak bestaat voor een aanpassing van de Grondwet die de gewenste ontwikkeling eenduidig tot uitdrukking brengt. De Grondwet moet immers een zo actueel en helder mogelijk beeld bieden van de hoofdlijnen van ons staatkundig bestel en niet verworden tot een verzameling archaische bepalingen die voor de burgers niet zonder nadere toelichting zijn te begrijpen. Ook als wij een kleine zaak klein willen houden, geldt deze argumentatie.

Een grondwetsherziening is natuurlijk geen eenvoudige zaak, met de voorgeschreven procedure van twee lezingen en een tweederde meerderheid. In dit opzicht kan onze Grondwet met enig recht – zoals de heer Van den Berg heeft betoogd – als rigide worden gekwalificeerd. De heer Van den Berg sprak zelfs over de heren 13 – een variant! – olopend tot maximaal 26 leden van deze Kamer die de grondwetswijziging in tweede lezing kunnen

blokken c.q. met waarborgen kunnen omkleden. Dat laatste klinkt veel vriendelijker. Hierbij moet ik natuurlijk aantekenen dat de rigiditeit van onze Grondwet enigermate wordt versoepeld door het grondwetsherzieningsvoorstel ten aanzien van de herzieningsprocedure, waarover wij binnenkort nog komen te spreken.

Ik meen echter dat er grondwetten bestaan die naar de procedure bepaald meer rigide zijn dan onze Grondwet. Over de dynamiek van grondwetsherzieningen zegt dit op zichzelf nog niet zoveel. De Belgische grondwet kent dezelfde rigiditeit als de onze, maar dat heeft niet het daar gewenste politieke proces in de richting van een federale staat in de weg gestaan. In het algemeen moeten wij niet te zwaarwichtig omgaan met de mogelijkheid van de grondwetsherziening. Dat moet natuurlijk ook niet te luchthartig gebeuren. Maar sinds de Tweede Wereldoorlog zijn er in 50 jaar acht grondwetsherzieningen geweest. Dat zijn er evenveel als in het tijdvak van 125 jaar tussen de Franse en de Duitse overheersing. De maatschappelijke en politieke dynamiek van de laatste decennia brengen kennelijk ook een hoger tempo van grondwetsherzieningen met zich mee.

Het lijkt mij een natuurlijke ontwikkeling, die in onze verhoudingen getuigt van een gezonde constitutionele dynamiek. Daarbij blijft het natuurlijk wel zaak om de essentialia die in de Grondwet zijn gewaarborgd te handhaven, zoals de grondrechten en de democratische rechtsstaat. Op die punten zal er ook niet licht een brede maatschappelijke en politieke consensus over bepaalde gewenste ontwikkelingen ontstaan, waarbij de gerede twijfel beperkt blijft tot de grondwettigheid van dergelijke ontwikkelingen. Een onderscheid tussen de verschillende grondwetsbepalingen is daarbij overigens moeilijk aan te geven. Zo zijn bijvoorbeeld de bepalingen over het kiesrecht verdeeld over verschillende hoofdstukken in de Grondwet. Dat geldt ook voor andere institutionele bepalingen.

Overigens ben ik het met de heer Van den Berg eens dat het niet verstandig is om al te zeer te gaan leunen op een gebruikelijke interpretatie van de Grondwet zonder oog te tonen voor andere methoden van uitleggen. Van een minister van Binnenlandse Zaken moet geen

staatsrechtelijk-dogmatische uitleg worden verwacht. Grondwetsinterpretatie dient, rekening houdend met in het geding zijnde tekstuele, historische en teleologische gegevens en argumenten, aan te sluiten bij de tekst en de strekking van de Grondwet. Waar bij breed gedragen gerede twijfel een maatschappelijk en politiek dringend gewenste kwestie nog constitutioneel aanvaardbaar te regelen is, is er gerede aanleiding voor een grondwetswijziging.

Ik merk in dit verband ten slotte op dat ik er met de heer Van den Berg aan hecht om in het voetspoor van prof. Van der Hoeven te blijven, die stelde dat constitutionele preutsheid niet op haar plaats is als deze een barrière voor een breed gedragen vernieuwing betekent. Hij heeft echter ook gesproken over het in acht nemen van de ambiance en stelde daarbij dat niet uitsluitend moet worden gekeken naar de letter van de Grondwet. Daarbij gaat het erom, een open oog en oor te hebben voor zowel gangbare als moderne interpretaties van de Grondwet en niet al te preuts te zijn ten aanzien van het gebruik van de procedure tot grondwetsherziening.

De heer Vis heeft gevraagd of er destijds niet een bijna dwingende relatie is gelegd tussen het niet verlenen van het stemrecht aan buitenlanders en het bestaan van de *dienstplicht in dit land*. Bij mijn weten heeft dat geen rol gespeeld bij de grondwetsherziening van 1983. De heer Korthals Altes heeft er al op gewezen dat, als dat wel een rol zou hebben gespeeld, er een complicatie zou zijn ontstaan rond het vrouwenkiesrecht. Bij de verlaging van de kiesgerechtigde leeftijd – ik weet het jaartal niet precies uit mijn hoofd, alhoewel het bij initiatiefvoorstel van onder anderen ondergetekende als kamerlid is gebeurd – van 21 jaar naar 18 jaar heeft het argument van de dienstplichtige leeftijd als bijkomend argument, een argument ten overvloede, echter wel degelijk een rol gespeeld.

De heer Postma heeft gesproken over het begrip "regelt" in het voorgestelde artikel 98, derde lid. Hij heeft de vrees uitgesproken dat deze term delegatie op grote schaal en het uitsluiten van de betrokkenheid van de Staten-Generaal zou inhouden. De term betekent inderdaad dat de Grondwet delegatie toestaat, maar daarbij moet, uiteraard, niet worden

gedacht aan de kern van wat straks in de Dienstplichtwet wordt opgenomen over de opschorting van de opkomstplicht. Het gaat dan vooral om allerlei technisch-administratieve voorschriften. De regering beoogt in het geheel niet de parlementaire betrokkenheid uit te sluiten door de beslissing tot opschorting of beëindiging daarvan op het niveau van subdelegatie te regelen. Die betrokkenheid zal in de wet een blijvende plaats moeten krijgen.

In dit verband ga ik nog in op de vraag van mevrouw Van Wijngaarden: waarom staat de krijgsmacht in de Grondwet? Ik zou mij ervan af kunnen maken door te zeggen dat, of je daar nu wel of niet gerede twijfel over zou kunnen hebben, dit niet het moment is om zo'n diepliggend vraagstuk ten principale te bespreken. Ik wil er echter toch een kort woord aan wijden. De krijgsmacht onderscheidt zich van de rijkswaterstaat of welke andere tak van overheid ook door de bijzondere rol die zij vervult in tijden van oorlog. Het gaat dan om een situatie waarin de krijgsmacht een diep ingrijpende rol in de samenleving verkrijgt en ook voor burgers het leven op het spel kan komen te staan bij de verdediging, of men dat nou toejuicht of niet dan wel daar zelfs principieel geen voorstander van is. Deze bijzondere positie rechtvaardigt vermelding van de krijgsmacht in de Grondwet, die de hoofdelementen van ons staatkundig leven – ook in uitzonderlijke omstandigheden – dient te bevatten.

Tenslotte kom ik op de inhoudelijke standpuntbepaling van de heer Korthals Altes. Hij sprak van "het andere krijgsvolk", daarbij zijn verontschuldigen aanbiedend voor het gebruik van de zelfs naar zijn mening archaïsche term. Ik moet zeggen dat zijn betoog dat de regering alert dient te zijn op een grote maatschappelijke behoefte waar het gaat om een verlegging van grenzen en prioriteiten van externe veiligheid naar interne veiligheid, ons aanspreekt binnen de grenzen van ons gemeenschappelijke beleid. Dat lijkt mij een aardige overgang naar de minister van Defensie.

□

Minister **Ter Beek**: Dank u wel, mijnheer Van Thijn. Mijnheer de voorzitter! De regering heeft gekozen

voor een sobere aanpak van deze grondwetswijziging. In lijn daarmee zou ik willen komen tot een sobere beantwoording, hoewel ik daar onmiddellijk aan moet toevoegen dat mij dat niet makkelijk zal vallen. De heer Vis heeft weliswaar het grootste gelijk wanneer hij zegt dat vanavond niet het defensiebeleid aan de orde is, maar er zijn her en der wel degelijk inhoudelijke opmerkingen over dat beleid gemaakt. De verleiding om daarop in te gaan is groot. Ik kan die verleiding weerstaan, omdat ik troost put uit de blijde gedachte dat ik over twee weken opnieuw in deze Kamer mag verschijnen om over de defensiebegroting 1994 van gedachten te wisselen.

De voorzitter: Die troost trekken wij ook!

Minister Ter Beek: Voorzitter! Het wetsvoorstel strekt ertoe, de beleidsvoornemens inzake de dienstplicht, preciezer geformuleerd: inzake de personele samenstelling van de Nederlandse krijgsmacht, te kunnen realiseren. Ik zeg onmiddellijk dat ik echt geen beter woord weet dan "krijgsmacht". Het leger is niet hetzelfde als de Koninklijke marine. De Koninklijke luchtmacht is wat anders dan de Koninklijke landmacht. In het buitenland spreekt men ook niet van een "army", maar van "armed forces". De Nederlandse vertaling van het begrip "armed forces" zou ik niet willen laten prevaleren boven de zo gezond Nederlandse uitdrukking "krijgsmacht".

Dit voorstel strekt ertoe, de beleidsvoornemens inzake de samenstelling van de krijgsmacht te kunnen realiseren. Naar de opvatting van de regering is daarvoor grondwetswijziging nodig. In het leerstuk van de gerede twijfel van collega Van Thijn zeg ik nog het volgende. Juist met het oog op de realisatie van die beleidsvoornemens zouden wij wel eens te laat kunnen zijn als over de grondwettelijkheid van de beleidsvoornemens in een later stadium twijfels zouden rijzen. Vandaar dat de regering voor die koninklijke weg heeft gekozen.

De beleidsvoornemens over de samenstelling van de krijgsmacht, en met name de overgang van een dienstplichtigenkrijgsmacht naar een vrijwilligerskrijgsmacht, moeten naar het oordeel van de regering op 1

januari 1998 hun beslag hebben gekregen. Het is toch goed dat ik nog eens heel kort aangeef, wat de belangrijkste overweging daarbij is geweest. Ik doe dat ook naar aanleiding van een opmerking van de heer Korthals Altes. Hij zei namelijk: "De militaire verdediging van het Koninkrijk en de vervulling van internationale taken, met gebruikmaking van militaire middelen, zijn van zo wezenlijke betekenis voor het voortbestaan van de natie en de handhaving of vestiging van een wereldrechtsorde, dat daardoor ook in liberale ogen de inbreuk op de persoonlijke vrijheid van alle jongemannen gerechtvaardigd was en is". Dat is juist. Echter, slechts ten dele. Want de inbreuk op die persoonlijke vrijheid van alle jongemannen was niet onbeperkt. In de Nederlandse politiek, in Eerste en Tweede Kamer, inclusief de fractie die de heer Korthals Altes vertegenwoordigt, heeft altijd, tot op de dag van vandaag, zonder ook maar enige aanduiding van een mogelijke wijziging, de opvatting weerklonken dat dienstplichtigen alleen op basis van vrijwilligheid zouden kunnen worden uitgezonden om deel te nemen aan crisisbeheersingsoperaties en vredesoperaties buiten het NAVO-verdragsgebied. Die opvatting bracht een beperking van de inzetbaarheid van die Nederlandse krijgsmacht met zich mee, juist in die nieuwe situaties, waarin crisisbeheersing zo nadrukkelijk naar voren is gekomen. De belangrijkste overweging, buiten het element van de billijkheid, waarover de heer Korthals Altes sprak, voor de regering om met dit beleidsvoornemen te komen, is nu juist geweest de inzetbaarheid van de Nederlandse krijgsmacht te vergroten. Dat zou ik nog eens vanavond in dit debat heel nadrukkelijk willen stellen.

Ik voeg er onmiddellijk aan toe: deze grondwetsherziening verplicht niet tot de keuze van een grotere inzetbaarheid van die krijgsmacht, maar maakt haar slechts mogelijk, door de naar het oordeel van de regering aanwezige grondwettelijke beletselen weg te nemen. Daartoe dient de aanpassing van artikel 98, lid 1, over de samenstelling van de krijgsmacht. Op basis van de nieuwe tekst van lid 3 van dat artikel zal wetgeving worden ingediend, waarin een bepaling zal zijn opgenomen dat de opkomstplicht kan worden

opgeschort en dat die opschorting eventueel weer kan worden beëindigd. Ik wil hier, nogmaals, vanavond heel nadrukkelijk en duidelijk stellen dat het ons erom gaat, de weg vrij te maken om het beleidsvoornemen van de regering om te komen tot een vrijwilligerskrijgsmacht daadwerkelijk gestalte te kunnen geven. Deze grondwetswijziging verplicht niet tot een vrijwilligerskrijgsmacht, maar maakt die slechts mogelijk.

Zoals gezegd heeft de regering voor een sobere benadering gekozen. Dat is dan ook de belangrijkste reden geweest, waarom de regering niet is gekomen met een algehele herziening van de defensiebepalingen. Zo is ook de omschrijving van de taakstelling van de krijgsmacht – collega Van Thijn sprak ietwat oneerbiedig over het takenpakket – ongewijzigd gebleven. In feite heeft de taak van de krijgsmacht de laatste decennia een belangrijke internationale dimensie gekregen. Is de huidige tekst van de Grondwet ontoereikend, inadequaat om de vervulling en de uitoefening van die nieuwe taken te legitimeren? Mijn antwoord op deze vraag is: neen. Is de huidige tekst nu het meest toegesneden op de veranderde veiligheidssituatie, respectievelijk de veranderde taakstelling van de krijgsmacht? Mijn antwoord hierop is: zou kunnen. Misschien kan het mooier of beter worden geformuleerd. Ik wijs erop dat aan het amendement-Wiebenga, ingediend tijdens de behandeling in de Tweede Kamer, ook een aantal risico's waren verbonden inzake de te interpreteren limitatieve opsomming van de taken van de krijgsmacht. Maar goed, ik spreek mij hier vanavond niet verder over uit. In dit verband wijs ik, evenals collega van Thijn, op de aangenomen motie-Jurgens.

Voor mij is op dit moment de beantwoording van de vraag relevant of de huidige formulering deze vormen van optreden van onze krijgsmacht ook legitimeert en of – concreter gezegd – de tekst van artikel 98, eerste lid, dit doet. Ik zeg tegen mevrouw Van Wijngaarden dat dit naar mijn overtuiging inderdaad het geval is. De formulering "tot bescherming van de belangen van de staat" omvat ook deze nieuwe taakstelling. De grondwetsgeschiedenis toont aan dat deze term destijds met opzet is gekozen. Deze formulering biedt de regering de

mogelijkheid, in goed overleg met de Staten-Generaal te beslissen of er sprake is van een staatsbelang. Ik verwijs in dit verband naar de notitie van de regering inzake de juridische aspecten betreffende de Nederlandse inzet in de Golfcrisis. Artikel 90 van de Grondwet legt de regering op, de ontwikkeling van de internationale rechtsorde te bevorderen. De bevordering en de handhaving van die rechtsorde zijn een staatsbelang waarvoor naar mijn stellige overtuiging de krijgsmacht kan worden ingezet.

Voorzitter! Met de voorgestelde tekst van het derde lid van artikel 98 wordt beoogd dat de wetgever de dienstplicht regelt, maar ook in de mogelijkheid voorziet van opschorting van de oproeping in werkelijke dienst alsmede van beëindiging van de opschorting. De Dienstplichtwet zal zodanig aangepast moeten worden – en dat is de bedoeling van dit wijzigingsvoorstel – dat er vanaf 1998 geen dienstplichtigen in werkelijke dienst in de krijgsmacht meer worden opgeroepen. Opschorting – de term zegt het in feit al – impliceert ook de mogelijkheid, het opschortingsbesluit in te trekken, waarmee de opkomstplicht weer wordt geactiveerd. De omstandigheden waaronder dit zal plaatsvinden, zijn te voren niet exact aan te geven, maar – zoals ook in de Prioriteitennota is geduïd – dan zal moeten worden gedacht aan een zeer ernstige verslechtering van de internationale veiligheidssituatie. Het spreekt wat mij betreft vanzelf dat bij het nemen van het besluit tot opschorting van de opkomstplicht dan wel beëindiging daarvan, de Staten-Generaal met nadruk worden betrokken. Ik zeg tegen de heer Postma dat bij de wijziging van de Dienstplichtwet de precieze formulering in de Kamer aan de orde zal komen.

Voorzitter! De heer Korthals Altes heeft gesproken over de huidige infrastructuur van Defensie, daarbij vooral doelend op kazernes, depots en dergelijke. Hij heeft mij de boodschap gegeven, wijs en verstandig om te gaan met afschaffing en afstoting. Voorzitter! Ik ben dat zeker van plan. Op dit moment worden een aantal kazernes benut voor de opvang van asielzoekers.

Ik moet opmerken dat ik een andere opmerking van de heer Korthals Altes niet zo wijs en verstandig vond. Hij sprak aan het

slot van zijn betoog over vrijkomend geld. Hij zei: Zorg dus dat vrijkomend geld, als het dan toch moet vrijkomen, van de externe veiligheid wordt overgeheveld naar de interne veiligheid. Ik heb de heer Korthals Altes toch niet zo verstaan dat dit impliciet een beroep op verdere bezuinigingen op Defensie is? Als het om vrijkomend geld gaat: Er is de afgelopen jaren zeer veel geld, vrijgekomen bij Defensie, besteed voor nuttige doelen. Wat mij betreft is dit echter nu wel zo'n beetje het eind. Ik wil dus niet graag het misverstand laten ontstaan, als dit bedoeld zou zijn, dat ik het hiermee eens ben.

Voorzitter! Ten slotte doet het mij buitengewoon deugd dat de heer Postma mijn schone geboorte- en woonplaats Coevorden heeft bezocht en dat hij hierbij de buste van generaal Van Heutz heeft bekeken. Deze behoort heel nadrukkelijk tot de infrastructuur van Coevorden en dit zal, als het aan mij ligt, ook nog wel een tijdje het geval blijven.

□

De heer **Vis** (D66): Mijnheer de voorzitter! Ik heb een ogenblik overwogen, af te zien van een tweede termijn, maar er is zoveel aardigs gezegd dat ik de verleiding niet kan weerstaan. Verleidingen moet je ook nooit weerstaan, want als je ze kunt weerstaan zijn het geen echte verleidingen.

Minister **Ter Beek**: Bij gerede twijfel.

De heer **Vis** (D66): Precies. Ik heb van mijn collega's verschillende interessante opmerkingen en bijdragen gehoord. Ik wil hier graag op een ander moment nog eens over doorpraten, want het heeft wel iets met dit wetsontwerp te maken, maar de klok schrijdt voort.

Ik dank de beide bewindslieden voor hun antwoord. Ik begrijp dus dat ik de koninklijke weg heb gevolgd, zoals wij dit allemaal als gewone burgers af en toe eens moeten doen.

Ik vond het jammer dat de minister van Binnenlandse Zaken zich een beetje afmaakte van de relatie die ik – en ik niet alleen – gelegd heb tussen het stemrecht op nationaal niveau en de hiermee samenhangende dienstplicht. Het is natuurlijk een heel oud verhaal in het vertegenwoordigend stelsel. Wij

zeggen enerzijds: no taxation without representation. Dit zou inhouden dat iedereen die in dit land belasting en premies betaalt, ook iets te zeggen heeft over de verdeling ervan. Het is een heel oud eerbiedwaardig principe dat geloof ik zo ongeveer bij de "Boston teaparty" begonnen is. In de vorige eeuw is hier altijd tegenin gebracht: Het is ook een nationaal kiesrecht, dus je moet ook iets voor de natie doen. Dat is dan de dienstplicht voor mannen en niet voor vrouwen. De heer Korthals Altes heeft hier gelijk in.

Ik denk ook dat hier in 1983 niet over gepraat is, maar er is in vele commentaren al heel lang een dergelijke relatie gelegd. Ik zou me kunnen voorstellen dat het voor de regering misschien een beetje moeilijk is, hierop in te gaan. Ik zal dit dan accepteren. Maar er is wel iets meer over te zeggen.

Ik vond het interessant dat de heer Postma de term "regelt" aanhaalde. Dit betekent inderdaad dat er gedelegeerd mag worden. De vraag is dan natuurlijk in hoeverre. De beide bewindslieden hebben dapper beweerd dat de Staten-Generaal erbij betrokken zullen worden. Natuurlijk, maar interessant is natuurlijk de vraag hoe dit dan zal gebeuren. Misschien stel ik nu alvast de vragen van de heer Postma, maar ik ben benieuwd of het intrekken van het opschortingsbesluit een koninklijk besluit, een algemene maatregel van bestuur of een ministerieel besluit zal zijn. Als het dit laatste is, kun je moeilijk volhouden dat er een betrokkenheid zal zijn van de Staten-Generaal.

Ik ben het met mevrouw Van Wijngaarden eens dat het gehele gedoe over de krijgsmacht niet eens in de Grondwet hoeft te worden opgenomen. Echter, een verplichte krijgsmacht moet wel in de Grondwet worden opgenomen, want het gaat daarbij om een inperking van de vrijheden van burgers en dat behoort in de Grondwet te worden geregeld.

□

De heer **Van den Berg** (PvdA): Voorzitter! Ik dank beide ministers voor hun beantwoording. Ik herinner mij niet dat ik aan de minister van Defensie uitvoerig vragen heb gesteld, maar – laat hem dat duidelijk zijn – ik was toch geïnteresseerd in zijn betoog.

Er is een sfeer blijven hangen, die enerzijds door de heer Postma en anderzijds door minister van Thijn is opgeroepen, dat de dienstplicht absoluut geen politieke kwestie was en dat dit niet de reden was om een constitutionele barrière op te werpen. Ik wou dat dit geheel waar was. In mijn herinnering is het duidelijk dat de commissie-Meijer überhaupt niet van de algemene dienstplicht af wilde. Daarbij kon zij constitutionele argumenten heel goed gebruiken. Zij stelde daarmee in de eerste plaats de minister van Defensie voor het probleem dat hij, als hij wel degelijk van de opkomstplicht af wilde, ook constitutioneel iets zou moeten ondernemen. Ook al is er een belangrijke adviescommissie en ook al is er de Raad van State die constitutionele bezwaren oproepen tegen wijziging van de dienstplicht zonder grondwetsherziening, toch blijf ik van mening dat regering en parlement een eigen verantwoordelijkheid hebben. Onder omstandigheden moet het ook van ons uit bezien mogelijk zijn om een regering te beoordelen op haar eigen conclusies, eventueel in weerwil van hetgeen de Raad van State of commissies daarover hebben gezegd. Als het bij de Raad van State over de Grondwet gaat, is het alsof aan de president van de Nederlandse Bank naar de muntwaarde wordt gevraagd. Je weet dan bij voorbaat welk antwoord je krijgt. Bij de Raad van State is dat met zijn constitutionele adviezen overigens niet geheel het geval, maar ik hoop daarop een andere keer terug te komen.

De doctrine van de gerede twijfel. De minister neemt op dit punt een beetje gas terug, want hij sprak over "een doctrinetje, een gedachte". Hij hoeft ook weer niet zo bescheiden te zijn. Het is een doctrine die in de Nederlandse politieke constellatie niet alleen door hem wordt gerepresenteerd, maar die zeker een bredere aanhang heeft. Zij roept aldoor het type vragen op in de trant van: wat is er nou tegen en getuigt het niet van respect voor de Grondwet om dit soort wijzigingen in te dienen? Is het niet de koninklijke weg? Je durft dan al helemaal niets meer te zeggen. Het wordt ook heel lastig om met één voorbeeld voor ogen – hetgeen nu aan de orde is – weigerachtig te roepen: nee, dat doen wij niet, dat hoeft niet, dus ik ben tegen. Dat doet hier dus ook

niemand. En dat is nu precies, zo zou ik bijna zeggen, het probleem. Het bevordert een soort denken over een al of niet bestaande noodzaak tot een herziening van de Grondwet die wel erg ons constitutionele denken bindt aan de letterlijke tekst van de Grondwet.

Je kunt wel zeggen dat sinds 1945 de Grondwet acht keer is herzien – dat is inderdaad aanzienlijk meer dan in de daaraan voorafgaande periode – maar toch weten wij dat de Grondwet niet in staat is en ook niet kan zijn om belangrijke politieke en maatschappelijke veranderingen daadwerkelijk op de voet te volgen. Eerlijk gezegd, daar is zij ook niet voor. Mijn probleem is langzamerhand dat wij in Nederland juist door zo schriftuurlijk over de constitutie te denken – wij zouden wat van de Britten kunnen leren – ook het idee hebben dat de Grondwet een soort van heldere, overzichtelijke prijslijst moet zijn, om die onaardige vergelijking maar eens te gebruiken. De Grondwet is juist wezenlijk een symbool van waarden die ons van groot belang voorkomen, op het gevaar af dat de formulering associaties oproept aan wat Van Maarseveen ooit eens "sprookjesrecht" heeft genoemd. Er staat dan eigenlijk niet wat er staat. Dat zal in een aantal gevallen aldoor zo zijn.

Beide ministers gebruiken daarbij het voorbeeld van de interpretatie van de bestaande grondwetsartikelen over defensie als het gaat om de taken van de Nederlandse defensie. Vanaf de VN-operatie in Korea zijn wij ervan uitgegaan dat de Grondwet dat toeliet en gegeven de politieke omstandigheden van dat moment was er ook nauwelijks de tijd om tegen andere staten, de Verenigde Staten in het bijzonder, te zeggen dat wij het wel leuk vonden, er ook wel aan wilden deelnemen, maar dat wij eerst de Grondwet moesten veranderen. Ik denk dat de Amerikanen er dan op gewezen hadden dat dit nog lang kon gaan duren. In Duitsland speelt dit op een heel andere manier. Daar is veel meer aan de orde bij de vraag van het gebruiken van defensie buiten eigen landsgrenzen dan hier het geval is, gegeven de historie. Hier hebben wij dus vriendelijk met elkaar afgesproken dat dit artikel in de Grondwet dit soort interpretatie rechtvaardigt.

Het is natuurlijk mooi als men het een en ander bij gelegenheid netjes

neer kan zetten. Overigens moet dan weer opgepast worden dat niet allerlei taken geformuleerd worden waarvan men tien jaar later zegt dat men daar wat al te vlot mee is geweest. Men moet er dus wat ervaring mee opdoen. Maar goed, het blijft paradoxaal dat je aan de ene kant de interpretatieve benadering kiest en aan de andere kant, als het over de dienstplicht gaat en dus over de vrijheid om jongens al dan niet op te laten komen, ineens in de houding springt en roept van "Dat mag niet voordat de tekst van de Grondwet is herzien!"

Met de minister van Binnenlandse Zaken denk ik dat, als het er op aankomt, het criterium niet alleen gevormd wordt door de letterlijke tekst van de Grondwet en de standaardinterpretaties die juristen daaraan plegen te geven, maar ook door het denken aan het hele constitutionele bestel waarin die Grondwet zijn plaats vindt en waarin wij met zijn allen – om het wat grof te zeggen – verdraaid goed weten wat dat dienstplichtartikel nu werkelijk betekent: niet dat er onder alle omstandigheden dienstplichtigen opgeroepen moeten worden, maar dat de staat het recht heeft, en onder omstandigheden de plicht, om jonge mensen hun vrijheid te benemen teneinde het land militair ten dienste te staan.

□

De heer **Postma** (CDA): Mijnheer de voorzitter! Ik ben de beide bewindslieden erkentelijk voor hun beantwoording en met name voor de toezegging van de minister van Defensie dat de infrastructuur in Coevorden gehandhaafd blijft. Ik zou hem willen verzoeken om zijn invloed aan te wenden en ervoor te zorgen dat behalve de buste van Van Heutz ook de infrastructuur van Coevorden verbeterd wordt en wel in de zin dat wanneer men zich na een vermoeiende pelgrimage wil versterken, het restaurant van het kasteel van Coevorden geopend is. In de richting van de minister van Binnenlandse Zaken wil ik zeggen dat je dit klantvriendelijkheid zou kunnen noemen.

Ik heb bijzonder veel geleerd van dit debat, met name in de koffiepauze, en wel in die zin dat "de krijgsmacht" niet een archaïsche, maar een moderne term is. Het werd mij ook ogenblikkelijk duidelijk

gemaakt waarom ik ten onrechte dacht dat het een archaische term was. Men nam aan dat ik niet in dienst ben geweest. Dat is waar. Toen moest ik denken aan de opmerking van de heer Korthals Altes dat bij mij ook geen verbondenheid met de natie is gekweekt. Ik begreep ook uit de toonhoogte waarop men mij toevoegde aan te nemen dat ik niet in dienst ben geweest dat ik er verstandig aan zou doen om morgen mijn lidmaatschap van de Eerste Kamer te beëindigen.

Voorzitter, ik denk dat er bijzonder fraaie voorbeelden zijn van gevallen waarin men niet volgens de letter van de Grondwet geïnterpreteerd heeft, ook niet contra legem, maar praeter legem. De heer Van den Berg heeft een bekend voorbeeld genoemd, namelijk dat van de subsidiëring van het bijzonder onderwijs in 1887. De grondwetgever van 1848 had er niet aan gedacht dat het probleem zich zou kunnen voordoen en hij had er dus geen uitspraak over gedaan. Maar er zijn nog andere gevallen te noemen waarin men voorbij de letter van de Grondwet geïnterpreteerd heeft. Die voorbeelden zijn ook uit het Onderwijsartikel te halen. Wij weten dat in 1917 de pacificatie tot stand gekomen is, met aan de ene kant financiële gelijkstelling voor het bijzonder onderwijs en aan de andere kant de alomtegenwoordigheid van het openbaar onderwijs. Maar dit gold alleen voor het algemeen vormend lager onderwijs. Wat heeft de wetgever nu gedaan? Hij is artikel 23 verder gaan interpreteren dan de letterlijke tekst strekt en hij heeft de financiële gelijkstelling uitgebreid tot het bijzonder middelbaar en speciaal onderwijs. Maar tegelijkertijd moest hij gelet op de structuur van het pacificatie-akkoord de alomtegenwoordigheid van het openbaar middelbaar onderwijs en van het openbaar speciaal onderwijs in de wet opnemen. Het zou in verband met de structuur van het akkoord uit 1917 ongeoorloofd geweest zijn, slechts één van de elementen extensief te interpreteren. Dit is een voorbeeld waarbij verder gegaan wordt dan de letter van de Grondwet, maar wel overeenkomstig de bedoeling van de grondwetgever, afhankelijk van de politieke ambiance en de financiële mogelijkheden.

Een tweede voorbeeld, heel actueel. Aan de Raad van State is

advies gevraagd over de vraag of een openbare school een privaatrechtelijke bestuursvorm kan hebben. Samengevat zegt de Raad van State daarover het volgende. In 1848 dacht men daar nog niet aan, wij denken er nu anders over en met behoud van de wezenskenmerken van het openbaar onderwijs achten wij het nu grondwettelijk mogelijk. Ik zal er niet verder op ingaan, ik denk dat wij de interpretatiemogelijkheden van de Grondwet bij een andere gelegenheid wel verder kunnen uitdiepen.

Ik ben de heer Vis dankbaar voor het stellen van de vragen die ik had willen stellen. Ik neem aan dat men in het verband van het opschortingsbesluit met de bemoeienis van de Staten-Generaal zowel de Tweede Kamer als de Eerste Kamer bedoelt, gelet op het belang van wat hierbij aan de orde is. En als er sprake is van een diepgaande bemoeienis van Eerste en Tweede Kamer met een opschortingsbesluit, dan ligt het voor de hand om aan instemmingsbevoegdheid van beide Kamers te denken. Als de regering in een andere richting denkt of als zij er überhaupt nog niet aan gedacht heeft, dan moeten wij er maar verder over discussiëren bij de behandeling van het voorstel tot wijziging van de Dienstplichtwet.

Ik ben dankbaar voor de uitleg van het begrip "regelt", dat dit in ieder geval geen subdelegatie inhoudt. Dit doet vermoeden dat het hierbij geen ministeriële beslissing, maar een beslissing van een hoger niveau betreft. Anders zou je misschien toch van subdelegatie kunnen spreken.

Voorzitter, ik wacht met belangstelling het antwoord van de regering af.

□

De heer **Korthals Altes** (VVD): Mijnheer de voorzitter! De minister van Binnenlandse Zaken heeft de wijziging een kleine zaak genoemd die hij, althans de regering, klein wilde houden. Om die reden zou een wat fundamentele wijziging van de paragraaf met betrekking tot de krijgsmacht in de Grondwet achterwege zijn gebleven.

Dat is toch geen helemaal bevredigend antwoord. Allereerst is er toch al veel langer nagedacht over de eigenlijke taken/taakstelling van de krijgsmacht in de tegenwoordige tijd. Het internationale optreden, het optreden ter bevordering van de internationale rechtsorde, is

inderdaad al begonnen met de inzet van Nederlandse militairen in VN-verband in Korea in 1950. De heer Van den Berg heeft dit ook genoemd. Dat is vrij lang geleden. Sindsdien heeft de Nederlandse krijgsmacht mijns inziens een prachtige staat van dienst opgebouwd. Ik noem onder andere Unifil, Sinaï en Bosnië nu.

Er is sprake van een fundamentele wijziging die op dit ogenblik aanleiding geeft tot deze grondwetswijziging. Ik doel op het buiten werking stellen van de Dienstplichtwet in die zin dat er niet meer wordt opgeroepen. Er ligt zeer veel achter dit uiterst belangrijke verschijnsel. Dit is dus bepaald geen kleine zaak, maar een belangrijke zaak. Juist onder die omstandigheden was een afweging van hetgeen er nu in de Grondwet zou moeten staan ter zake van de taken/taakstelling van de krijgsmacht beslist niet overbodig geweest.

Ik ben het in dat opzicht dus beslist niet eens met collega Vis, als hij zegt de enige motivering voor het vermelden van de krijgsmacht in de Grondwet gelegen is in de beperking ten opzichte van de betrokkene door het bestaan van de dienstplicht of de vrijheid om de dienstplicht op te leggen. Ik ben daarentegen namelijk van mening dat ook het gebruik van militair geweld zo ingrijpend is dat de Grondwet daarover bepalingen dient te bevatten.

Daar de oorzaak van deze herziening was gelegen in een fundamentele wijziging, onder andere in de internationale verhoudingen, alsook in de technische werking van de krijgsmacht, was dit voor mij aanleiding om meer van de regering te verwachten.

Ik geef graag toe aan de minister van Defensie dat het ook mijn opvatting is dat een inbreuk op de persoonlijke vrijheid – en dat is de dienstplicht – natuurlijk niet onbepaald is. Men kan van een liberaal nooit verwachten dat deze een onbepaalde inbreuk op de vrijheid toestaat. Dit betekent dat zo lang het enigszins mogelijk is, dienstplichtigen inderdaad niet buiten NAVO-verband toch bij internationale taken ingezet moeten worden. Maar ik zou dat niet bij voorbaat volstrekt principieel willen uitsluiten.

Met "vrijkomend geld" heb ik alleen gedoeld op de eventueel vrijkomende gebouwen en dergelijke.

Ik steun het standpunt van de minister van Defensie, misschien zelfs meer dan hij zelf heeft gedaan, dat het met bezuinigingen op Defensie en het aanwenden van de middelen van Defensie voor andere doeleinden inderdaad al enige tijd geleden afgelopen had moeten zijn.

□

Minister **Van Thijn**: Mijnheer de voorzitter! Ik dank de heer Vis voor het feit dat hij bereid is, met ons de koninklijke weg te volgen en zijn inhoudelijke aarzelingen omtrent de noodzaak van deze grondwetswijziging opzij te zetten voor het goede doel.

Het spijt mij dat ik in eerste instantie niet dieper ben ingegaan op het vraagstuk van no taxation without representation, en dan gerelateerd de dienstplicht. Ik heb dat om een bepaalde reden niet gedaan, niet omdat ik niet weet dat in het verleden dat verband wel eens is gelegd als het gaat om het kiesrecht voor buitenlanders, wel op lokaal niveau, maar niet op nationaal niveau. Ik heb dat niet gedaan, omdat dat verband destijds in het bijzonder gelegd is met een terminologie die ik nu vanuit de grond van mijn hart als archaisch bestempel, namelijk dat je mensen niet in een situatie van dubbele loyaliteit moet brengen. Wanneer men al zou willen overgaan tot uitbreiding van het kiesrecht tot andere dan lokale democratische instellingen, zou naar mijn mening een reeks van andere argumenten dan dat argument moeten worden afgewogen. Ik vind het nu echter niet het moment en de plaats om daarover diepgaand inhoudelijk van gedachten te wisselen, alhoewel ik de relatie die de heer Vis met dit onderwerp heeft gelegd, alleszins begrijp.

De heer Van den Berg heeft gezegd dat het onderhavige wijzigingsvoorstel niet in elk opzicht een voorbeeld is van politieke consensus, wijzend op de heftige afwegingen die destijds in de boezem van de commissie-Meijer moesten worden gemaakt. Het laatste is juist, maar inmiddels zijn wij een aantal stappen verder. De brede consensus die thans bestaat over het huidige beleidsvoornemen inzake de dienstplicht, is onder andere gebleken bij de behandeling van de Prioriteitennota in mei 1993.

Zeker vanaf dat moment is er sprake van een situatie van inhoudelijke consensus. De heer Korthals Altes heeft mij op dat punt gekapitteld, omdat ik de herziening van de Grondwet op dit onderdeel "slechts een kleine zaak" heb genoemd. Ik kom daar dadelijk nog op terug.

De heer Van den Berg heeft eraan toegevoegd dat, hoe zwaarwichtig ook de adviezen ter zake zijn, onder andere van de Raad van State, een regering toch altijd haar eigen verantwoordelijkheid moet nemen. Dat heeft de regering gedaan. Wij zijn tenslotte met dit wetsvoorstel gekomen.

De heer Van den Berg waarschuwd vervolgens voor het feit dat de leer van de gerede twijfel tot ongewenst gevolg zou kunnen hebben, dat wij bij voorkomende gevallen wel erg geconfronteerd worden met de behoefte aan heldere interpretaties, waar het om onze Grondwet gaat. Ik moet u eerlijk zeggen dat ik dat nimmer beoogd heb. Er zijn in ieder geval twee situaties die ik tot iedere prijs zou willen vermijden. De heer Van den Berg kennende, denk ik dat hij mijn mening deelt. Enerzijds zou ik niet willen oproepen tot letterknechterij, want dat leidt tot een gigantische verstarring; maar anderzijds zou ik willen waarschuwen tegen een al te grote nonchalance. Men zal de staatslieden niet graag de kost willen geven die verder keken dan het volgende grondwetsartikel en daar met groot gemak overheen walsten! Daarmee doel ik natuurlijk niet op het indringende voorbeeld dat de heer Postma onder onze aandacht heeft gebracht, ons daarbij nog vele andere fraaie voorbeelden in het vooruitzicht stellend. Hij noemde het onderwijsartikel, een produkt van de pacificatie, als een voorbeeld waarbij men voorbij de letter van de Grondwet heeft durven interpreteren. Het is inderdaad een fraai voorbeeld van staatsmanschap, dat op zichzelf tot een hoge uitzondering beperkt is gebleven. Ik wil overigens verder niet op het voorbeeld ingaan, omdat men mij er van tevoren, ver buiten Coevorden, voor gewaarschuwd heeft dat ik tot iedere prijs een discussie met de heer Postma over de relatie tussen het openbaar en het bijzonder onderwijs zou moeten zien te vermijden. Maar ik zie nu al dat ik daar niet wel in geslaagd ben.

De heer **Postma** (CDA): Ja, maar u

weet dat eigenlijk de heer Van den Berg de auctor intellectualis is, want die kwam met "1887".

De heer **Van den Berg** (PvdA): Geef mij maar weer de schuld!

Minister **Van Thijn**: Nu, de interruptie valt mij danig mee, zo moet ik zeggen. Niettemin moet ik een antwoord schuldig blijven.

Dat brengt mij op een vraag die de heer Vis gesteld heeft en waar ook de heer Postma nader op ingegaan is – het is ook een produkt van een onderlinge gedachtenwisseling – namelijk inzake de relatie tussen het opschortingsbesluit en de bemoeienis van de Staten-Generaal. Wat houdt dit precies in? Mijn antwoord is dat een opschortingsbesluit een koninklijk besluit zal zijn, nu in de eigenlijke zin van het woord gebruikt. Het betekent dat in de wet, in de Dienstplichtwet wel te verstaan, de parlementaire betrokkenheid zal worden gewaarborgd. Ik hoef hier niet uiteen te zetten welke Kamers van de Staten-Generaal allemaal bij dat besluit betrokken zijn.

De heer Korthals Altes heeft herhaald, dat hij meer van de regering had verwacht dan dit toch niet kleine voorstel. Hij zegt: je moet dit voorstel niet bagatelliseren, het is een belangrijke zaak. Niettemin zegt hij, dat hij nog meer van de regering had verwacht. Mijn antwoord waarom wij het hierbij gelaten hebben, bevredigde hem niet.

De heer **Korthals Altes** (VVD): Nee, omdat er namelijk een samenhang is.

Minister **Van Thijn**: Maar op die samenhang is het verleden diverse malen – om precies te zijn reeds twee maal – een herziening van de defensiebepaling in tweede lezing in dit huis gestrand. De regering heeft gemeend deze keer geen enkel risico te moeten nemen. Dan kan het zo zijn, dat wij nu met zijn allen constateren dat dit wijzigingsvoorstel als een mes door de boter gaat. Het gevaar was echter niet denkbeeldig geweest, dat het bij verder gaande voorstellen in de geest van de vier amendementen van de heer Jurgens, een lepel door de stroop zou zijn geworden. Dat risico hebben wij niet willen nemen.

De heer **Korthals Altes** (VVD): Dat klinkt nogal defensief.

Minister **Van Thijn**: Dan heb ik dus de goede toon getroffen! Ik begrijp dat de heer Korthals Altes ons een herkansing in een volgende kabinetsperiode zou willen geven.

Minister **Ter Beek**: Aangezien de collega van Binnenlandse Zaken alle vragen en opmerkingen in ieder geval naar mijn overtuiging op adequate wijze heeft beantwoord, rest mij slechts een opbeurend woord in de richting van de heer Postma. Ik zou hem echt willen opmonteren. Dat heeft hij denk ik nodig als hij zulke ernstige vooremens heeft om het lidmaatschap van de Eerste Kamer te beëindigen vanwege het feit dat hij niet in militaire dienst is geweest. Laat ik hem vertellen, ik ben ook niet in militaire dienst geweest en wel vanwege mijn lidmaatschap van de Tweede Kamer!

De beraadslaging wordt gesloten.

Het voorstel van rijkswet wordt zonder stemming aangenomen.

Sluiting 22.33 uur

Besluiten en ingekomen stukken

Lijst van besluiten:

De voorzitter heeft na overleg met het College van senioren besloten om:

a. de openbare behandeling van de volgende wetsvoorstellen te doen plaatsvinden op:
15 maart 1994

Aanpassing van de Wet op de justitiële documentatie en op de verklaringen omtrent het gedrag (22673);

Wijziging van de Wet overdracht tenuitvoerlegging strafvonnissen ter uitvoering van de op 20 november 1992 te Washington tot stand gekomen Overeenkomst tussen het Koninkrijk der Nederlanden en de Verenigde Staten van Amerika inzake wederzijdse samenwerking bij de opsporing, inbeslagneming en confiscatie van de opbrengsten van en hulpmiddelen voor misdrijven en de verdeling van geconfisqueerde voorwerpen (23161);

Opneming in de Wet toezicht kredietwezen 1992, de Wet toezicht verzekeringsbedrijf, de Wet toezicht

beleggingsinstellingen en de Wet toezicht effectenverkeer van bepalingen betreffende de informatie-uitwisseling tussen Nederlandse en buitenlandse instanties die belast zijn met het toezicht op financiële markten of op natuurlijke personen en rechtspersonen die op die markten werkzaam zijn (23170);

Goedkeuring en uitvoering van de op 20 november 1992 te Washington tot stand gekomen Overeenkomst tussen het Koninkrijk der Nederlanden en de Verenigde Staten van Amerika inzake wederzijdse samenwerking bij de opsporing, inbeslagneming en confiscatie van de opbrengsten van en hulpmiddelen voor misdrijven en de verdeling van geconfisqueerde voorwerpen (Trb. 1993, 5) (23173, R1474);

Aanpassing van de Wet goederenvervoer over de weg aan de Verordening betreffende de toegang tot de markt van het goederenvervoer over de weg in de Gemeenschap (23441);

Goedkeuring van de Overeenkomst tussen de regeringen van het Koninkrijk der Nederlanden, het Koninkrijk België en het Groot-Hertogdom Luxemburg, enerzijds, en de Republiek Slovenië, anderzijds, betreffende de overname van onregelmatig binnengekomen of verblijvende personen, met aanhangsels; Wenen, 16 november 1992 (23037, R1462);

Wijziging van het Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden in verband met het voortzetten van de in het Statuut neergelegde rechtsorde ten aanzien van Aruba (22593); 26 april 1994

Wijziging van bepalingen in het Burgerlijk Wetboek in verband met de regeling van de limitering van alimentatie na scheiding (19295);

Vaststelling van regels met betrekking tot de verevening van pensioenrechten bij echtscheiding of scheiding van tafel en bed (Wet verevening pensioenrechten bij scheiding) en daarmee verband houdende wijzigingen in andere wetten (21893);

Wijziging van enige bepalingen van het voorstel van wet houdende wijziging van bepalingen in het Burgerlijk Wetboek in verband met de regeling van de limitering van alimentatie na scheiding (22170); 22 maart 1994 (Verenigde Vergadering)

Wet beëdiging van de regent (4);

Wijziging van het Reglement van Orde van de Verenigde Vergadering (5);

b. het voorbereidend onderzoek van het volgende wetsvoorstel door de vaste Commissie voor financiën te doen plaatsvinden op 15 maart 1994:

Vermindering van af te dragen loonbelasting bij loon voor speur- en ontwikkelingswerk (Wet bevordering speur- en ontwikkelingswerk) (23477).

Lijst van ingekomen stukken, met de door de voorzitter ter zake gedane voorstellen:

1. de volgende door de Tweede Kamer der Staten-Generaal aangenomen wetsvoorstellen:

Wijziging van de Algemene wet inzake rijksbelastingen in verband met de herziening van het stelsel van administratieve boeten en van de bevoegdheid tot navorderen (21058);

Wijziging van het Burgerlijk Wetboek en enige andere wetten in verband met de opneming van bepalingen omtrent de overeenkomst tot het verrichten van handelingen op het gebied van de geneeskunst (21561);

Invoering van de mogelijkheid van ontbinding van rechtspersonen door de Kamer van Koophandel en Fabrieken, vervanging in een aantal artikelen van Boek 2 Burgerlijk Wetboek van beroep op de Kroon door beroep op het College van Beroep voor het bedrijfsleven, alsmede enige andere wijzigingen van Boek 2 van het Burgerlijk Wetboek (22482);

Wijziging van de Wet tarieven in burgerlijke zaken (23414).

Deze wetsvoorstellen zullen in handen worden gesteld van de desbetreffende commissies;

2. de volgende missives van de minister van Buitenlandse Zaken:

een, ter voldoening aan het ter zake bepaalde in de Grondwet, ten geleide van de Overeenkomst tussen het Koninkrijk der Nederlanden en de Volksrepubliek China inzake het Opleidingsprogramma voor managers van ondernemingen; Beijing, 23 maart 1993 (Trb. 1993, 66); alsmede een toelichtende nota (griffiennr. 112490);

een, ter voldoening aan het ter zake bepaalde in de Grondwet, ten geleide van de Overeenkomst tussen

het Koninkrijk der Nederlanden en de Volksrepubliek China inzake het Project tot versterking van het Opleidingscentrum voor ruimtelijke planning en onderzoek van de Technische Universiteit van Wuhan; Beijing, 23 maart 1993 (Trb. 1993, 65); alsmede een toelichtende nota (griffiennr. 112489).

Deze missives zijn inmiddels gedrukt en aan de leden toegezonden. De tractatenbladen zijn neergelegd op het Centraal Informatiepunt ter inzage voor de leden;

3. de volgende regeringsmissives:

een, van de minister van Buitenlandse Zaken, ten geleide van het evaluatieverslag 1988-1993 van de Adviescommissie Mensenrechten (ACM) (griffiennr. 112491);

een, van alsvoren, ten geleide van de Administratieve akkoorden met Mozambique inzake technische samenwerking; Maputo, 12 november, 3 december 1992, 16 maart, 20 april 1993 (Trb. 1994, 12) (griffiennr. 112530);

een, van alsvoren, ten geleide van de Administratieve akkoorden met Pakistan inzake technische samenwerking; Islamabad, 17 mei 1992 (3), 2 juli 1993 (5) (Trb. 1994, 13) (griffiennr. 112531);

een, van alsvoren, ten geleide van het Administratief akkoord met Nicaragua inzake technische samenwerking; Managua, 8 juli 1993 (Trb. 1994, 15) (griffiennr. 112532);

een, van alsvoren, ten geleide van de Wijziging van Bijlage 6 bij de TIR-Overeenkomst van 14 november 1975; Genève, 15-16 oktober 1992 (Trb. 1993, 106) (griffiennr. 112535);

een, van de minister voor Ontwikkelingssamenwerking, inzake de jaarverslagen 1992 van de uitvoerende organisaties van het Vakbondsmedefinancieringsprogramma (VMP); met bijlagen (griffiennr. 112510);

een, van alsvoren, inzake de jaarverslagen 1992 van de Medefinancieringsorganisaties (MFO's); met bijlagen (griffiennr. 112511);

een, van de minister van Justitie, ten geleide van het Verslag van een schriftelijk overleg over het Besluit van 17 december 1993, Stb. 688, houdende vaststelling van het formulier, bedoeld in artikel 10, eerste lid, van de Wet op de lijkbezorging (griffiennr. 112505);

een, van de minister van Binnenlandse Zaken, betreffende

brochures over themabijeenkomsten onder de gemeenschappelijke noemer "sociale vernieuwing werkt door"; met bijlagen (griffiennr. 112508);

een, van de minister van Economische Zaken, inzake het eerste deel van het eindrapport van de Adviescommissie maritieme Onderzoeksinfrastructuur (commissie-Zandbergen) (griffiennr. 112495);

een, van de staatssecretaris van Economische Zaken, betreffende de adviesaanvraag inzake een nieuwe mededingingswet; met bijlage (griffiennr. 112498);

een, van de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, ten geleide van het IAO-Verdrag nr. 173 en de IAO-Aanbeveling nr. 180 over insolventie van de werkgever, aangenomen door de Internationale Arbeidsconferentie in haar 78e zitting te Genève op 23 juni 1992; alsmede een voorlopige standpuntbepaling ter zake (griffiennr. 112536);

een, van de staatssecretaris van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, inzake de behandeling van de wetsvoorstellen 23123 (Wijziging van de Pensioen- en Spaarfondsenwet) en 23141 (aanpassing van de uitvoeringsorganisatie sociale verzekeringen) (griffiennr. 112488);

een, van alsvoren, ten geleide van een afschrift van een brief aan de Tweede Kamer inzake het principebesluit tot subsidiëring van een databank van deskundige vrouwen (griffiennr. 112537);

een, van de minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur, ten geleide van een afschrift van een brief van de staatssecretaris aan de voorzitter van de Tweede Kamer inzake het kabinetsbesluit inzake invoering van een inkomensafhankelijke premiereregeling voor bejaarden in de Wet op de toegang tot ziektekostenverzekeringen (WTZ) (griffiennr. 112487).

De voorzitter stelt voor, deze missives voor kennisgeving aan te nemen. De bijlagen zijn neergelegd op het Centraal Informatiepunt ter inzage voor de leden;

4. de volgende missives:

een, van de directeur van het Kabinet der Koningin, inzake een aantal door Hare Majesteit de Koningin bekrachtigde wetsvoorstellen; met bijlage (griffiennr. 112500);

een, van de Gezaghebber van het Eilandsgebied Sint-Maarten, ten geleide van een op 3 februari 1994 door de Eilandsraad aangenomen motie inzake afkeuren van verlenging van het Hoger Toezicht op Sint-Maarten en besluit tot gebruikmaken van het bepaalde in artikel 26 ERNA (griffiennr. 112493).

De voorzitter stelt voor, deze missives voor kennisgeving aan te nemen. De bijlagen zijn neergelegd op het Centraal Informatiepunt ter inzage voor de leden;

5. de volgende geschriften:

een, van M.W.J. van Rooden te Haarlem, inzake schending van de mensenrechten in Turkije (griffiennr. 112485).

Dit geschrift wordt van belang geacht voor de leden en plv. leden van de vaste Commissie voor buitenlandse zaken;

een, van mr. B.Th.H. Boomsma te 's-Hertogenbosch, inzake de terugwerkende kracht van de Wet verevening pensioenrechten (TK 21893; 22170) (griffiennr. 111305.43);

een, van de Permanente commissie van deskundigen in internationaal vreemdelingen-, vluchtelingen- en strafrecht te Utrecht, ten geleide van een voorstel tot nadere precisering van het begrip "vluchteling" zoals vastgesteld in artikel 1A (2) van het VN-Vluchtelingenverdrag (griffiennr. 112520);

een, van het hoofd juridische zaken van de Nederlandse Orde van Advocaten te 's-Gravenhage, inzake het reprobesluit 1974 (TK 22600) (griffiennr. 112400.1).

Deze geschriften worden van belang geacht voor de leden en plv. leden van de vaste Commissie voor justitie;

een, van P.J.Th.M. Haans te Berkel-Enschot, inzake bezwaar tegen het herziene Herindelingsplan Midden-Brabant d.d. december 1993 (TK 22989) (griffiennr. 110874.7).

Dit geschrift wordt van belang geacht voor de leden en plv. leden van de vaste Commissie voor binnenlandse zaken en de Hoge Colleges van Staat;

een, van het Havenschap Terneuzen/Havenschap Vlissingen te Middelburg, inzake de wet belastingen op milieugrondslag (TK 22849; 22851) (griffiennr. 111765.32).

Dit geschrift wordt van belang geacht voor de leden en plv. leden van de vaste Commissies voor

Besluiten en ingekomen stukken

financiën en voor ruimtelijke ordening en milieubeheer;

een, van H. van Leeuwen te Leidschendam, inzake de startnotitie milieu-effectrapportage (MER) (griffiennr. 112515).

Dit geschrift wordt van belang geacht voor de leden en plv. leden van de vaste Commissie voor ruimtelijke ordening en milieubeheer;

een, van A.A. Flick te Rotterdam, inzake de Betuweroute (TK 22589) (griffiennr. 111671.21);

een, van het College van burgemeester en wethouders van de gemeente Papendrecht, inzake alsvoren (griffiennr. 111671.22);

een, van ir. H. Aan de Wiel te Gorinchem, inzake alsvoren (griffiennr. 111671.23);

een, van het College van burgemeester en wethouders van de gemeente Dodewaard, ten geleide van een door de raad op 22 februari jl. aangenomen motie inzake alsvoren (griffiennr. 111671.24);

een, van de burgemeester van Zevenaar, inzake alsvoren (griffiennr. 111671.25);

een, van ir. W.J. van Grondelle te Utrecht, inzake alsvoren (griffiennr. 111671.26);

een, van het Gebundeld Bestuurlijk Overleg te Arnhem, inzake alsvoren; met bijlage (griffiennr. 111671.27);

een, van P. Bulterman, G. Burggraaff, H.L. Drost, A.A. Kleyn en L.H.M. Jongen te Asperen, inzake alsvoren; met bijlagen (griffiennr. 111671.28);

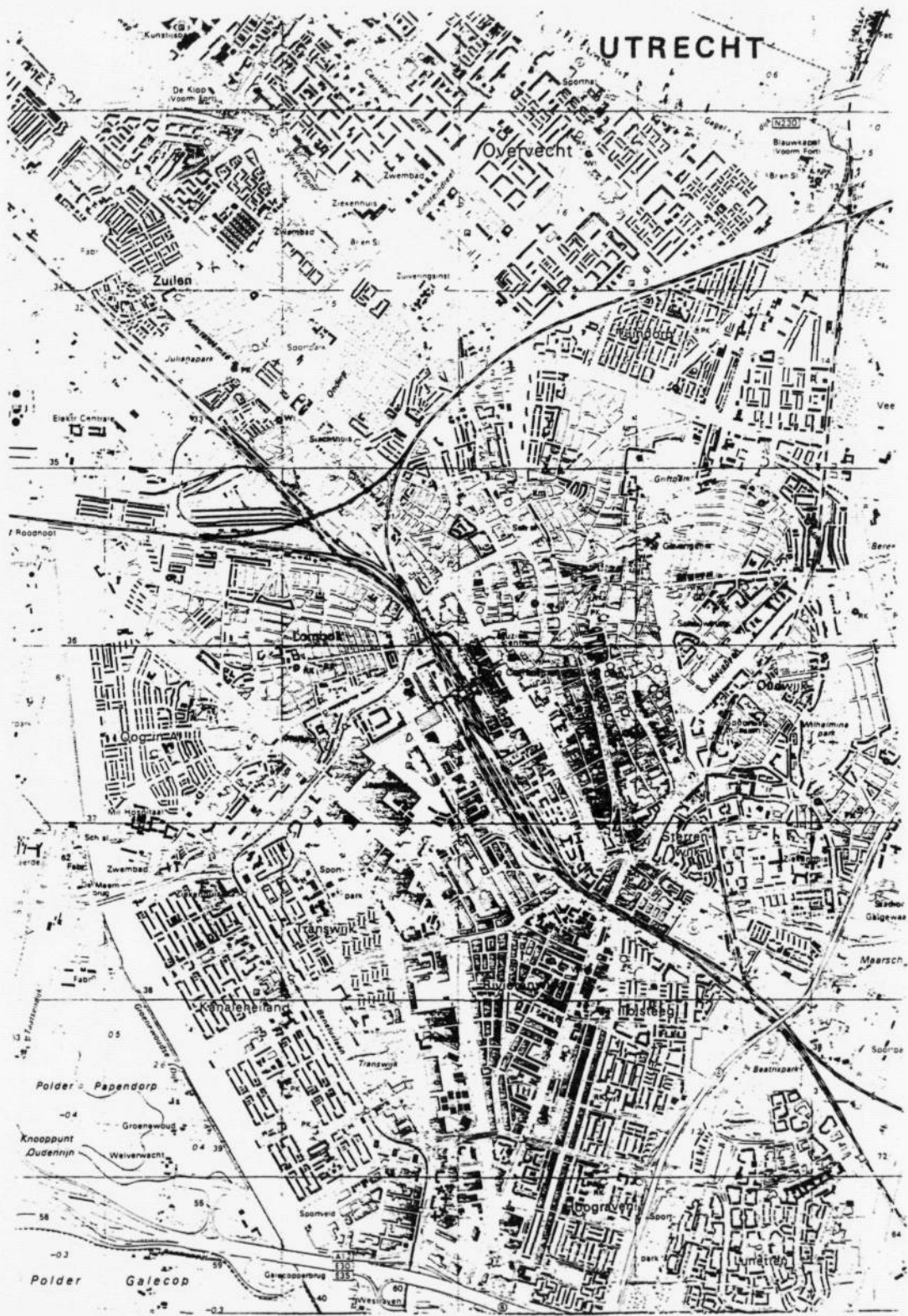
een, van Gedeputeerde Staten van Overijssel te Zwolle, inzake de noordelijke aftakking van de Betuwelijn (griffiennr. 111671.33).

Deze geschriften worden van belang geacht voor de leden en plv. leden van de vaste Commissies voor verkeer en waterstaat en voor ruimtelijke ordening en milieubeheer;

een, van H. van Leeuwen te Leidschendam, inzake een onteigeningsprocedure (KB d.d. 4 mei 1993) in verband met reconstructie van twee wegen in zijn gemeente (griffiennr. 112516).

Dit geschrift wordt van belang geacht voor de leden en plv. leden van de vaste Commissie voor verkeer en waterstaat.

De voorzitter stelt voor, deze geschriften voor kennisgeving aan te nemen.

— extra spoorverbinding

